

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ Γ. ΓΕΝΕΡΑΛΙ Δ. Φ.
ΓΥΜΝΑΣΙΑΡΧΟΥ

ΠΑΛΜΟΙ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

ΔΟΥΛΗΣ, ΑΥΤΟΝΟΜΟΥ, ΕΛΕΥΘΕΡΑΣ

1885 - 1925

Πρὸς τοὺς Κρήτας ὀφείλω ἀνεβαλίσσασθαι εὐγνωσκου-
νην. Χάρis εἰς αὐτοὺς ἐγγόρῳ τὸ αἶσθημα τῆς
ἐθνικῆς βεβαρητικῆς καὶ πατριωτικῆς συγκινή-
σεως χαμῶδον. Ἡδημόνησα πολλὰς, ἡλικίας
συχρότερον, ἀλλ' οὐδέποτε ἠρωδίασα.

A. BYZANTIOS

ΤΕΥΧΟΣ Α.

ΕΝ ΧΑΝΙΟΙΣ
ΔΟΤΗΣ ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΜΠΟΡΤΟΛΗΣ

1926

940.542
GEN

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ Γ. ΓΕΝΕΡΑΛΗΣ
ΓΥΜΝΑΣΙΑΡΧΟΥ

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

— ΧΑΝΙΩΝ —

Δοτ. 4797 Α

Χρονολ. Είσευ.

Εισκότης Ιστορία Κρήτης

Αριθ. 940542 ΓΕΝ

ΠΑΛΜΟΙ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

ΔΟΥΛΗΣ, ΑΥΤΟΝΟΜΟΥ, ΕΛΕΥΘΕΡΑΣ

1885 - 1925

Πρὸς τοὺς Κρήτας ἀρετῶν ἀνεξάνιστον εὐγνωμοσύνην. Χάρις εἰς αὐτοὺς ἐγένετο τὸ αἶσθημα τῆς ἔθνικης ὑποσηφανίας καὶ πατριωτῶς συγκινήσεως χαρμωσύνους. Ἡδημόνησα πολλὰς, ἡλίγησα συχνότερον, ἀλλ' οὐδέποτε ἠερθεῖσα.

A. BYZANTIOS

ΤΕΥΧΟΣ Α.

ΕΝ ΧΑΝΙΟΙΣ

ΕΚΔΟΤΗΣ ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΜΠΟΡΤΟΛΗΣ

1926

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΚΡΗΤΗΣ
ΕΛΕΥΘΕΡΗΣ
ΑΥΤΟΝΟΜΗΣ
ΔΟΥΛΗΣ

940.542

ΓΕΝ

Πᾶν γνήσιον ἀντίτυπον φέρει τὴν σφραγίδα
τοῦ συγγραφέως καὶ τοῦ ἐκδότου.

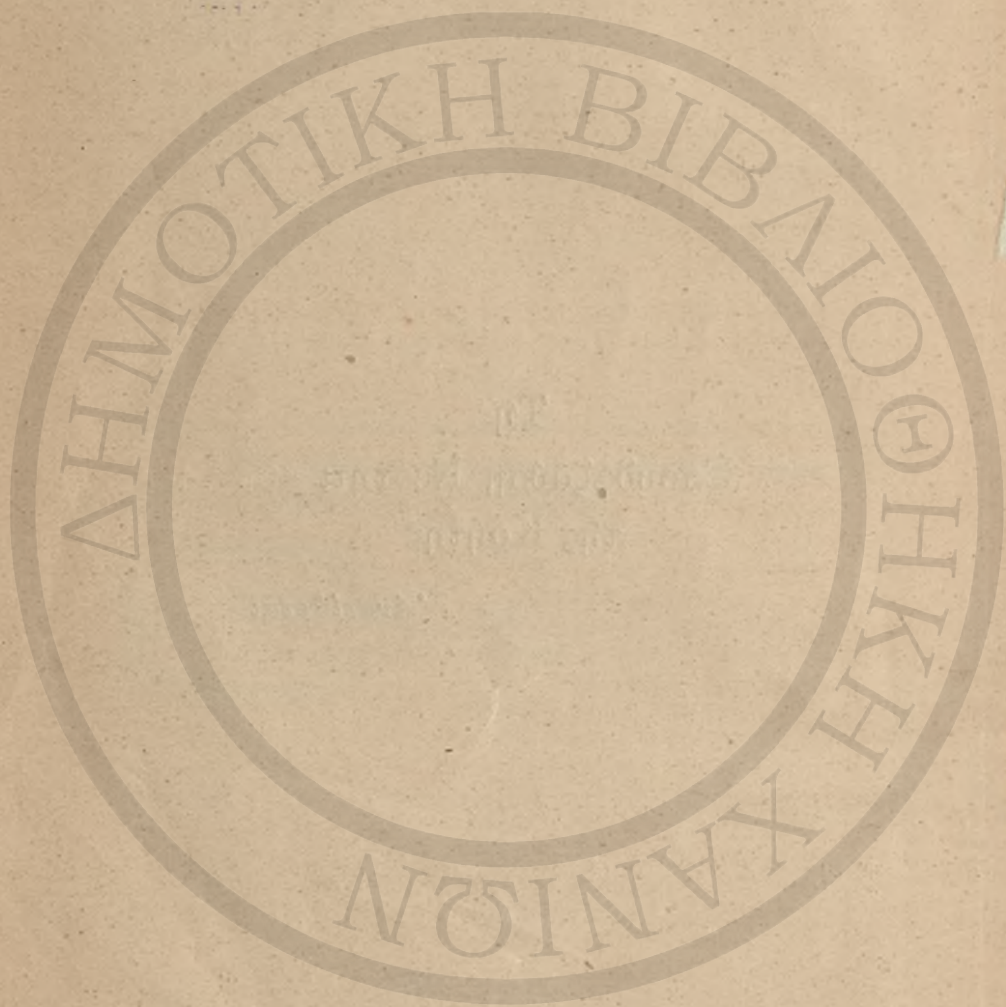

Ε. Π. Π. Π.

ΧΑΝΙΟΝ

Τῇ
Σπουδαζούσῃ Νεότητι
τῆς Κρήτης

Ἀνατίθεται

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

Πεισθεὶς εἰς τὰς προτροπὰς πολλῶν φίλων ἀποφασίζω νὰ παραδῶ διὰ τοῦ τύπου εἰς τὴν δημοσίαν ἀνάγνωθιν καὶ κρίθιν πνευματικὴν ἐργασίαν μακροῦ χρόνου. Ἡθέλησα δ' ὅμως νὰ σφηνουμετρήσω, οὕτως εἰπεῖν, τὸ Κρητικὸν μάλιστα Κοινὸν καὶ νὰ σχηματίσω προκαταβολικῶς γνώμην τινὰ περὶ τῆς ὑποδοχῆς, ἧς θὰ ἐτύγχανεν αὐτὴ. Ἐδημοσίευσά λοιπὸν κατὰ τὸν παρελθόντα Ἰανουάριον καὶ ἀπέστειλα πρὸς πολλοὺς φίλους καὶ γνωστοὺς τὴν κατωτέρω ἀγγελίαν.

Ἐπιδρακόντα ἐστὼν διδακτικὸς βίος, διανύθεις ἐν ἡμέραις στυγνῆς δουλείας, χαλεπαῖς καὶ φοβεραῖς, ἀλλὰ καὶ ἐν ἐνθουσιώδει ἐκρήξει ἐθνικῆς χαρᾶς ἐπὶ γλυκείᾳ ἐλπίδι ἐκπληρώσεως προαιωνίων πόθων, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἐκπληρώσει, καὶ μετὰ τὴν ἐκπληρώσιν, δὲν παρῆλθε χωρὶς νὰ χαραῖξη ἴχνη τινὰ ἐπὶ τοῦ σώματος τῆς Πατρίδος, "Ὅτε ἡ ψυχὴ δυνείχετο ὑπὸ τῆς ἀφάτου πατριωτικῆς θλίψεως, ἐξεδῆλωνε ταύτην διὰ θρήνου, συγκατακλυμμένου δυνήθως ἢ καὶ φανεροῦ, πολλακίς ἐν τόνῳ παραμυθητικῷ, ἐπελπίζοντι τρόπον τινὰ, περὶ τῆς ἀπολυτρώσεως ἀπὸ τῶν δεινῶν τῆς δουλείας. Ἡ χαρὰ ἐπὶ εὐτυχῶν ἐθνικῶν γεγονότων ἐξεργαγνύετο εἰς πανηγυρικὰς ἐκδηλώσεις. Τὰ δὲ ἐκάστοτε μνημόσυνα, ἢ παρελθόντος ἀτυχοῦς καὶ ἀπαιδίου, ἢ παρόντος ἐνδόξου μὲν, ἀλλὰ πεποτισμένου μὲ αἷμα νεαρόν, μὲ ζῶν ὀφρυγώδης νεότητος, δὲν παρήγοντο ἄνευ συγκινήσεως. Πᾶσα περιόταδις, εἴτε ἐν τῷ στενῷ τοῦ Σχολείου περιβάλλοντι, εἴτε ἐν τῷ εὐρυτάτῳ τῆς μεγάλης κοινῆς Πατρίδος, ἥτις ἀπῆτει ἐνὶ δυνάμει πρὸς ἐγκαρτέρησιν, ἐμμορὴν εἰς τὰ Πάτρια ἀνοθεύτως, προσήλωσιν εἰς τὸν δρόμον τῆς ἀρετῆς, κατὰ τὴν ἑλληνικὴν καὶ χοιρῆσιανικὴν ἀντίληψιν, ἢ πρόκλιθιν ἐνθουσιασμοῦ καὶ ἐθνικῆς σύγχωμοσύνης, ὥξυνε τὸν κάλαμον, ἠκόνηζε τὴν γλώσσαν πρὸς ἐκτέλεσιν καθήκοντος γενικῶς πρὸς τὴν Πατρίδα καὶ εἰδικώτερον πρὸς τὴν νεότητα, ὅπερ ὑποχρεοῦται νὰ ἐγκολπώνεται πᾶς Ἕλληνας διδάσκαλος.

Ἰπὸ τὴν ἐποψὴν ταύτην πράξας πᾶν ὅ,τι μοι ἦτο δυνατόν, ἐκτὸς καθαρῶς διδακτικῶν βιβλίων, ἔχω ἀποκείμενον ἰκανὸν πλῆθος λόγων (πανηγυρικῶν, θρησκευτικῶν, συμβουλευτικῶν, ἐπικηδείων, ἐπιμνημοδύμων κτλ), Προσφώνησεων (κατὰ

ποικίλας έορταστικὰς περιστάσεις), Διατριβῶν (πατριωτικοῦ, ἱστορικοῦ ἢ λαογραφικοῦ περιεχομένου), Ἐργῶν, ἐν τῷ καθημερινῷ ἢ περιοδικῷ τύπῳ, ἐπὶ παντοίων γεγονότων, διδακτικῶν καὶ ἠθρονηματικῶν.

Πείθουμαι ὅτι δὲν θὰ ἦσαν ἀνωφελεῖ ταῦτα εἰς τε τὴν νεολαίαν καὶ πάντα φιλοπάτριδα, εἰς ἀνεγινώσκοντο περιβαλλόμενα τῷ ἥδῳ τοῦ τύπου. Ἄλλ' ἢ παντὶ διδακτικῷ δυνεργῶς πενία δὲν ἐπιτρέπει εἰς ἐμὲ νὰ ἐπιχειρήσω τὸ ἔργον τοῦτο ἄνευ ἐνδοχύδωρος. Πρὸς τοῦτο ἀποτείνουμαι πρὸς τοὺς Συναδέλφους, τοὺς πολυπληθεῖς μαθητάς μου, τὴν σπουδάζουσαν νῦν νεότητα, τὸν ἱερὸν Κλήρον καὶ πάντα, ὃν συγκινεῖ τὸ αἰγλίην πατριωτικῶς παρελθόν, δὲν ἀφίνει δὲ ἀδυνκίνητον τὸ γλυκὺ ὄνομα τῆς Πατρίδος.

Ἡ ἔκδοσις πάντων δὲν δύναται νὰ γίνῃ ἐν ἐνὶ τέρχει. Τὸ πρῶτον θὰ περιλάβῃ ἐκλεκτικῶς καὶ ἐκ τῶν τριῶν ἐποχῶν, δουλείας, αὐτονομίας, ἐλευθερίας, λόγους, προσφωνήσεις, πραγματείας. Ἐκ τῆς ἀποδοχῆς δὲ τούτου θὰ κανονισθῇ ἢ συνέχιδις. Δὲν θὰ ἀποβλέψωμεν δὲ εἰς κανὲν κέρδος. Ἐπιθυμοῦμεν μόνον νὰ μείνωσι μεθ' ἡμᾶς, ἐγγίς ὄντας τοῦ πεπωμένου τέλους, ἵνα μαρτυρῶσιν, ἂν θὰ μαρτυρῶσιν, ὅτι δὲν διέθρουσε μάτην τεσσαράκοντα ἔτων διδακτικὸς βίος.

Δὲν ἔμεινα δυσηρεστημένος ἐκ τῆς ἀποπειρας μου ταύτης. Τόσον μὲ παρεθάρρυνα καὶ εὐγενεῖς ἐπιστολαὶ καὶ παροτρύνσεις παλαιῶν μου μαθητῶν, δυνεργατῶν πνευματικῶν καὶ φίλων, καὶ ὁ ἐγγχώριος τύπος, ὥστε ἐτόλμησα νὰ ὑποψιθυρίσω εἰς ἑμαυτὸν κατὰ τὴν δυνήθη εἰς τὴν γεροντικὴν ἡλικίαν ἀντίληψιν, παρὰ τὸν χαρακτῆρά μου, τὸ Θεοκοίτεσιον ἐκεῖνος:

Δῆλον ὅτ' ἐν τῷ γὰ κήγόν τις φαίνομαι εἶμεν.

Ἐκτελεῖται λοιπὸν ἡ ἀπόφασις. Κρίνω δ' ἀναγκαῖον νὰ προτάξω τῆς ἐκτελέσεως ταύτης τινά, ἔρμηνευτικὰ τοῦ ὀνόλου, ἀλλὰ καὶ ὡς λογοδοσίαν τρόπον τινά τῆς μακρῆς διδακτικῆς μου πολιτείας. Δὲν ἔζησα ἐν τῷ κόδωφ ὑπερεξήκοντα ἔτη δι' ἄλλο τι, ἢ διὰ νὰ ἐπαγγέλλωμαι τὸν διδάσκαλον. Οὐδὲ θεωρῶ ἑμαυτὸν ὑβριζόμενον, ὅταν μοι ἀποδίδεται ὁ τίτλος οὗτος, ὃν δὲν ἀνέχονται πολλοί, ὡς ὑβριν ἐκλαμβάνοντες. Καθ' ὅλας τὰς περιστάσεις, καθ' ἃς ἠνοιγον τὸ δόγμα μου, διὰ νὰ εἶπω δύο λέξεις, ἢ ἐλάμβανον τὸν κάλαμον, διὰ νὰ χαράξω δύο γραμμὰς ἢ νὰ ἐξωτερικεύσω δέξιμν μου τινα, οὐδέ ποτε ἐλθουμόνουν ὅτι εἶμαι διδάσκαλος τῆς νεότητος. Σημειωτέον δὲ ὅτι πολλακις ἐκλήθην νὰ ὀμιλήσω ἐν ἡμέραις θνικῆς χαρῆς ἢ ἐν ἡμέραις ἔθνικῶν συμφορῶν καὶ σπανίως ἠρ-

νοῦμην. Οὐδέεις δέ, ὑποθέτω, θά μοι ἀγνηθῆ τὸν ὑπερήφανον διωχνυριδμόν, ὅτι ἔζησα μόνον διὰ τὴν παιδευμένην νεότητα καὶ διὰ τοῦτο τὰ ἐπιζήοντα τέκνα μου θά ἔχωδιν ἐξ ἑμοῦ κληρον τὴν πενίαν, ἀγόγγυστον ὅμως, ἐλπίζω.

Καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ δῆλα δὴ, ὁδάκις ἐξ ἐπικειοῦς δυναταβάσεως τῶν τελεταρχῶν λαμβάνω τὴν ἄδειαν νὰ ὀμιλήσω, ἀχειροτόνητος ἱερεὺς, λευίτης ἄνευ ράδου, εἰς τὴν νεότητα ἀποβλέπω. Καὶ ἐν τῇ δημοδιογραφίᾳ, ἂν πότε ἐγραψά τι δυνάμενον νὰ ἀναγνωσθῆ, εἰς τοὺς νέους ἀπεδοκίπει. Καὶ ἐν δυναναδοτροφαῖς κομμικαῖς μετὰ δυναδέλφων ἢ φίλων κατὰ παντοίας περιστάσεις ὑψῶν τὸ κύπελλον εἰς πρόποδιν ὑπὲρ τινος ἀμέδως ἢ ἐμμέδως ἐδύλουν τίς εἶμαι καὶ εἰς τὴν ὀφέλειαν μαθητῶν ἀπέβλεπον. Καὶ ἐν ταῖς ἐκδρομαῖς πιστῶς ἐτήρουν τὸ πρόγραμμά μου. Καὶ ἐν ἐκλογικαῖς ἀκούην νίκαις καλοῦμενος νὰ μετᾶσχω πανηγυριδοῦ διὰ προδῶνῆδεως πρὸς πλῆθος διαδηλοῦν τὰ αἰσθηματά του, οὐδέποτε ἐλθῶμην δα τὸν διδάσκαλον, οὐδ' ἄλλο τι ἢ νοθεσίας ἀπέτεινον πρὸς τοὺς ζητωκραυγάζοντας.

Ἔθοι τῶν κατὰ καιροὺς μαθητῶν μου δυμπέδη νὰ ἀναγνώσῃ τὰ δημοδιευόμενα θὰ ἀναμνησθῶσι τὸν τραχὺν κάπως καὶ μονοκόμματον, ὀγκτικῶς δὲ ὀχεδὸν ὀκώπτοντα διδάσκαλον, ἄλλὰ καὶ τὸν οὐχὶ ἄδικον, παρὰ τὸ τραχὺ δὲ καὶ τὴν γυμνότητα τῶν ἐκφράσεών του ἀκριβῶς καὶ δικαίως ἀμείβοντα, οὐδέποτε δ' ἔχοντα εὐνοουμένους καὶ μὴ. Καὶ αὐτὴ ἡ μεγάλη τάξις τῶν δυναδέλφων Δημοδιδασκάλων, ἥτις με παρεξήγησεν ὡς Γενικὸν Ἐπιθεωρητὴν τῆς ἐν Κρήτῃ Παιδείας καὶ ὀριμῶς ἐναντίον μου ἐν τῷ τύπῳ κατηνέχθη, ὅταν ἀναγνώσῃ ὁδα ἐν δυνεχείᾳ τοῦ ἔργου θὰ δημοδιευθῶσι ὀχετικὰ πρὸς τὴν ὀραδίην μου ἐκείνην κατὰ τὰ διδασκαλικὰ δυνέδρια, ἅτινα κατ' εἰδῆγησίην μου καὶ τῶν τότε νομαρχιακῶν ἐπιθεωρητῶν δυνεκοτήθησαν πολλαχοῦ τῆς Κρήτης, καὶ κατὰ τὰς διδασκαλικὰς ἐξετάσεις καὶ τὴν ἄλλην ἐκπαιδευτικὴν ἐργασίαν, ἐλπίζω ὅτι θὰ με δικαιοῶσι καὶ θὰ παλινφθῶσιν δι' ὁδα τότε με ἠδίκησε. Καὶ τότε τὴν ὀφέλειαν τῆς ἀπαλῆς νεότητος ἐπεῖνται ἡ πολιτεία μου. Τοιοῦτον ἐνόμιζον, νομίζω καὶ θὰ νομίζω τὸν διδάσκαλον. Μὴ κρηθῆ τὸ τοιοῦτο ἀλαζονεία, ὑψ' ἧς, χάρις τῷ Θεῷ, δὲν προδεδλήθην κατὰ τὸ μακρὸν ἐν τῷ Σχολείῳ ἀγωνιστικόν μου ὀτάδιον. Οὐδ' ἔχω πλέον καιρὸν νὰ προδβλῶ. Ὡς ἔζησα ὡς διδάσκαλος, οὕτω καὶ θὰ πληρωῶ τὸ ἐγγύτατά μοι προδμετιδῶν ἠδὴ κοινὸν χρέος. Πρὶν δὲ πληρωῶ τοῦτο μίαν μόνην εὐχὴν ἐκπέμπω, νὰ κατορθωθῆ ἡ

δημοδίεσθαι ὁδῶν ἔγραψα καὶ εἶπον, διὰ τὸ κρυθῆναι ὅ,τι λέγω περὶ τοῦ ὅτι μόνον διδάσκαλος ἐν τῷ βίῳ μου ὑπῆρξα, πᾶσα δ' ἄλλη ἐκφάνει τοῦ βίου μου πάρεργόν τι δύναται καὶ πρόπει νὰ ἐκλαμβάνεται. Νομίζω δὲ ὅτι ἐν τῇ ἀδελφείῳ μου θράσει θὰ διακρίνη ὁ δίκαιος κριτὴς μου ὅτι προσεπάθουν νὰ ἀτηρίζω, ὅση μοι δύναμις, τὸ οἰκοδόμημα ἐκεῖνο, ὅπερ αἱ ἔθνικαὶ παραδόσεις ἔχουσιν ὀκοδοῦνυμένον ἐπὶ τὴν ἀπερανπέτραν τῆς Θεοδικείας, τῆς Πατρίδος, τῆς Γλώσσης, τῆς Οἰκογενείας, ἅτινα ἐπολεμήθησαν τελευταῖον ἀμειλίχως, ὡς ΣΑΠΙΑ ΙΔΑΝΙΚΑ. Καὶ ἔπειδὴ δὲν περιμένω τὸν βιογράφον, ὁδῶς θὰ εἶπῃ ταῦτα, αὐτοβιογραφούμενος κηρύττω ὅτι δὲν ἐξήλωθα ἄλλας δάφνας ἢ τὰς διδακταλικὰς, καίτοι, ὡς ἐν τῇ ἀτενῇ ἡμῶν Πατρίδι Κρήτῃ ἐγένετο κατὰ τοὺς χρόνους τῆς αὐτονομίας, καὶ ἐβούλευσα καὶ ἐγὼ καὶ ἐκπαιδευτικὰς ἀρχὰς ἦρξα καὶ ἐγραμμάτευσα ἐν τῇ Κεντρικῇ τῶν Κρητικῶν ἀγώνων Ἐπιτροπείᾳ ἐν τῇ ἔθνικῇ πρωτεύουσῃ. Ἐγραψα δὲ πολλάκις καὶ ἄρθρα πολιτικῆς καὶ κομματικῆς χροιάς, δυνάμειν ὅπως ἄνευ φόβου ἐπικριθεὶς καὶ ὄμηρον νὰ δημοσιεύωσιν. Ἐν πᾶσι δ' ὅπως τοῖς ἐπιτιθεύμασι τοῦτοις ἡ ἐργασία μου ἦτο μὲν ἀφωδιωμένη, ἀλλ' ὀλωςεντική, δι' ὃ καὶ δὲν δύναμαι νὰ διωχυρισθῶ ὅτι ἀφῆκα πολλὰ ἴχνη.

Μετὰ τὴν οἶονεὶ λογοδοσίαν ταύτην κρίνω ἀναγκαῖον κνὰ προσθέσω καὶ τινα ἄλλα διαφωτιστικὰ τῶν ἀναγνωστῶν περὶ τῶν δημοδιουμένων. Τοῦτων, εἴτε ἐδημοσιεύθησιν τινα καὶ ἄλλοτε ἐν ἐφημερίδιν ἢ περιοδικοῖς, εἴτε μὴ, εἴνε ἀνάγκη νὰ προστάδῶνται βραχεῖαι κατὰ τὸ δυνατόν ἐμπνευστικαὶ προσημειώσεις ἢ νὰ τίθενται ἐν καταλλήλῳ τῶν δεσίδων τόπῳ ὑποσημειώσεις. Πρέπει δὲ νὰ γνωρίζονται αἱ περιστάσεις καθ' ἃς ἐξεφωνήθησαν, ἂν εἶναι διατριβαί, ἀλληλολογαφίαι δημοδιογραφικαὶ, ἐπιτολμαὶ ἢ τι τοιοῦτο. Δὲν ἀποκλείεται δὲ νὰ ἐπανορθῶθῃ τι, ἂν ἐμφανίζηται μετὰ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ἐγράφη, ἡμαρτημένον, ἢ καὶ νὰ μεταβληθῇ μικρόν, ἂν τοῦτο ἀπαιτηθῇ, συμπληρούμενον ἢ περικυπτόμενον, χωρὶς ὅπως νὰ ἀλλοιωθῇ κατὰ τὴν τεθείσαν, ὅτε ἀπηγγέλλετο ἢ ἐγράφετο, βάδιον. Ἐὰν δὲ ἡ σαφήνεια ἀπαιτηθῇ νὰ προστεθῶσιν ἐν τινι λόγῳ ἢ διατριβῇ καὶ ξένα τινὲς κριθεὶς ἐν εἶδει ὀχολίου δικαιολογεῖσθαι, κρίνουσιν ἢ ὀπωδῆποτε χαρακτηρίζουσαι τὸ δημοδίεσμα, καὶ τοῦτο θὰ γίνῃ. Χωρὶς δ' ὅπως νὰ ἐπιζητήσῃ διὰ τούτου πλῆγια τις διαφήμιτις. Γινώσκουσι πάντες, ὅσοι μ' ἐγνώρισαν, ὅτι ἐπιμελῶς ἔσχευο τὰ τοιαῦτα. Δὲν ἀγνοοῦσι δὲ πρὸς τοῦτοις οἱ περὶ τὰ τοιαῦτα ἐν-

τριβείς ὅτι ὁμοίου εἶδους ἐργασίαι πάντοτε σχεδὸν εἶναι ἐκ τοῦ προχείρου, οἷον εἰκόνας ταχυγραφοῦμεναι, τοῦ ἐπικαίρου μόνον τὴν χροίαν ἔχουσαι. Διὰ τοῦτο δ' ἀκριβῶς καὶ δὲν δύνανται νὰ ἔχωσιν ἀξιώσεις ἰσοκρατειῶν δημολευτῶν πανηγυρικῶν ἢ ἀροπαγιτικῶν λόγων. Τὸ δήμερον δημοδιευόμενον, ὅτε ἐγράφη ἐδκόπει μὲν πάντοτε νὰ διδάξῃ τι, ἀλλὰ ἀπέβλεπε καὶ εἰς τὴν παραχοῆμα συγγίνουσαν καὶ εἰς τὸν ἄμεσον ἐνθουδιασμόν, ὥστε δὲν ἐγράφετο διὰ νὰ μείνῃ κ τ ἦ μ α ἐ ς ἀ ε ἰ, ἐπομένως οὐδ' ἐλαμβάνετο μεγαλύτερα ὄροντις νὰ κενιζήται καὶ θεοτροχιζήται τὸ γραφόμενον. Ἦτο λοιπὸν διὰ τοὺς πολλοὺς καὶ δὲν ἔχωσι εἰς αὐτὸ ἐμβροθία ἐπιμετλημένη ἢ αὐστηρά δοβαρότης. Οὐδ' εἶναι δήμερον δυνατὴ οὐδὲ πρέπουσα ῥιζικὴ μεταβολή.

Οἱ δὲ λόγοι, οἵτινες κατὰ τὴν αὐτὴν ἐορτήν, ἀλλ' ἐν ἄλλοις τόποις ἐξελθόνθησαν, τὸ αὐτὸ δὲ θέμα εἶχον, βεβαίως θὰ ἔχωσι πολλὰ τὰ ὅμοια, ἂν μὴ κατὰ λέξιν, τοῦλάχιστον κατ' ἔννοιαν. Ἴδως δὲ καὶ πρὸς ἄλλων λογογράφων ἢ ῥητόρων λόγους νὰ ἔχωσι τινα κοινὰ ἐν λέξεσι, ῥοράσιν καὶ καθ' ὅλου διατυπώσεσιν. Ἀλλ' ὑποθέτω ὅτι οἱ πανηγυρικοὺς ἢ ἄλλοις ἐκφωνοῦντες λόγους πάσχουσι τὸ αὐτὸ πάθημα, συσχερῶς δὲ καὶ μετὰ τινος ὄκνου θὰ τολμησῶσι νὰ ῥιψῶσι τὸν λίθον τοῦ ἀναμαρτήτου, διότι ἔχουσι πρόχειρον τὸ : ἄ λ λ ο ς ἐ ξ ἄ λ λ ο υ ὀ ο ῦ ς. Βεβαίως δὲ καὶ ἐγώ, ὡς καὶ οὔτοι ἀνέγνωσα παμπόλλους λόγους ῥητόρων παλαιῶν, νεωτέρων ἢ συγχρόνων, ἤκουσα δὲ πλείονας. Οὐδεὶς δὲ πιστεύω θὰ θελήσῃ νὰ μοι ἀποδώσῃ τὴν ἰδιότητα τοῦ ἀναισθήτου καὶ μὴ δυναμένου νὰ ὠφελῆθῃ ἐκ τῆς ἀναγνώσεως καὶ διδασκαλίας τοῦ Δημοσθένους καὶ Κικέρωνος ἢ τῶν δημογοιστῶν τοῦ ἀθανάτου γιοῦ τοῦ Ὀλύρου. Ἐς ἀναμνησθῶσι δὲ οἱ φιλοσοφοῦντες τὸν Κικέρωνα, οἱ τὰ ἔργα, τὰ τε ῥητορικά καὶ φιλοσοφικά ἔχουσιν ἀναγνώσει, καὶ πλείστους τῶν συγχρόνων, Ἑλλήνων καὶ ξένων, ῥητόρων καὶ υἰατίστας τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς. Δὲν εἶναι συγχρόν ἄλλο ἄλλο πρῶτον. Δὲν ἀξιώ δ' ἄλλως ἐγὼ ὅτι τὸ προσθετέρον εἶναι τι ὅπως ἄμεμπτον, ἔχων ὑπ' ὄψιν καὶ τὸ Σιμωνίδειον ἐκεῖνο :

... παντί... ἐπ' ἔργῳ Μῦμος, δν οὐδ' ἥρωε; Δαίδαλος; ἐξέφυγεν.

Ὡς πρὸς δὲ τὸν τίτλον λέγω ὅτι οὐδ' οὔτος εἶναι πρωτότυπος. Ἐγένετο τοῦτου χρῆσις καὶ ἐν τῇ ποιήσει καὶ ἐν τῇ πεζογραφίᾳ. Συνυπόθετον ὅμως αἱ συλλογαὶ τοιαύτης πνευματικῆς ἐργασίας τιτλοφοροῦνται : Λ ὅ γ ο ι, Ὁ μ ι λ ἰ α ι,

"Εργα, Διαλέξεις, Μελέται, Ἀρθρα, Μετακταὶ Σελίδες καὶ εἰ τιέτερον. Προετίμηδα τὸν τίτλον Παλαμοί, διότι μόνον αὐτὸν ἔκρινα κατάλληλον, διὰ τὰ ἐκφράδη ὅ,τι ἠδθανόμην ὡς Κρής ὁμιλῶν ἢ γράφων περὶ Κρητικῶν πραγμάτων ἢ ἐν γένει Ἑλληνικῶν, ἄτινα, ἂν με δόξη ὁ Θεὸς ἐπὶ τινὰ ἀκόμην χρόνον, θά δημοσιευθῶσι καὶ θά δικαιολογηθῶσι πιθανῶς τὸν τίτλον. Ἀφ' οὗ δὲν ἠροῦμην, ὡς εἶπον ἀνωτέρω, συνήθως νὰ λαμβάνω τὸν λόγον, ὅτ' ἐκαλοῦμην ἐν ἡμέραις ἐθνικῆς χαρᾶς ἢ οὐμφορῶν, ὅτ' ἐπεβάλλετο νὰ ἐξυμνηθῶσιν ἄλλοι ἢ νὰ θρηνηθῶσι δυστυχήματα ἐν κατασκευατικῶν μνημοδύνοις, ἐπάλλετο βεβαίως καὶ ἔδονεῖτο ἡ ψυχὴ μου. Καὶ δήμερον ἀναγινώσκων ἐκ τούτων, μετὰ τόδα ἐπι ἀφ' ὅτου ἐγράφησαν, δυσκινουῦμαι μέχρι δακρύων. Ἀναπολῶ τὸν τότε κλονισμὸν τῆς ψυχῆς μου, τὸ δυσπερίγραπτον ἱερὸν ῥήγος, ὑφ' οὗ κατελαυβανόμην. Ἄν μεταδώω εἰς τοὺς ἀναγνώστας μου μέρος μόνον τῆς οὐγκινῆδεως μου ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῆς προσφορᾶς μου, ἐδικαιολογήθη ὁ τίτλος μου, εἶμαι εὐτυχῆς. Θά κρίνω ὅτι ἐπιτυγχάνει τὸ ἐπιχειροῦμενον ἔργον, ὅπερ περιλαμβάνει τὸ πλεῖστον τοῦ βίου μου. Ἄν ἐνδυναμῶ τὸν ἐντυγχάνοντα ἐν τῇ πίστει εἰς τὴν ἱερὰν θρησκείαν τῶν πατέρων μας, ἐν τῇ πεποιθῆσει εἰς τὴν ἀθανάσιον τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἂν κραταιώσω τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν ἐκπαργλίου κάλλιους γλωσσῶν μας, τὸ τιμαλφέστατον τοῦτο ἐθνικὸν ἀγαθόν, καὶ δυντελέσω νὰ δυσδιγχεθῶσιν οἱ χαλαροῦμενοι ὑπὸ τῆς ἐπαράτου ὑλοφοροῦνης ἐθνικοὶ τῶν πατρίων δεσμοὶ μεταξὺ τῆς ἀποτελούσης τὰς ἐλπίδας αἰδιωτέρου μέλλοντος νεότητος, τότε κατώρθωσα τὸ πᾶν, ἐπέγρανα καλῶς καὶ ἐπιτυχῶς τὸ διδασκαλικὸν μου ἔργον.

Πρόχειρος δὲ, μὴ πλήρης, ἀναγραφή ἐν τοῖς προλεγομένοις τῶν μελλόντων νὰ δημοσιευθῶσι δὲν παρέλκει, νομίζω. Διότι τὸ πρῶτον τοῦτο τεῦχος μικρόν, ὡς εἶναι ἐπόμενον, μέρος θά περιλάβῃ καὶ ἐξ ὁδῶν τῶν ἐποχῶν, ὡς ἐδηλώθη καὶ ἐν τῇ ἀγγελίᾳ.

Εἶναι λοιπὸν ταῦτα. Α') ΛΟΓΟΙ: α') Παναγηρικοί
 1) Ἐπὶ τῇ ἐορτῇ τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν ἐν Ῥεθύμνῃ (1886, 1889, 1891, 1907), ἐν Νεαπόλει (1887), ἐν Χανίοις (1908), ἐν Ἐδέσδῃ (1919). 2) Ἐπὶ τοῖς ἐγκαινίοις τοῦ Φιλεκαπαιδευτικοῦ Σχολείου Ῥεθύμνης (1888), τοῦ ἐν Ῥεθύμνῃ Μοδρακείου Γυμνασίου (1890), τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου (πρώην τζαμίου) ἐν Γέννα Ἀμαρίου (1906), τοῦ Γυμναστικοῦ σχολείου Ῥεθύ-

μνης (1900), τοῦ ἐν Χανίοις Β' Γυμναδίου (1923). 3) Ἐπὶ τῇ Ἐθνικῇ Παλιγγενεσίᾳ (2ῆ Μαρτίου) ἐν Φανφουρᾷ Ἀμαρίου (1889) ἐν Χανίοις (1909), ἐν Ἐδέσδῃ (1919). 4) Ἐπὶ τοῖς Κρητικοῖς Ἐλευθεροῖσι ἐν Ῥεθύμνῃ (1902). 5) Ἐπὶ τῇ τελευτῇ Σκοπευτικῶν ὀχολογικῶν ἀγώνων ἐν Βαυῶ (1911) (*).

β') Σ υ β ο υ λ ε υ τ ι κ ο ἰ 1) ὑπὲρ τῆς Ἐθνικῆς Ἀμύνης ἐν Χανίοις (1911), γραφεῖς, ἀλλὰ μὴ οὐθις ἀποτυχεύουσας τῆς προοκλήσεως τοῦ Κοινοῦ εἰς ἔρανον. 2) Ἐπὶ τῇ ἐνάρξει τοῦ ὀχολογικοῦ ἔτους ἐν Ῥεθύμνῃ (1903), ἐν Χανίοις (1905, 1907), ἐν Τριπόλει (1916), ἐν Ἐδέσδῃ (1918). 3) Ἐπὶ τῇ λήξει ὀχολογικοῦ ἔτους ἐν Ῥεθύμνῃ (1883), ἐν Χανίοις (1913), ἐν Ἐδέσδῃ (1919). 4) Ἐπὶ τῇ ἐνάρξει διδασκαλικῶν συνεσθρίων ἐν Ῥεθύμνῃ (1900), ἐν Χανίοις (1909) (**). γ) Ἐ π ι μ ν η μ ὀ δ υ ν ο ι 1) Ἐπὶ τῇ ἐπετείῳ τῆς ὀλοκαυτώσεως τοῦ Ἀρκαδίου ἐν Ῥεθύμνῃ (1883). 2) Ἐν μνημοῦνοις πεδόντων ὑπὲρ τῆς πατριδος ἐν Ῥεθύμνῃ (1886, 1899), ἐν Τύνῳ (1897) τῶν πεδόντων κατὰ τοῖς ἀπελευθερωτικοῖς ἀγῶνας 1912—13 Κρητῶν φοιτητῶν ἐν Χανίοις (1913), τῶν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐν τῷ τῆς Γεν. Διοικήσεως ἐν Χανίοις (1923), Γ. Μυστηριώτου ἐν Τριπόλει (1917), Βαλᾶκι Λοχαγοῦ ἐν Χανίοις (1923). 5) Ἐ π ι κ ῆ δ ε ι ο ι 1) Εἰς Ἐπίσκοπον Ῥεθύμνης Ἱερόθεον Πραουδάκη· 2) Εἰς Ὑ' πρόξενον Ἑλλάδος Ἐμμαν. Πετυχάκη ἐν Ῥεθύμνῃ. 3) Εἰς Ἰωάννην Τσουδερὸν Σύμβουλον Κρητικῆς Πολιτείας· 4) Εἰς Γ. Ἡλιάκη Διευθύνον δολοφονθέντα ὑπὸ τῶν Τούρκων πρὸ τῶν ταρχῶν Ῥεθύμνῃ 5) Εἰς Ν. Ε. Σαουνάθου Τμηματικὸν Ἐφόρον 6) Εἰς Ἀποστόλιν Γερμανιώτην ὀπλαρχηγόν. 7) Εἰς Ἐμμαν. Βαρδίδου 8) Εἰς ὀπλαρχηγόν Παχλᾶν. 9) Εἰς Ἰωάν. Τσαχάκη Βουλευτὴν Ἀμαρίου. 10) Εἰς Ἐραθμίαν Δροδάκι καὶ ἄλλους.

(*) Εἰς τοὺς πνευματικὸς λόγους δύνανται νὰ περιληφθῶσιν καὶ μικραὶ εἰσηγήσεις κατὰ διαφόρους ἑορτάς, καθ' ἃς ἐκελοντο διὰ τούτω εἰς τὸ βῆμα οἱ ὀρισμένοι ῥήτορες τῆς ἡμέρας, καὶ προσφωνήσεις, ὡς ἡ ἐν Ῥεθύμνῃ, κατὰ τὴν δοξολογίαν ἐπὶ τῇ εἰς Κρήτην καθόδῳ τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου ὡς ὑπάτου Ἀρμοστοῦ τῶν Δυνάμεων, καὶ ἡ ἐν Ἀρκαδίᾳ πρὸς τοῦτον πρὸ τῆς ὀστεοθήκης τῶν Μαρτύρων τῆς ὀλοκαυτώσεως, καὶ προσόσεις ἐν ἑορταστικοῖς συμποσίοις ὡς ἐν Χρυσόπηγῃ (1905) καὶ εἰτι τοιοῦτον.

(**) Εἰς τούτους περιλαμβάνονται καὶ αἱ προσφωνήσεις πρὸς τοὺς μαθητὰς κατὰ τὴν ἀπονομὴν τῶν Ἀπολυτηρίων.

B) Νεκρολογία. Θεοδώρου Δελιγιάννη, Διονυδίου Ἐπιδκόπου Ρεθύμνης, Ἀγτωνίου Παππαδάκι, Ἐμμανουὴλ Δ. Φραντζεδάκι, Πάνου Κορωναίου, Ἀναγνώστου Κατσαντώνη, Νικολάου Ἀετοῦ, Ἐμμανουὴλ Θ. Γενεράλι, Ἐμμαν. Ἰω. Σαουνάτσου, Γ. Ανυφαντάκι, Ἀρδινόης Κουνδούρου, Χαρ. Γ. Ἀθανασιάδου, Ἄννης Α. Παπαδάκι.

Γ) Λαογραφία. 1) Παραδόσεις περὶ Ὀδύμη Παδῶ Πηγῆρι ἢ Παππαγιάννη—Δεσπότης—Μουφτεῖς (Μακεδονική). Ὁ γάμος τοῦ Ραγιά—Ἡ Κοδινομαντεία—Ἐκκλησίου—Τζαμιά. Ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Ὀνουφρίου. Περὶ Καλοζιδαίνας Ἀμαρίου Ὀδηγίαι περὶ Λαογραφίας.

Δ) Ἐκδομοιαί. 1) Εἰς Ἀρκάδι (1883, 1909, 1923) 2) Εἰς Πρέβεζι (1906) 3) Εἰς Κνωσὸν (1924) 4) Εἰς Κυρίαν Γωνίαν Κιτάμου (1924) 5) Τρεῖς ἡμέραι ἐν Ἀκρωτηρίῳ.

Ε) Θρησκευτικά. 1) Ὀμιλίου τῆ Α' καὶ τῆ Γ' Κυριακῆ τῶν Νηστείων καὶ ἐπὶ τῆς παραβολῆς τοῦ Σπορέως (ἐν ναοῖς Χανίων) 2) Εὐχὴ ἐναγνώσθειδα ἐν τῷ ἐν Τήνῳ ναῷ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ὑπὲρ τῶν ἐλλληνικῶν ὀπλῶν (1897). Περὶ τῆς I. M. Κυρ. Γωνιάς 4) Ἐργονεσία Εὐαγγελίων* 4) Ἄρθρα ποικίλα δημοσιευθέντα ἐν Χριστιανικῷ Φωτί. 3) Περὶ τῶν ἐπιδοκοπικῶν πόλεων ἐν Κρήτῃ ἐπὶ Ἐνετοκρατίας ἐκ τῆς sacra Creta. 6) Εὐχὴ ἀναγνωσθειδα ἐν καθεδρικῷ ναῷ Χανίων (1915) ἐπὶ ἀναρρώσει Βασιλέως.

ΣΤ) Δημοδιογραφικά. 1) Ἐπιστολαὶ Βένδων Λοσιόδης πρὸς Βένδες Κρήτης. 2) Περὶ τοῦ μισελληνισμοῦ τῶν Γερμανῶν. 3) Ἀναποκρίσεις ἐκ Κρήτης πρὸς τὰς Ἀττικὰς ἐφημερίδας Ἀκρόπολιν, Νεολόγον, Σκριπ., Ἀγῶνα, Καιροῦς, Ἐστίαν. 4) Ποικίλα ἄρθρα ἐν τῷ Κρητικῷ τύπῳ

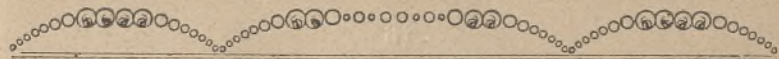
Ζ) Ἐκπαιδευτικά — Φιλολογία. 1) Οἱ παράγοντες τῆς ἀγωγῆς 2) Ἐκπαιδευτικὴ ἀναγέννησις ἐν Μακεδονίᾳ 3) Περὶ τῆς παρ' ἡμῖν ἐκπαιδεύσεως ἀρχαίων. 4) Εἰδημνητικὴ ἔκθεσις περὶ τῆς ἐν Κρήτῃ παιδείας. 5) Διάφοροι μεταφράσεις ἐκ τοῦ γαλλικοῦ παιδαγωγικῶν πραγματειῶν. 6) Ἐπικριτικὴ Γραμματικῆς Α. Γιάνναρη Δημ. Σχολείων. 7) Ἀναδεικνὴ κρίσεως ἐν Κρητικῷ διαγωνισμῷ Γεωγραφικῶν Κρήτης. 8) Περὶ τῆς κληρικῆς τῶν εἰς ὀικησ ὀνομάτων. 9) Περὶ τῆς ἐν προσθέσει μετὰ οημ. ἀπατιούτων τὴν εἰς 10) Περὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ ποιήματος τῆς ἀλώσεως τῆς Κρήτης ὑπὸ Μπουναλῆ καὶ Ἀγαθ. Ξηρουζάκι. 11) Συνοδευτικὸν τοῦ ψηφιδώματος τῆς Ἐνώσεως τῆς κρητικῆς Βουλῆς Ἐγγράφων ἐπὶ τοῖς γάμοις τοῦ Διαδόχου Κωνσταντίνου (1881)

Τοιαύτη ἐργασία καὶ ἄλλη, ἣν προχείρως δὲν δυνάμεθα νὰ ἀνεύρωμεν ἐν τοῖς βιβλίοις, καὶ χειρογράφοις, ἡμῶν, ἀπόκειται δεομένη, ἐφ' ὅσον μένει ἐν χειρογράφοις, μικρᾶς ἐπεξεργασίας πρὸς δημοδίευθιν. "Ὅσα ὅμως ὅλως προχείρως ἐλέχθησαν κατὰ τὸν μακρὸν μου διδακτικὸν βίον εἶναι ἀδύνατον καὶ νὰ μνημονευθῶσιν. "Ἄς ἐλπίζωμεν ὅτι θὰ δημοδιευθῶσι τὰ ὀφείζοντα τῇ εὐγενεῖ ἐπικουρία τῶν φίλων οὐνδρουιτῶν, εἰς οὓς πολλὰς χάριτας ὁμολογῶ.

Ἐν Χανίοις 15 Μαρτίου 1926.

ΕΜΜ. Γ. ΓΕΝΕΡΑΔΙΣ

ΕΠΙ ΤΗ ΕΠΕΤΕΙΩ
ΤΗΣ ΟΛΟΚΑΥΤΩΣΕΩΣ ΤΟΥ ΑΡΚΑΔΙΟΥ
8 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1885

Προσημείωσις. Μετά τήν Σύμβασιν τῆς Χαλέπας, τῇ 1878, ἐχαλκρώθησαν τὰ δεσμά τῆς τυραννίας, ἐδόθησαν δὲ αὐτονομικά τινα δικαιώματα καὶ εἶδος τι ἐλευθεριῶν, καθ' ὃ ἀκωλύτως σχεδὸν ἐτελοῦντο μνημόσυνα καὶ πανηγύρεις ἀναμνηστικαὶ ἱστορικῶν γεγονότων. Τὸ ἐπισημότερον τοιοῦτον μνημόσuvov καθ' ἕλην τὴν Νῆσον ἦτο τὸ ἐπὶ τῇ ἐπετείῳ τῆς ἀλώσεως τοῦ Ἄρκαδίου τελοῦμενον ἐν τε τῇ Μονῇ, Θρησκευτικῶν καθαρῶν, καὶ ἐν τῇ πόλει Ῥεθύμνης, ὅπερ ἐλάμβανε καὶ πολιτικὸν κάπως χαρακτήρα. Τὰ τοῦ 1884 καὶ 1885 ὑπῆρξαν μεγαλοπρεπέστατα. Ὀλόκληρος ἡ Κρήτη μετέσχε τούτων διὰ τῆς ἀποστολῆς ἀντιπροσώπων τῶν ἐπαρχιῶν καὶ πολυτελῶν στεφάνων, οἵτινες συνοδουμένοι ὑπὸ κατὰλήλων προσφωνήσεων κατετίθεντο ἐπὶ μεγαλοπρεποῦς κενοταφίῳ, ὑψωμένῳ ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ καθεδρικοῦ τῆς πόλεως ναοῦ, ἐν εἶδει ὀβελίσκου μὲ μεγαλορρήμονας πατριωτικὰς ἐπιγραφὰς εἰς τὰς πλευράς. Σωμκεῖται, Σύλλογοι, Συντεχνίαι, Ἐκπαιδευτικαὶ Ἐφορεῖαι, Δημογεροντίαι, τὰ Χριστιανικὰ μέλη τοῦ Γενικοῦ Διοικητικοῦ τῆς Νήσου Συμβουλίου, τὸ ὅποσον ἐκλεγόμενον ὑπὸ τῆς Κρητικῆς Βουλῆς ἦτο εἶδος Ὑπουργείου, τοῦ Ἐπετείου, τῶν Πρωτοδικείων τῆς Κρήτης, ἡ σπουδάζουσα Νεότης, οἱ κατέχοντες αἰρετὰ ἀξιώματα, βουλευταὶ, δήμαρχοι, καὶ διοικητικοὶ σύμβουλοι, οἱ ἀγωνισταί, οἱ ἀξιωματικοὶ τῆς

Χωροφυλακῆς, ὁ Κληρος, οἱ ἐκτὸς τῆς Νήσου ζῶντες Κρήτες, ἐν Κωνσταντινουπόλει, Αἰγύπτῳ, Ἀθήναις, Πειραιεῖ, Πάτραις, Τριπόλει καὶ ἀλλαχοῦ, ἔσπευσαν φιλοτίμως καὶ μετ' ἐνθουσιασμοῦ νὰ συμμετάσχῃσι τῶν μνημοσύνων τούτων πέμφαντες τὰς εὐχὰς καὶ τὰς ἀφιερώσεις των. Τὰ μνημόσυνα ταῦτα ἦσαν ἀληθεῖς ἐθνικαὶ πανηγύρεις.

Τοῦ μνημοσύνου τοῦ 1885 μετέτχε καὶ ὁ γράφων τὰς γραμμὰς ταύτας, τελειόφοιτος τότε τοῦ Πανεπιστημίου, μόλις 25έτης, διωρισμένος δὲ καθηγητῆς τοῦ μονοταξίου Γυμνασίου Ῥεθύμνης καὶ τμηματικὸς Ἐφορος, ἀντιπροσωπεύων τὴν ἐπαρχίαν Ἀμαρίου. Παρίστη δὲ τὴν μὲν πρώτην τῆς 8ης Νοεμβρίου ἐν τῷ Μνημοσύνῳ τῆς Μονῆς, ἐνθα ἀπὸ τῆς πρᾶμονῆς εἶχε μεταβῆ ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς Τμηματικῆς Ἐφορείας, ἵνα καταθέσῃ στέφανον ἐπὶ τοῦ Κοιμητηρίου τῶν Μαρτύρων καὶ ἀπαγγείλῃ ποίημα παλαιῦ ἀγωνιστοῦ τοῦ 1866 καὶ διηγήρου ἐν Ἀθήναις, τοῦ μακαρίτου Νικολάου Καπετανάκι (ἢ Φουτάκι), τὴν δὲ ἐσπέραν ἐν τῷ Μνημοσύνῳ Ῥεθύμνης, ὅπερ ἐτελέσθη ἐν τῇ μεγάλῃ τῶν Ἐκπαιδευτηρίων Αἰθούσῃ, ἦν κατὰ τὸ 1899 ὠνομάσαμεν πρὸς τιμὴν τοῦ Ἠγεμόνος αἰθούσαν **πρέγκιπος Γεωργίου**. Τότε τὸ πρῶτον ἐπισημότερον κᾶπως ἔλαβε τὸν λόγον καὶ ὠμίλησεν ἐνώπιον ὀμηγύρεως ὁ καταρτίζων τὴν Συλλογὴν ταύτην. Ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ πρότερον εἶχεν ὀμιλήσει, ἀλλ' ὡς μαθητῆς τοῦ Γυμνασίου, εἰς δύο ἐπαρχιακὰς συναθροίσεις. Τὰ πρῶτα λοιπὸν τούτου δοκίμια εἶναι ταῦτα κατὰ τὸν δημόσιον αὐτοῦ βίον.

Τῆς μὲν ἀπαγγελίας τοῦ ποιήματος προέτρεξε τάδε, ἱστάμενος ἐπὶ τῆς κλιμακῆς, δι' ἧς ἀνέρχεται τις εἰς τὸ Κοιμητήριον, ἐν ᾧ ὁ χώρος κάτωθεν ἦτο πεπληρωμένος ὑπὸ εὐλαδῶν προσκυνητῶν καὶ ἀντιπροσώπων τῆς Κρήτης καὶ ὧν ἐμνημονεύσαμεν ἄλλων μερῶν ἐκτὸς τῆς Νήσου.

Γενναῖοι Κρήτες,

"Η λευθεριά ἢ θάνατο μεσ' στής σκλαβιάς τὸν "Αδη.

"Αδέλφια, πάρτε τάρματ' κι' ἐμπρός, ἀνασταθῆτε

"Η πέρα πέρα τὸ Νησί νά γίνη ὄλ' Ἀρκάδι,

Κι' ἀθάνατοι στὸν οὐρανό, ἀδέλφια, τιναχθῆτε.

Μόλις ἢ πρὸς ἀγγελικὴν λύραν τονισθεῖσα ἐναρμόνιος μουσικὴ μελωδία ἐξ ἑνὸς στόματος ἐξῆλθε, μόλις ἐψιθυρίσθη ἢ ὑπὸ τοσοῦτων μαρτύρων τοσάκις μάτην ἐκπεμφθεῖσα μελίρρυτος αὐδὴ, **ἔνωσις ἢ θάνατος**, καὶ ἐν ἀκαρεῖ ἦτο διαδεδομένη καθ' ἅπασαν τὴν Κρήτην. Εἰς φάραγγας καὶ κοιλάδας εἰς ὄρη καὶ πεδιάδας, εἰς πόλεις καὶ χωριά, εἰς μέγαρα καὶ πτωχικὰς καλύβας ἐψάλλετο, ἐμελωθεῖτο, ἐπανελαμβάνετο ἀπλήστως, ἐνεθουσίαζεν ἢ θεῖα ρῆσις. Ἐπλήρου ψυχὴν καὶ καρδίαν πάντων ἀρρήτου εὐφροσύνης, καθίστα πάντας λέοντας καὶ ἐνεδυνάμωνε τὸ μῖσος ἐναντίον τῆς τυραννίας, ὅπερ ἦτο κληρὸς μακρῶν αἰῶνων τῆς ἠρωϊκῆς ταύτης γῆς, δουλευούσης εἰς τὴν ἐνετικὴν δημοκρατίαν ἢ εἰς τὴν τῶν Σουλτάνων δυναστείαν.

Αὐτὸ τοῦτο ἐδέσποζε τῶν καρδιῶν τῶν τέκνων τῆς Κρήτης καὶ κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1866. Τότε, ὑποφλεγόμενον πάντοτε, ὡς ἡφαίστειον, ἔκαμε τὴν μεγίστην αὐτοῦ ἔκρηξιν κατὰ τῆς μουσουλμανικῆς δεσποτικότητος, ἣτις ἐπέβη δύο ἤδη αἰῶνας τὸν εὐγενῆ τῆς πατρίδος μας τράχηλον, τὸν ὁποῖον ἔσφιγξε δι' ἀλύσειν ὁ Κυπριολῆς τῷ 1669. Τὸν Αὐγούστου τοῦ 66 ἀνήφθη ἡ μεγάλη τριετὴς πυρκαϊά, ἣτις κατέστησε προβληματικὴν τὴν ὑπαρξιν τῶν αἰμοχρῶν δυναστῶν μας. Θὰ ἦτο τολμηρὸν νὰ φαντασθῆ τις ὅτι: ἡδύνατο ἐπαξίως νὰ διηγηθῆ, νὰ ἀριθμῆσῃ μόνον ἀγῶνας, μάχας, τρόπαια, νίκας, ἐρημώσεις, βεβηλώσεις ναῶν, ἀτιμώσεις γυναικῶν καὶ παρθένων. κατὰ τὴν τριετῆ πάλην. Νὰ ἀναφέρῃ ξηρὰ ξηρὰ ὀνόματ' ἠρωϊκά, ἀθάνατα, ἐφάμιλλα πρὸς τὰ τῶν ἡρώων τῆς παλαιᾶς ἡμῶν δόξης: καὶ τῶν ἀγῶνων κατὰ τοῦ ἐνετικοῦ λέοντος καὶ τῆς τουρκικῆς ἡμισελήνου. Τοιοῦτον ἔργον θὰ εἶχεν ἀνάγκην λιγυροῦ ἀγορητοῦ καὶ ἐμπνευσμένου αἰδιοῦ. Ὁ ἰδικός μου δὲ ἀνθὼν δὲν ἔχει ἀνθη εὖοσμα καὶ ἀντάξια τῶν μυρο-

βόλων δατῶν, τὰ ὅποια εἶναι ἐγκατεσπαρμένα ἀνά τὴν αἰμόφυρτον γῆν μας. Ἐχει μὲν ἡ μάχαιρα τοῦ Κρητικοῦ Ἄρεως πανταχοῦ ἐσκορπισμένῃ μοσχοβολοῦντα τοιαῦτα, ἅτινα ὄλον τὸν κόσμον ἔχουσι καταμοσχεύσει. Ἀλλὰ χρειάζεται ἐκεῖνος, ὅστις θὰ δράψῃ τὰυτα ἐπιτηδείως καὶ θὰ πλέξῃ στέφανον ἰσοβαρῆ πρὸς τὴν ἀφθιτον δόξαν τῶν προμάχων τούτων τῆς πίστεως καὶ ἐλευθερίας. Δὲν ἐπιχειρῶ ἐνταῦθα τὸ τοιοῦτον. Ἴκετεύω λοιπὸν τὰς ἱεράς σκιάς τῶν περιπετομένων ἐνταῦθα μαρτύρων νὰ δεχθῶσιν ἐγκώμιον μουσοτραφοῦς τέκνου τῆς πατρίδος μας, μένοντος ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ γῆ, πρὸς ἣν μετὰ πλμῶν ἀτενίζομεν, προσβλέποντος δὲ με ἐνδοκροῦ ὄμμα τὴν ἐγγὺς ἡμέραν, καθ' ἣν θὰ δράμῃ καὶ πάλιν κραδαίνων τὴν Κρητικὴν τοῦ μάχαιραν, διὰ νὰ μετάρσῃ τοῦ τελικοῦ κατὰ τῆς τυραννίης ἀγῶνος.

Δέχθητε, ὦ μάρτυρες ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, τὴν προσφορὰν ταύτην τοῦ ἐν τῇ ξένη συμπολίτου σας. Ἴκετεύετε δὲ τὸν μέγαν μας Θεὸν νὰ καταστήσῃ τὴν Ἑλλάδα μας μεγάλην, ἡνωμένην, κρατοῦσαν σφιγκτὰ εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς καὶ τὴν ἡρωϊδα μας, τῆς ὁποίας τὸ χῶμα εἶναι μεμειγμένον με τὸ ἀχρηντον αἷμά σας, με τὰ μυρόεντα δατὰ σας.

Ἔμεῖς δὲ, γεννητοὶ τούτων ἀπόγονοι, θαρρεῖτε. Μετ' ὀλίγον συνεχίζεται τὸ ἔργον τῶν πατέρων μας. Τὰ ξακουστὰ τῆς Κρήτης πλληκάρια θὰ ἀρκεσθῶσιν εἰς τὰς δάφνας τῶν προγόνων; Ὅχι! Πᾶς Κρῆς φιλοδοξεῖ ἰδίας δάφνας, θέλει τὰ ἰδικὰ του ὄπλα δοξασμένα. Ἄς ὀρκισθῶμεν λοιπὸν εἰς τὴν ἱεράν καὶ σφιγρόβλητον ταύτην Σημηλίαν, (*) εἰς τὰ ἱερά κρηνία, ἅτινα κρύπτει ὁ ἱερός ἐκεῖνος χῶρος, ὅτι δὲν θὰ προδώσωμεν τὴν Πατρίδα διὰ δειλίας, οὐδὲ θὰ σβέσωμεν τὸ ἐν τῆς ψυχῆς ἡμῶν ἄγιον πῦρ θὰ τηρησωμεν δὲ ἀείζων καὶ ἀκμάλιον τὸ κατὰ τῶν τυράννων μίσος καὶ θὰ ἀγωνιζώμεθα μέχρις ὅτου ἴδωμεν τὴν κυνὸβλεσκον

(*) Κατὰ πᾶσαν τελετὴν ἐν Ἀρκαδίῳ ἐξάγεται ἐκ τοῦ ὀκνεοφυλακείου τὸ ἱερὸν τοῦ 1866 Λάδαρον, γάκος ὀχεδὸν ὑπὸ τοῦ χρόνου καταστάν, καὶ ὀννοθεύει τὰς πομπάς.

κυματίζουσιν ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον τῆς Κρήτης μας καὶ τὴν ἡμισέληνον ἐξαφριζομένην.

Ζήτω ἡ ἔνωσις σύμπαντος τοῦ Ἑλληνισμοῦ(*) .

Κατὰ δὲ τὴν κατάθεσιν τοῦ στεφάνου ἐπὶ τοῦ Ἡρώου τῶν Μαρτύρων εἶπε τὰ ἑξῆς:

*Ἐὰν ἀμυράντων στεφάνων ἄξιοι κρίνονται οἱ ἄμεσα τῆς παιδείας θύματα γινόμενοι, οἱ καθ' ὄλον τὸν ἑαυτῶν βίον ἀγωνιζόμενοι πρὸς διάλυσιν τῆς ἀχλύος, ἣτις σκεπάζει τοὺς ὑπὸ ζυγὸν τυραννίας ζῶντας λαούς, δὲν εἶναι κατώτεροι ἐκεῖνοι, οἵτινες γίνονται ἕμμεσοι τῆς προόδου θεραπευταί. Οἱ τοιοῦτοι γίνονται ἐκούσια θύματα, προσφέροντες τὴν ζωὴν αὐτῶν ὑπὲρ ἀπολυτρώσεως ἀπὸ τυραννίας, ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, τῆς ὁποίας ἄμεσος εὐχυμος καρπὸς εἶναι ἡ παιδεία. Τοιοῦτους τινὰς, ἀοίδιμοι μάρτυρες τῆς Πίστεως, τῆς Πατρίδος, τῆς Ἐλευθερίας, τῆς Προόδου, θεωροῦσα ὑμᾶς ἡ Τμηματικὴ Ἐφορεῖα Ρεθύμνης, τῆς ὁποίας ἔχω τὴν τιμὴν ν' ἀποτελῶ μέλος, ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Ἀμυρίου, προσφέρει δι' ἐμοῦ τὸν στέφανον τόνδε εἰς τὴν μνήμην ὑμῶν, τελοῦσα φόρον εὐγνωμοσύνης ὑμῖν, οἵτινες ἐχύσατε τὸ τίμιον αἷμά σας, διὰ νὰ διαλυθῇ τὸ σκότος τῆς ἐνδεδρότητος καὶ ἀνχτειλῇ τὸ λαμπρὸν καὶ ἄσβεστον φῶς τῆς Παιδείας. Ἀγῆρως εἴη ἡ μνήμη ὑμῶν καὶ πρότυπον τοῖς ἐπιγιγνομένοις.

*) Ἐπικολούθησεν ἡ ἀπαγγελία τοῦ ποιήματος, ὅπερ ἄλλοτε θὰ δημοσιεύσωμεν.

Τὴν ἐσπέραν δὲ τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἀπυγγέλοθι ὁ κατωτέρω ἐπιμνημόσυνος λόγος ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ καὶ ἡ ἀνωτέρω πρώτη προοφώνησις σχεδίου ἐν Ρεθύμνῃ, ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούρῃ τῶν τελετῶν τῶν Ἐκπαιδευτηρίων τῆς πόλεως μεγαλοπρεπῶς κεκοιμημένη.

Φιλόπαιδες Ὀμήγουρις,

Ἐπεθύμουσι νὰ ἔχω πτέρυγας· θὰ περιηρόμενη τὴν γῆν ταύτην τῆς ευκλείας καὶ δόξης, ἥτις ἀπὸ τῶν μυθολογικῶν χρόνων μέχρι σήμερον ἐγέννησε Μίνως καὶ Ἴδομενεῖς, Μηριόνας καὶ Ἐπιμενίδας, Λαοθένης, καὶ Πανάρας, Καντανάλεος καὶ Καλλέργας, Δασκαλογιάννιδες καὶ Κόρακας καὶ πᾶσαν τὴν σεμνὴν χορείαν τῶν προμάχων τῆς πίστεως καὶ πατρίδος. Θὰ ἐμιμούμενη τὸν Τάλων καὶ θὰ περιέτρεχον ἀπὸ τοῦ Καβοσπάθου μέχρι τοῦ Καβοσιδέρου τὴν μικρὰν ταύτην κοιτίδα ἀνδρῶν ἡμιθέων, ἥτις ὀνομάζεται Κρήτη καὶ ὑπήρξε τὸ φόβητρον τῶν παλαιῶν, κατὰ τοὺς μύθους, Ἀθηναίων, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀψευδῆ Ἱστορίαν τῶν Ρωμαίων, τῶν Ἀράβων, τῶν Σαρακηνῶν, τῶν Ἑνεσῶν, τῶν Τούρκων. Ἀπὸ τοῦ αἰματοποτίστου δὲ καὶ κοκκαλοσπαρμένου τούτου κήπου θὰ ἔδρεπον εὔσομα καὶ περιεκαλλῆ ἄνθη, δι' ὧν θὰ ἐσχημάτιζον τὴν προσήκουσαν εἰς ἐκείνους, τῶν ὁποίων τὰ μνημόσυνα τελοῦμεν σήμερον, ἀνθοδέσμη. Ἐπρεπε νὰ δύναμμι νὰ ἀνεύρω βοθητικὸν μίτον τῶν ἐλιγμῶν τοῦ ἱστορικοῦ βίου τῆς πολυτλήμονος ταύτης Μητρίδος ἀπὸ τοῦ Κρηταγενοῦς Διὸς μέχρι τοῦ Κόρακα, καὶ θὰ ἐσχημάτιζον δι' αὐτοῦ μικρὰν ἄλυσιν, ἧς ἕκαστος κρίκος θὰ εἶναι μία δόξα, ἐν τρόπαιον, εἰς θρίαμβος.

Ἄλλ' εἶναι τοῦτο ἀδύνατον. Λάβωμεν μίαν μόνην σελίδα τῆς χρυσοδέλτου ἱστορίας μας καὶ αὕτη εἶναι ἐπαρκής, διὰ νὰ προκαλέσῃ τὸν θυμωσμὸν τοῦ κόσμου καὶ τὴν συγκίνησιν πάσης ἀνθρωπίνης καρδίας, ἐὰν δὲν εἶναι τῆς διπλωματίας. Ἐστω ἡ σελὶς αὕτη τὸ Ἀρκάδι τοῦ 1866. Λέξις ἱερά, ἅγιον προκαλοῦσα ρίγος, ἡ μεγαλορρημονεστάτη τῶν ἑλληνικῶν λέξεων, ἡ ἐμπνεύσασα ρήτορας καὶ ποιητάς, αἰοδοὺς καὶ μουσουργούς, ἀπαθανατίζουσα τὴν Κρήτην μας, δόξα τῶν Πανελλήνων. Εἶναι τοιοῦτο

τὸ Ἀρκάδι. Ὁ δὲ ἀποπειρώμενος νὰ τονίσῃ εἰς αὐτὸ ὕμνον εἶναι ἔνοχος τοῦλάχιστον τόλμης.

Μετὰ πολλοῦ λοιπὸν τοῦ δισταγμοῦ ἀποτολμῶ νὰ προσεγγίσω πρὸς τὸ ὕψος τούτου, φοβούμενος μὴ πνιγῶ ἐν τῇ πελάγει τῆς ἀθανάτου δόξης του. Ὡ Πατρίς, δύναμις ζωοποιός, ἐξ ἧς ὁ ἄτολμος λαμβάνει τόλμην, ὁ ἀπειρηκὸς πεποιθήσιν, ὁ σκεπτικὸς ἐνθουσιασμόν, ὁ ἄπιστος πίστιν, ὁ ἄξυνόν μου τὸν κάλζον, τὸνωσόν μου τὴν γλῶσσαν, ἔνν μὴ τὸ μέγιστον τῶν μεγαλοουργημάτων τῆς περιληψμένης Γῆς κινδυνεύσῃ ἐν τῇ ἐμῇ ἀδεξιότητι. Ὑμεῖς δὲ ἀγγελικὰ τῶν μεγαλοουργῶν πνεύματα, περιπετόμενα ἐνταῦθα, σύγγνωτε τῇ τόλμῃ καὶ ἐνισχύσατε τὸν τολμώντα. Καὶ παρὰ τῆς ὑμετέρας δέ, εὐγενεῖς μου ἀκροαταί, ἐπεικειας ἀπεκδεχόμενος εὐμένειαν ἀπ. δύομι εἰς τὸν ἀγῶνα.

Ἡ παγετώδης ὀμίχλη, ἣτις ἀπὸ τοῦ 1204 κατεκάλυψε τὴν νύμφην τῆς Μεσογείου, τῇ δὲ 1645 ἤρχισε νὰ ἐξαπλοῦται πυκνότερα καὶ ζοφερώτερα, τῇ 1669 εἶχε μεταβάλει αὐτὴν εἰς γῆν θοαίλευομένην ὑπὸ σκοτούς, εἰς κήπον ἀληθοῦς κλαυθμῶνος. Ὁ ἐνετικὸς πρῶτον καὶ εἶτα ὁ μουσουλμανικὸς ζυγὸς στήσαντες τὸν θρόνον των ἐν τῇ ἡρωϊδῇ Μητρίδι ἐπενόουν βλασηστήρικτα, ἐφεύρισκον στρέβλας, ἠγωνίζοντο νὰ μεταδάλωσι τὴν χώραν μας εἰς μάνδραν κτηνῶν, ν' ἀρκιρέσωσι τὸ αἶσθημα τοῦ ἀνθρωπισμοῦ. Δὲν ἐσβάννυτο ὅμως τὸ ζῶπυρον τῆς ἐλευθερίας. Τέσσαρες μακροῦς αἰῶνας πηλλαίει κατὰ τοῦ ἐνετικοῦ λέοντος. Μάτην. Ἡ ἐλευθερία ἀπέπη. Ἀνταλλάσσει. τέλος ζυγὸν μόνον, ἐπαχθέστερον, βρῦτερον τοῦ πρώτου. Καὶ οὗτος ὅμως παρὰ τὸ ἀπαίσιον βάρος του δὲν δύναται νὰ ἐξερχνίσῃ τὸ φιλελεύθερον τοῦ Κρητός. Ἐγείρεται, ἀγωνίζεται, πίπτει, ἀνορθοῦται αὐθις, σφύρει τὰς ἀλύσεις του, ἀλλ' οὐδὲ ἓνα κρίκον ἀποσπᾷ. Τὸ 1770 μὲ τὴν Δοκαλογιάννην, τὸν Σκηρδαντώνην, τὸν Τσουδερόν, τὸν Σήφρακον, τὸ εὐκλεές 1821 μὲ τὸ Λοῦλον, τὴν Μυλάξην, Βρύσας, Σηλαδόκαμπον, Φουρφοῦραν, Βαθικὸν καὶ τόσων ἄλλων θέσεων τρόπικα, μὲ τοὺς Μελιδώνης, Χάληδες, Δελιγιαννάκηκιδες, Κουρμούλιδες καὶ τὴν ἄλλην εὐγενῆ γενεάν τῶν ἀνδρῶν τῆς Κρήτης, δὲν ἰσχυσαν νὰ ἀπομκκρύνωσι νάφη τινὰ ἀπὸ τὸν σκοτεινὸν ἥλιον τῆς πατρίδος

μας. Τὸ 1841 μὲ τὸν Χαϊρέτην καὶ Βασιλογεώργην του, τὸ 1858 μὲ τὸν Μαυρογένην του, ὅλοι οἱ ἀγῶνες γονέων καὶ πάππων ἡμῶν, μεθ' ὅλας τὰς δάφνας, δι' ὧν ἔσπευον τὰ μέτωπά των, δὲν ἐξήλειψαν ἀπὸ τοῦ Κρητὸς τὸ σκληρὸν καὶ αἰτιμον ὄνομα τῆς δουλείας, καίτοι ἐχλαροῦτο ἐκάστοτε μικρὸν ὁ περισφιγγὼν τὸν εὐγενῆ τῆς Κρήτης τράχηλον κλοιός, ἀντάλλαγμα τῶν ἀθανάτων νικῶν, τῶν ἐνδόξων τροπαίων, τῶν ἀνεκφράστων θυσιῶν.

Εἶναι αἱ πικραμοναὶ τοῦ 1866. Τὸ σῦνηθες ἐλατήριον κινεῖ πάλιν τοὺς λέοντας τῆς Κρήτης. Ὑψοῦσι πρὸς στιγμήν τὴν κεφαλὴν, σείουσι τὴν χαίτην, δρυχῶνται. Ὁ δρυχηθμὸς ἀντηχεῖ τὴν οὐράνιον μελωδίαν **Ἕνωσις ἢ Θάνατος**, γερμίζει τὸ σύνολον τῆς Κρήτης καὶ γεννᾷ τὴν συγκινήσασαν πικρίδον καὶ νέον κόσμον ἐπανάστασιν τοῦ 66, ἣτις συνεκλόνησε τὸν τουρκικὸν κολλοσσὸν καὶ εἰς ἀπόγνωσιν ἤγαγε τὸν Σουλτάνον, οὕτως τὸ Κράτος ἔκτοτε καταρρέει. Πολύτιμον πινακοθήκην θὰ ἡδύνάτο τις νὰ ὀνομάσῃ τοὺς ἀγῶνας τῆς Κρήτης κατὰ τῶν Ἐνετῶν καὶ τῶν Τούρκων. Τὸ 66 εἶναι ὁ πολυτιμότετος ταύτης πίναξ. Ἐὰν δὲ παρεβάλλοντο οἱ ἀγῶνες οὗτοι πρὸς τοὺς περικοσμοῦντας διάδημα ἀδάμκντας, τὸ 66 καὶ πάλιν θὰ ἐκρίνετο ὡς ὁ τιμωρὸς καὶ τὸ Ἀρκάδι ἀνεκτίμητος ἐπ' αὐτοῦ μαργαρίτης. Τὸ Ἀρκάδι, τῶν δέκα καὶ πάντε αἰῶνων τὸ Μοναστήριον, οὗ τὴν δόξαν κηρύττουσιν ὁ Πατελάρος καὶ Γαβριήλ, ὁ Δελιγιαννάκις καὶ Γετιμαλῆς, ὁ Δημηκόπουλλος καὶ Μουσταφᾶς ὁ Κιριδλῆς.

Τὸ 66 εἶναι ἐποποιεῖα ἀνερθεμῶν ραψωδιῶν, πολὺπρακτος τραγωδία, πολὺτομος ἱστορία. Ὁ ἰχρὸνος θὰ ἐπιλειψῇ εἰς τὸν ἐπιχειροῦντα καὶ ὀνόματτα μόνον μαχῶν καὶ μαχητῶν νὰ περπατήσῃ. Ἰδοὺ αἱ Βρύσες, ὁ Βαφᾶς, ἡ Μυλάξ, ὁ Βρύσιντας, τὸ Γερκαῖρι, ὁ Μέρωνας, ὁ Τράχηλος, ὁ Ἅγιος Μύρων, ἡ Τύλισσος, τὸ Αὐδοῦ. Νίκαι, τρόπαια, αἶματτα, κατὰστροφά. Ἰδοὺ ὁ Κόρακας, ὁ Κριάρης, ὁ Χατζημιχάλης, ὁ Περίδης, ὁ Κορκίδης, ὁ Μοσχοδίτης, ὁ Ντεντιδάκης, ὁ Μαρῆς, ὁ Ἡρακλῆς, ὁ Κοκκίνης, ὁ Κατσιντώνης, ὁ Πορτάλιος. Ἰδὲ τοὺς ἐθελοντὰς Κορωνάτον, Τσακωναν, Κοσονθικον, Δημηκόπουλον, Γάκην, Μήτσαν, Τσιγαδαν, Μανον, Πραϊθην, Βαρνάδαν, Ἐσλεν, Βαφειάδην, ὧν

πολλοὶ ἔχουσιν τὸ αἷμά των ἐν τῇ πατρίδι μας, πάντες δὲ καρτερικώτατα ἐδεικνομένησαν διὰ ν' ἀποπλύνωσιν ἀπὸ τοῦ χάρτου τῆς Κρήτης μας τὰς ἐρυθρὰς κηλίδας τοῦ αἰμοδόρου δυνάστου. Ἀποβλέψατε καὶ πρὸς τὰς εὐγενεῖς πράξεις τῆς ἀντιχρίστου φυλῆς! Βεδηλώσεις νεῶν, ἀνκνδρος σφαγή ἀόπλων, ἀτιμώσεις γυναικῶν, φθοραὶ παρθένων, πυρπολήσεις καὶ ἐρημώσεις θαλλόντων ἐν πλούτῳ χωρίων, μεταβολὴ τῆς Κρήτης ἀπὸ ἀνθοβριθοῦς καὶ κλλιικάρπου κήπου εἰς ξηρὰν ἔρημον, ταῦτα εἶναι ἢ ἐν ἐπανάστασει δρῶσις τοῦ αἱμοχροῦς τυράννου.

Ἀφήνω ταῦτα καὶ περιορίζομαι εἰς τὸ Ἄρσάδι ἐπὶ τριήμερον, καθ' ὃ ἀπὸ εὐημεροῦντος καὶ ἀκμαίου μεταβάλλεται εἰς ἐρείπια πυρρίκουστα, αἰμόφυρτα καὶ κλύπτεται ὑπὸ πτωμάτων. Ζητῶ δὲ αὖθις τὴν ἐπιείειαν τῶν ἀκρατῶν μου, διὰ τὴν ὠγρότητα τῶν ἐκτεθησομένων.

Μήνας μόνον ἤριθμοι: ἢ ἐπανάστασις, οὐχὶ δ' ἀκόμη ἔτος καὶ ὁ Σουλτάνος ἦτο ἄπελπις περὶ τῆς διατηρήσεως τῆς περικλλοῦς **σκλίθης**. Ἐμπλεως δὲ φόβου ἐν τῇ ἀπογνώσει ἐκάλει τὸν αἰμοδόρου Μουσταφᾶ—Πασσᾶν, τὸν ἐπιλεγόμενον Κιριδλήν (Κρητικόν), Ἄλθκνόν, ἀπὸ τοῦ Μεχμεταλή γνωστὸν ἐν Κρήτῃ, τὴν ἐκυβέρνησεν ὑπερτριάκοντα ἔτη. Τὴν τίγριδα ταύτην, τὸν δολοφόνον καὶ δῆμιον τῶν πατέρων καὶ ἀδελφῶν μας πέμπε: εἰς Κρήτην, ἔνα κατευάσῃ τὴν ἐπανάστασιν. Χαίρων δὲ τὸ γεγηρακὸς ἤδη τέρας ἀνχωρεῖ πρὸς τὴν Κρήτην τρίζων καὶ ἀκονίζων τοὺς αἱματοβχερεῖς ὀδόντας, οὓς τασάκις εἶχεν ἐμπήξει: εἰς ὠμάς σάρκας, πρὸς νέον σπαρχγμὸν τῶν **Γκιζούριδων**, οἳτινες δὲν ἔκυπτον ἀθορύδως τὸν τράχηλον εἰς τὰς ὀρέξεις τῶν ἀγρίων Τούρκων. Παρχλαμβάνει δὲ ὡς πολιτικὸν διοικητὴν καὶ τὸν Ἰσμαήλ Πασσᾶν καὶ ὀρδᾶς στρατιωτικὰς φελάχων τῆς Αἰγύπτου μὲ ρητὴν ὑπόσχεσιν ὅτι ἄμα τῷ ἀκούσματι τῆς ἀφίξεώς του οἱ **γιδωκλέφτες**, ὡς ἀπεκάλει τοὺς προμάχους πίστεως καὶ πατρίδος, θὰ παρχδώσωσι: τὰ ὄπλα. Καὶ τοῦτο μὲν δὲν κατώρθωσε, μικρὸν ὄμως μετὰ τὴν ἀφίξιν του εἰς Ρέθυμον ἠξιώθη νὰ μεταβάλῃ, ὁ ἀλιτήριος οὗτος τῆς κολάσεως δαίμων τὴν εὐχγῆ τοῦ Ἀρχιδίου Μονὴν εἰς ἄμορφον σωρὸν ἐρείπιων, αἰώνιον μὲν δειγμα τῆς τῶν

δραβάρων ἀσεβείας, ἀπαθληκτισμὸν δὲ τῆς ἱεραῆς ἐκείνης τῶν μαχητῶν δρακός, ἥτις ἔδειξεν εἰς τὸν τύραννον ὅτι ἤξευρε· νὰ ἀποθάνη τὸν θάνατον, ὅστις ἐμπρέπει εἰς τὸν Κρήτα :

Μόνος ὁ Χάρος τῆς δεκαβιῆς τὸ θάνατο νικάει.

Δύο δηλαδὴ περίπου μῆνας πρὸ τῆς ὀλοκυτώσεως εἶχε πέμψει ὁ Μουσταφᾶς ἐκ Ρεθύμνης ἐπιστολὴν πρὸς τὸν ἱερομάρτυρα Γαβριήλ, δι' ἧς ἐκάλει αὐτὸν νὰ ἀποπέμψῃ τὴν ἐπιτροπὴν τῆς Ἐπικρασίας ἐκ τῆς Μονῆς. Συνεκρατεῖτο δὲ αὕτη ἐκ δεκαῶν μελῶν καὶ ἀπετέλει τὸ ἄνθος, οὕτως εἴπειν, τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ τμήματος Ρεθύμνης, ἧτο δ' ἐν τῇ Μονῇ ἐγκαθιδρυμένη ἀπὸ τοῦ Μαΐου τοῦ ἔτους ἐκείνου. Ἦτο δὲ ἡ πρόσκλησις ἐπιτακτικὴ καὶ ἠπέλει τὴν ἐκ θεμελιῶν ἀνσχετῆν τῆς Μονῆς, ἂν μὴ ἀπέπεμποτο ἡ Ἐπιτροπὴ. Καὶ τότε μὲν δὲν ἐδόθη ἀπάντησις. Ἐγνώριζεν ὁ Ἠγούμενος ὅτι ὁ Μουσταφᾶς ἀψησχολεῖτο εἰς τὸ τμήμα τῶν Χανίων, τότε δὲ συνεκρότησε καὶ τὴν περιώνυμον τοῦ Βαφὲ μάχην, καθ' ἣν τριακόσιοι ἐπίλεκτοι ἄνδρες, ἐν οἷς διαπρεπεῖς ἐθελονταί, ἀντέστησαν κατὰ 12,000 τακτικοῦ στρατοῦ τοῦ αἰμοδόρου τοῦ Νεῖλου κροκοδείλου, φονευθέντες μὲν οἱ πλειστοί, ἀλλὰ μὴ ἠττηθέντες. Μετὰ τὴν μάχην ταύτην γράφει ἐκ νέου ἀπαιτῶν τὴν ἄνευ χρονοτριβῆς παράδοσιν τῶν ὄπλων, τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ τῶν ἐπικρασιατικῶν Καλογήρων. Ἀκούσατε ὁμῶς τί ἀπήντησεν ὁ ἀτρόμητος Ἠγούμενος, ἡ συνέχεια αὕτη τῶν μεγάλων τοῦ Ἔθνους κληρικῶν, νέος Γρηγόριος, Γερμανὸς τῆς Λαύρας, Σαμουὴλ τοῦ Σουλίου, Ἐωπατέρας τῆς Ὁδηγητρίας.

« Ὁ ὄρκος καὶ τὸ σύνθημά μας εἶναι ἡ ἔνωσις τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἢ ὁ θάνατος. Τίποτε πλέον τούτου δὲν θέλομεν νὰ ἀκούσωμεν ». Καὶ κατὰ τί εἶναι ἠρωϊκώτερον ἢ ἀπάντησις τοῦ Σπαρτιάτου πρὸς τὸν Πέρσην ἐν Θερμοπύλεις **« Μολὼν λαβέ »** ἢ τοῦ Μεσολογιῆτου πρὸς τὸν Αἰγύπτιον **« ἄρματι μωμένει δὲν παραδέδονται »** Μόνον ὁ τόπος καὶ ὁ χρόνος διαφέρουσιν· ἐν ἀπλοῦν ὄνομα. Διότι πᾶς Ἕλληνα ὄπου καὶ ἂν ἀγωνίζηται, εἴτε ὑπὸ τὴν αἰπεινὴν Ἴλιον, εἴτε πρὸ τῆς Βαβυλωνίας, εἴτε ἐν Μαρχαθῶνι, εἴτε πρὸ τῆς Τύρου, εἴτε πρὸ τοῦ Βυζαντίου ἢ τῆς Χίου ἢ

τοῦ Ἀρκαδίου ἢ τῆς Μαλάξης, εἴτε Ἀχιλλεύς, εἴτε Κυνκίγειρος, εἴτε Ἀλέξανδρος ἢ Πηκλιολόγος, εἴτε Κανάρης ἢ Μεσσοβίτης ονομάζεται, τὴν αὐτὴν ἀφετηρίαν ἔχει, τὴν πατρίδα, τὸν αὐτὸν ἱερὸν πηλὸν αἰσθάνεται, ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἀγίου ἐθνουσιασμοῦ φλέγεται, τὴν αὐτὴν μεγάλην καρδίαν ἐν τοῖς στέρνοις ἐγκρύπτει.

Τοιαύτην ἀπόκρισιν λαβὼν ὁ Μουσταφᾶ—Πασσας κινεῖ τὰς ἀγρίας τοῦ ὄρδᾶς εὐθὺς πρὸς τὸ Ἀρκάδι, φρονῶν, ὡς ὁ Ἰμβραχίμης πρὸ τοῦ **φράχτη**, ὡς ἀπεκάλει τὸ Μεσσολόγγι, ὅτι οὐδὲ τὴν πρώτην του ἐφοδὸν θὰ ὑπέμενον οἱ ἐν τῇ Μονῇ, ἀλλὰ θὰ ἔσπευδον νὰ παραδοθῶσιν. Ἄλλως ὅμως ἐσκάπταντο οἱ λαβόντες ἀπόφασιν νὰ ἀποθάνωσιν ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος. Τῇ βῆ δὴλα δὴ Νοεμβρίου τοῦ περιπέστου 66 ἅμα τῇ ἐμφανίσει τῆς ροδδακτύλου ἠοῆς εἶχον καταλάβει οἱ Τούρκοι τοὺς πρὸς δυσμὰς τῆς Μονῆς λόφους ἀλαλάζοντες **« κλιγγῆ τ' ἐνοπῆ ὄροντες ὧς »**, ἕνα καθ' Ὁμηρικὴν εἶπω, συμποσούμενοι εἰς 22.000 ! Καὶ ἐπρόκειτο νὰ παλαίωσι κατὰ δρακὸς 300 πολεμιστῶν, Θερμοπυλιτῶν ἀληθῶς ἠρώων, οἵτινες εἶχον τὰς μάχας, ὡς οἱ πικίδες τὰ θύραματτα, καὶ ἔχαιρον βλέποντες τὴν προσέγγισιν τοῦ ἐχθροῦ, διότι: ἐμελλον νὰ κορέσωσι καὶ κουράσωσι τὴν χεῖρα σφάζοντες τοὺς ἐχθροὺς οὐ μόνον ἐκυτῶν, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀνθρωπισμοῦ καὶ ν' ἀποθάνωσι τὸν ἐνδοξότατον τῶν θανάτων, τὸν ὑπὲρ τῆς πατρίδος.

Αἱ προσβολαὶ καὶ αἱ ἐφοδοὶ τῆς πρώτης ἡμέρας ἀπέδθησαν φροῦδι, ὅσον πυκνὰ καὶ ἂν ἦσαν καὶ ὅσον καταναγκαστικὰ καὶ ἂν ἐγίνοντο, μετὰ τὴν μάλιστα προωθούντος τοὺς φελάχους τοῦ αἰγάγρου τῆς Ἀλβανίας. Διότι ἀποφασίσασα ἡ γενναία τῶν 300 φρουρᾶ νὰ ἀποθάνῃ ἔνθα ἐτάχθη, ὠρκίσθη ὅτι: δὲν θ' ἀποθάνῃ ὡς ἄκακον ἀρνίον· οὐδὲ θὰ εἴπῃ, ὡς εἰς τὸν **καλὸν κειρὸν** τῶν Γενιτσάρων, **σκότωσέ μ' ἀγᾶ ν' ἀγιάσω**, ἀλλὰ θὰ ἐκδικήσῃ ὅ,τι ἔπαθον οἱ γονεῖς καὶ οἱ πάπποι μὲς. Μάτην λοιπὸν περιεσφίγεται ἡ πολιορκία, οἱ δὲ τολμῶντες νὰ πλησιάζωσιν ἐδεκατίζοντο ἀμειλίκτως καὶ ἀπεκρούοντο ἀνοικτιρμόνως. Αἱ δὲ ἐπαναληφθεῖσαι προτάσεις παραδόσεως περιφρονητικῶς ἀπερρίπτοντο. Ἐτρεφον δὲ καὶ ἄλλως ἀμυδρὰν τινὰ ἐλπίδα ἐκ τῶν ἔξω, διότι: ἡ ἔναρ-

ξίς τῆς πολιορκίας τῆς Μονῆς εἶχε διαδοθῆ εἰς τὰς ἐπαρχίας τοῦ τμήματος καὶ ἔσπευσαν ἐκ Μυλοποτάμου μάλιστα καὶ Ἀμκρίου μαχηταὶ πολυάριθμοι πρὸς τὸ κινδυνεῦον ἱερὸν ἀνχωρητήριον. Ἄλλ' ὁ οὐρανὸς συνεμάχει πρὸς τὸν πολιορκητὴν ἐχθρόν. Βροχὴ ἀπυστος ἐβράγχιζε τὴν καρδίαν τῶν ἐπικούρων, ὧν τὰ πυριτολίθου ὄπλα καθίστα ἀχρηστα, μὴ δυναμένης τῆς ὑγραίνουμένης πυρίτιδος νὰ ἀνάψῃ.

Ἡ ἐπελθοῦσα νύξ κατέπαυσε τὸ πῦρ τῆς μάχης καὶ οἱ καταπεπονημένοι μαχηταὶ τῆς Μονῆς ἀνεπαύθησαν. Ἡ πρὸς τοὺς Τούρκους ὄμως συμμίχια τοῦ οὐρανοῦ περετείνετο, κατὰ πικράδοξον δὲ τρόπον, διότι τοὺς κρουνοὺς του εἶχεν ἀποκελυμένους μόνον μέχρι τῶν ἀγριοκυπρίσων τῆς Μονῆς, ἐκεῖθεν δὲ πρὸς τὴν Μονὴν ἐδασίλευεν εὐδία. Καὶ ὄμως ὁ Πισσᾶς μὴ ἔχων πεποίθησιν εἰς τὸ σταθερὸν τῆς Συμμίχιας ταύτης, θαυμάσας δὲ τὴν ἀνδρείαν τῶν πολιορκουμένων καὶ κατηνόησας τὸ ἀνωφελεὲς τῶν μικρῶν πυροβόλων ἔσπευσε νὰ μεταφέρῃ ἐκ Ῥεθύμνης μέγα τηλεβόλον πεδινόν, κολοσσὸς δυνάμενον νὰ ὀνομασθῆ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Πολλοὶ ἡμίονοι ἐφρονεύθησαν ὑπὸ τοῦ φοβεροῦ κανονίου κατὰ τὴν μετακόμισιν, ἣτις κατηνάλωσε σχεδὸν ἡμερονύκτιον. Ὀλόκληρος δ' ἡ ἑβδόμη Νοεμβρίου ὑπῆρξεν ἀδιάκοπος καὶ πάλιν μάχη, ἀνευ συμμετοχῆς τῶν ἑξῆσι ἐπικούρων, ὧν τὴν βνήθειαν ἀπεμάκρυνεν ἀδιάκοπος ἀπικασία βροχῆ. Τὸ δὲ κατηραμένον πυροβόλον ἦτο ἤδη ἐγγὺς τῆς Μονῆς ἐπὶ τοῦ ὑπερκειμένου τῆς φάραγγος ὑψώματος καὶ πρερσεκεύαζε τὴν ἐρειπίωσιν αὐτῆς, τοποθετούμενον μόλις ἑκατὸν μέτρα ἀπὸ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς.

Μέχρι τῆς ὥρας ταύτης ἐν τῇ ἀποφασιστικῇ αὐτῶν ἀπελιπισμῷ ἠλπίζον τοῦλάχιστον πικράτασιν τοῦ ἀδιώτου βίου πρὸς μείζονα κορεσμόν τῆς ἐκδικήσεως. Ἄλλ' ἤδη πᾶσα ἐλπίς ἀπώλετο· ἔδλεπον πρὸ ἐκυτῶν τὸν θάνατον προσμειδιώντι ἀπειλητικῶς, ἀλλὰ καὶ τὴν πατρίδα λευχέιμονα καὶ στεφανοῦσαν αὐτοῦς. Ἡτένιζον τὸν πέλεκυν τοῦ δημίου ἐπισειόμενον ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν πολυτίμητον καὶ ἐπέραστον ἐλευθερίαν τείνουσαν τὰς ἀγκάλας εἰς τὴν δαφνοστεφῆ πατρίδα μετὰ δάκρυα ἀγαλλιᾶσεως. Ἀνυφούντες πρὸς τὸν οὐρανὸν τὸ βλέμμα διεκρίνον

περυγίζοντα τὰ πνεύματα τῶν μαχητῶν τοῦ Μεσολογγίου, τῆς Μονῆς Σέκου, τοῦ Ξωπατέρη, ἐνθαρρύνοντα αὐτούς.

Ἄκουσατε νῦν τί γίνεται ἐν τῷ ἱερῷ ἐκείνῳ περιδόλῳ, ἐν ᾧ οἱ ἐκτὸς μαχηταὶ ἀδυνατοῦντες ἐκ τῆς μνήκας τοῦ οὐρανοῦ νὰ παρᾶσχωσιν δοῦθειν θρηνοῦσιν ἀπρηγόρητοι. Οἱ ζῶντες μὲν ἔτι, ἀλλὰ νεκροὶ μετὰ μικρὸν ἄδουσι. Τίς δύναται νὰ το πιστεύσῃ; Κεὶ ἔμωσ τὰ ἄμωμα ἐκείνη σφάγια ἔψαλλον μετ' ὄρχηθμοῦ ὁρμῶντες πρὸς τὴν ἀθανασίαν διὰ τοῦ θανάτου τὰς ἀφελεῖς καὶ ἀπλοϊκὰς τάσδε στροφὰς λαϊκοῦ ποιητοῦ:

Χαίρεστε, ἄντρες, χαίρεστε, χαίρεστε πολεμάρχει,

Μὰ τοῦτ' ἡ μέρα θὰ γραφτῆ καὶ πάντα δόξῃ θάχῃ,

Γιατί, κι' ἂν ἀποθάνωμεν, ἀπὸ τὰ κόκκαλά μας

θενάνωδ' ἢ Δευθεριά: καὶ μὲ τὰ αἶματά μας

θὰ πισιστῆ καὶ θὰ θραφῆ, σὰ λεμονιά θάβῃσῃ,

Ὅπου νὰ τὸ πεθύμισο μας, κι' ἂς ὀρέξῃ, κι' ἂς χιονίσῃ.

Δέν τη βιστῶ γ'ὼ τῆ σκληβιά στὸν κόσμο τὸν ἀπάνω,

Κεὶ τῶχω κρίμα μου νὰ ζῶ, χαρά μου νὰ ποθάνω.

Χαίρεστε, ἄντρες, χαίρεστε, χαίρεστε πλληκάρια

Μὰ ὁ πόλεμος ἐδόθηκε, στὸ ἄντρες στὰ πλληκάρια.

Δέν πολεμοῦν οἱ βορθκοὶ (1) μουδ' οἱ γιγνεμιθρῶποι

Προῦ λυυτικῶν 2) σιὰ δούρβουλα 3) μέσῃ στὸν κκατᾶπότη 4).

Ἵπάρχει δικφορὰ μετξὺ τῶν τραγοῦδῶν τούτων καὶ τοῦ περιωνύμου διςτίχου τῆς ἤρωος τῆς Ἀλαμάνης; Μόνον κατὰ τοῦτο ὅτι εἶναι ποιητικώτερον τὸ τραγοῦδι τοῦ συδισισθέντος Διάκου.

Παρήλθεν ἐν τούτοις καὶ ἡ 7 Νοεμβρίου, καθ' ἣν πασοὶ αἱ Τουρκαὶ καὶ ἔφραδοὶ ἀπεκρούσθησαν, ἐχληκρῶθη δ' ἡ φύλαξις ἔξωθεν, διὰ νὰ φύγωσιν, ἂν ἤθελον, οἱ πολιορκουμένοι ἄνδρες. Οὗτοι ἔμωσ εἶχον ὀρσιτικῶς ἀποφασίσει. Ὁ δὲ λυσῶν διὰ τὴν ἀντοχὴν τῶν λεοντοκάρδων ἀνδρῶν τῆς Μονῆς Μουσταφᾶς προσεκάλεσε τοὺς ἀξιωματικούς του καὶ ἀπειλητικῶς εἶπεν εἰς αὐ-

1) Βάτραχοι. 2) Κυβλιόνται. 3) Βόρβορος. 4) γωγὸς Ἀποτιτικὸς κήπου.

τούς, ὅτι ἂν αὐρίον δὲν ἤθελον κυριεύσει τὴν φωλεὰν τχύτην τῶν γκιουρίδων, ἤθελε τοὺς ἀποκεφαλίσαι καὶ ρίψει τὰ σώματά των ὄραν εἰς τοὺς κύνας. Συγχρόνως δ' ἐπέδειξεν εἰς αὐτοὺς τέσσαρας κεφαλὰς πρὸ μικροῦ ἀποκοπέισας καὶ ριφθείσας ἐντὸς κοφίνου, διότι οἱ φέροντες αὐτάς ἀπεδειλίων πρὸς τὰς εὐστόχους τῶν ἀνδρῶν μὲς σφίρας. Βαθεῖα δὲ ἤδη γυξ ἐκάλυπτε τὴν ἔνδοξον Μονήν, ἢ τελευταία, ἣτις ἔβλεπεν αὐτὴν σῶζν, τὰ πυρὰ τῶν Τούρκων ἐσελάγιζον τῆδε κἀκεισε περὶ τὴν Μονήν, οἱ δὲ φρουροὶ τχύτης νηφάλιοι ἐν ἄσμοσι καὶ παιδιαῖς, σκώπτοντες, ἐνίστε δὲ ὑδρίζοντες τοὺς φελάχους καὶ ἐντοπίους Τούρκους, περιέμενον τὴν ἀνατολὴν τῆς ἡοῦς καὶ τὸν μκρτυρικὸν θάνατον, ὃν μόνον ἤδη ἐπόθουν, ἐέδχιον ὅτι ἀνωθεν θὰ προσδλέπωσι μετ' ὀλίγον τὴν θεὰν Ἐλευθερίαν ἐν τῇ χώρᾳ, ὑπὲρ τῆς ὁποίας ἀποθνήσκουσιν. Οἱ δὲ ὄπλαρχηγοὶ μετὰ τοῦ Ἡγουμένου καὶ τοῦ Συμβουλίου τῆς Μονῆς ἀποβαλόντες πᾶσαν ἐλπίδα σωτηρίας συνέρχονται ἐν τῷ Ναῷ τῶν Ἰσχυροστέλων, διὰ νὰ συσκεφθῶσι περὶ τῆς λύσεως τῆς εἰς τὴν καταστροφὴν προσεγγιζούσης τραχυδίας, ὑπερβκινούσης τὸ μεγαλοπρεπὲς τοῦ Αἰσχύλου καὶ τὸ φοβερὸν τοῦ Εὐριπίδου.

Διακρίνεται ὁ Χατζῆ Νεόφυτος, ὁ Νέστωρ τῆς Μονῆς. Σοδαρῶς, ἀτκράχως καὶ νεκνικῶς συνιστᾷ τὴν ἐμμονὴν εἰς τὸ νὰ μὴ πκρεκκλίνωσι τῆς χαρκχθείσης ὁδοῦ πρὸς τὴν αὐτοθυσίαν. Ἴδου ὁ Γεώργιος Σκουνάτος, ὕψικάρηνος λεύκη τὸ δέμας, ὅστις ὑπομιμνήσκει τὸν Ὀμηρικὸν Ἀχιλλέα,

ὃς κάλλιότος ἀνὴρ ὑπὸ Ἴλιον ἦλθε.

Τὴν προτεραιὴν εἶχε φρονέσει τὴν ὄρατιαν φορβάδα του, διὰ νὰ μὴ ἔχη τρόπον ἀνκχωρήσεως. « πκιδιὰ, λέγει, μὲ γεννικιότητκ πρέπει νὰ πολεμῆσωμεν. Ἐμεῖς θὰ σκοτωθοῦμεν, ἀλλὰ θὰ ἐλευθερωθοῦν οἱ ἀδελφοὶ μας. » Τῆς αὐτῆς καρτερικῆς ἀποφάσεως εἰναι ὁ Βενιανάκις, τοῦ ὁποίου τὸν νεκρὸν πρὸ δέκκ μόλις ἡμερῶν ἐν σιγῇ καὶ ἀκρυεῖᾳ ἐκῆδευσεν ἢ γενέτειρκ κώμη Καδούσι, ἴσως οὐδὲ σταυρὸν προσκολλήσασκ ἐπὶ τοῦ τάφου αὐτοῦ. Ἄλλ' ἢ κρκτοῦσκ τὴν πλάστιγγκ τῆς δικαιοσύνης Ἱστορίκκ καὶ τὸ οἰκειον ἐκάστῳ ἀποδιδούσκ θὰ χαράξῃ μὲ ἀνεξίτηλα γράμματκ τὸ ὄνομκ **Βενικνάκις**. Ἡ δὲ λι-

γυρά τοῦ λογίου Μελισσώτου φωνή ὑπομιμνήσκει· ἐν τῇ συνόδῳ τὸν Ἐωπατέρην, τὸ ἡρωϊκὸν Μεσολόγγι, τὴν δόξαν τῶν ἐν Φαλήρῳ πεσόντων Κρητῶν, τὸν ἀμάρταντον στέφανον τοῦ Διάκου, ἐμφυχώνει διὰ τῆς γλυκείας γλώσσης του καὶ κρατύνει εἰς τὴν ἀπόφασίν των τὴν δρᾶξ τῶν μαχητῶν. Ἀπεφάσιον ὁμοφώνως νὰ ταφῶσιν ὑπὸ τὰ ἐρείπια τῆς Μονῆς. Ἐξαλλοὶ δ' ἐκ χαρᾶς, ὡς οἱ μελλοθάνατοι τῶν Θερμοπυλῶν, προεξάρχοντος τοῦ γενναίου τῆς Μεσσηνιαίας τέκνου Δημακοπούλλου, Φρουράρχου τῆς Μονῆς, φάλλον τὸ ἐμβραχίριον « Ὡ λικυρὸν καὶ κοπτερὸν σπικθί μου » καὶ τὸ Θούριον τοῦ Τυρταίου :

**Τί τιμὴ σὸ πικληκάρι, ὅταν πρῶτο στή φωτιά,
Σκοτωθῆ γιὰ τὴν πικριδίκα μὲ τὴ σπάθικα στή δεξιά.**

Εἶνε πεπεισμένοι ὅτι ἀποθνήσκοντες συντελοῦσιν εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν ἐπιζώντων καὶ ἐξασφαλίζουσιν εἰς ἑαυτοὺς τὴν ἀθανασίαν ἐν τῇ εὐγνωμοσύνῃ τῆς Πικριδος, ἣτις θὰ ὑμνήσῃ αὐτοὺς ὡς μάρτυρας καὶ τῆς πίστεως τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ἑλληνικῆς πικριδος, τὰ δὲ ὀνόματα αὐτῶν θὰ χρησιμεύωσιν ὡς ὑποθέσεις ἠδῶν εἰς τὸ μέλλον. Ἐπεσφράγισαν δὲ τὰς ἀνωτέρω ἀποφασιστικὰς σκέψεις διὰ τοῦ ὄρκου τοῦ Ρήγα.

Ὁ Βασιλεῦ τοῦ κόσμου ὀρκίζομαι εἰς Σέ,

Στὴν γνώμην τῶν τυράννων νὰ μὴ ἐλθῶ ποτε.

Καλύτερα μίξ ὄρκος ἐλεύθερη ζωῆ,

Πικρὰ σκράντικα χρόνων σκλαβιά καὶ φυλακή.

Ἄμυδρὰν δ' ἀκόμη ἐλπίδα, κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, τρέφοντες περὶ ἐνδεχομένης ἔξωθεν σωτηρίας, ἐπεμψαν εἰς τὰς δμόρους ἐπιρχίας τὸν Κοῦδον, τὸν Ἀδάμην Παπαδάκιν καὶ τὸν Παπαῖ Κρανιώτην, διὰ νὰ κατστήσωσι γνωστὴν τὴν ἀπόφασίν των περὶ αὐθυσίας καὶ τὴν θέσιν, εἰς ἣν εὐρίσκοντο. Ἀπῆλθον, ἔδειξαν τὸ συνθηματικὸν σημεῖον τῆς ἀσφαλοῦς διαβάσεώς των εἰς τοὺς Ἄρμους, ἐξετέλεσαν τὴν ἐντολήν καὶ ἐπνεῆλθον νὰ θυσιασθῶσι. Τὸ δὲ θαυμαστότατον, ὁ Ἀδάμης, ὁ κατὰ τὴν ἐγχώριον φράσιν **στὴν κοιλιὰ τῆς μάνας του ἀφήσας τὸν φόδον**, δις ἐξελθὼν καὶ ἐπνελθὼν, λουσθεὶς ὑπὸ τῶν σφαιρῶν ἀριθμεῖται ἐν τοῖς ζῶσι, καταδρεχόμενος ὑπὸ δακρύων ἱεράς συγκινήσεως κατὰ τὴν

ἐπέτειον τζύτην τῆς δόξης κχι εὐκλείας. Ὁ δὲ Παππικρηνιώτης ἐν ἄλλῃ δόξης ἡμέρα, ἐν Μαλεβυζίῳ, ἀπέθνε μυχόμενος, διότι ἦδη ἐπανελευθὼν εὔρε τὴν τραγυφιδίαν λελυμένην. Οἱ δὲ τῶν πέριξ ἐπαρχιωῶν κληθέντες ἔφθασαν ἀργὰ κχι μόνον σπαράγματα πτωμάτων εὔρον. Οὔτε οἱ πρῶτοι, λοιπὸν ἔξωθεν ἐλθόντες παρέσχον ὠφέλειαν, διότι ὁ οὐρανὸς τῆς Κρήτης εἰργάσθη νὰ προστεθῆ νεωτέρη ἀδελφή εἰς τὸ Μεσολόγγι, οὔτε οἱ δεῦτεροι, ἐλθόντες κατόπιν ἐορτῆς.

Πῶς ἦδη ἡ ἄτονος φωνὴ μου νὰ παρραστήσῃ τὴν ὑστάτην τοῦ δράμικτος σκηγῆν; πῶς ἡ τρέμουσα χεῖρ μου νὰ χαράξῃ εὐπρόσωπον σελιδα τοιοῦτου μεγαλείου; Ὁ ποιητὴς τῆς Ἰλλίου πέρσεως κχι ὁ ζυφγράφος τῆς καταστροφῆς τῆς Καρχηδόνος θὰ ἠδύναντο μόνοι: νὰ κληθῶσιν ἀντ' ἐμοῦ. Τὰ ἐπὶ τῶν τοιχῶν τοῦ νκου σημεῖα, τὰ αἰμικτηρὰ στίγματα τῆς Τραπέζης, τὰ ἔρημα κελλιά, τὰ ἐπισκευασθέντα τείχη, τὸ διάτρητον ὑπὸ τῶν ἐχθρικῶν σφαιρῶν λάδακρον, ἡ ζῶσα ἱστορία, ὁ μοναχὸς Γλυκερίος, ἄς ὀμιλήσωσι.

Τὸ ἀπαίσιον πυροβόλον εἶχεν ἀνοίξει παρὰ τὴν θύραν ρωγμῆν, διὰ τῆς ὁποίας ἐγένετο ἡ πρώτη ἐφοδος. Δὲν ἀριθμοῦνται τὰ πτώματα, δὲν περιγράφεται ἡ σύγκρουσις τῶν ξιφῶν κχι μαχαίρων, αἱ ὠθήσεις πρὸς τὰ πρόσω κχι αἱ ὀπισθοχωρήσεις, αἱ βραί, οἱ ἀλαλαγμοί, αἱ οἰμωγαὶ κχι εὐχολαί.

ὀλλόντων τε κχι ὀλλυμένων

Ὁ Δημακόπουλλος μάχεται κχιτυῶν διὰ τῆς τετιμημένης στρατιωτικῆς σπάθης του δεξιὰ κχι ἀριστερὰ εὐστόχως· ὁ Ξάνθος, ὁ Ντελῆ—Δράκος, ὁ Κοῦδος, ὁ Σαουνάτσας ἀπέκκνον φονεύοντες κχι πίπτουσιν· ὁ Λουρωτὸς σφάζεται ὑπὸ τοῦ ἀγρίου Πιστέλλα, ὅστις φρουρεῖ σήμερον τὰ προνόμια τῆς Χαλέπας. (1) Οἶος ἐμπικυμὸς! Ἡ Δακαλάκκιννα ἔχει τὴν ποδιά τῆς γεμάτην φυσίγγια κχι στέκεται παρὰ τὸν υἱὸν τῆς, τὸν Ἀμνικτανὸ Καπετάν

1] Ὁ Παδτέλλας ἦτο τῷ 188; ἀνώτερος ἀξιωματικὸς τῆς Χωροφυλακῆς διορισμένος ἀμυφώνως πρὸς τὸ πολίτευμα τῆς Χαλέπας.

— Γεώργι, ἀτάραχος· πίπτει καὶ οὗτος· τῆς δὲ σεβασμίας πρεσβύτιδος οὐδὲ δάκρυ βρέχει τὰς παρειάς· καὶ τῶν Λακκαϊνῶν εὐψυχότερα κομίζει πρὸς ἄλλους τὰ φυσίγγια. Ἡ Ἑλληνική ψυχorroχαεὶ παρὰ τὸν μνηστῆρα καὶ ἀποθνήσκει ἀσπαζομένη τοῦτον μὲ χρωπὸν μειδίαιμα.

Καὶ ἤδη ἔφθασεν ἡ ἐσχάτη στιγμή. Αἱ ὑπόνομοι, ἃς ἔσχατον καταφύγιον ταφῆς εἶχε κατασκευάσει παρὰ τὴν ἀποθήκην τῆς πυρίτιδος ὁ Δημακόπουλλος, ἔπρεπε νὰ θάψωσι μετὰ τῶν παιδῶν καὶ γυναικῶν καὶ ἀγρίας ὀρδᾶς. Ἀπεσῶθησαν ἀπὸ τῶν ἐπάλλξεων τοῦ μέρους ἐκείνου τοῦ τείχους διευκόλυνοντες τὴν πρόσσδον εἰς τοὺς ἀντιχρίστους. Καὶ ἰδοὺ προσέρχεται ὁ Ἀδελιανὸς Κωνσταντίνος Γιαμπουδάκις κρατῶν **πιστόλαν** καὶ ἀτρόμητος ἐρωτᾷ τὰ γυναικόπαιδα, ἂν ἡ δουλεία καὶ ἡ ἀτίμωσις εἶναι προτιμότερα· τοῦ θανάτου. Περιμένει δὲ νὰ ἀκούσῃ τὸ **ἐμπρὸς** καὶ νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἐμπνευσθεῖσαν αὐτῷ ἰδέαν, ἀποδεκτὴν δὲ γενομένην ὑπὸ τοῦ Γαβριὴλ καὶ τοῦ Φρουράρχου. Στιγμὴ ἀγία! Στιγμὴ ἱερὰ καὶ μεγάλη! Στιγμὴ φρικτή. Ἡ μήτηρ κάθηται παρὰ τὴν πυρίτιδα σφίγγουσα τὸ τέκνον τῆς ἐν τῇ ἀγκάλῃ καὶ προσδοκῶσα τὴν ἀνάπασιν ἐν τῷ θανάτῳ· τὰ δρέφῃ μὴ ἔχοντα ἐπίγνωσιν τῆς θέσεως, ἐν ἣ εὐρίσκονται, οὐδὲ τῆς ἀναμενούσης αὐτὰ τύχης προσβλέποντα τὰς μητέρας μειδιῶσι τὸ σύνηθεσ ἀθῶν μειδίαιμα· αἱ παρθένοι προσκολλῶνται εἰς τὸ βαρέλιον τῆς πυρίτιδος ὄνειροπολοῦσαι τοὺς διαψευδομένους πόθους· ὁ γέρον κατακείται ἐγγὺς καὶ σκέπτεται μόνον τὸν μαχόμενον ἐπὶ τοῦ τείχους υἱόν. Ἐπαναλαμβάνει τὴν ἐρώτησιν **πότε** ὁ Γιαμπουδάκις, καὶ εἰς τὴν ἀπόκρισιν **φωτιά!** ἐκπυροσσοκροτεὶ τὸ πυροβόλον του. Ὡ τῆς φοβερᾶς καὶ αἱματηρᾶς λύσεως! Νέφος πυκνὸν καλύπτει τὸ πᾶν καὶ μεταβάλλει τὴν ἀνατιναχθεῖσαν ἀποθήκην εἰς μαύρην κόλασιν. Συμπλέγματα ἀπαίσια τὴν ὄψιν ἐμφανίζει ἡ διάλυσις τοῦ σκότους. Ὀφθαλμοὺς ἐξορωρυγμένους, σώματα ἠκρωτηριασμένα, μέλη ἡμίκαυστα, σαρκῶν πολλτῶν ἐξηκοντισμένον ἐπὶ τῶν τοίχων, κρανία διερωγῶτα μὲ κεχυμένον τὸν ἐγκέφαλον. Ἄγνα δὲ παρθένοι, κρῖνα λευκά, μέχρι τῆς χθῆς, ψυχραὶ μὲν καὶ κρυσταλλῶδεις ἐμφανίζονται, ἀλλὰ διατηροῦσαι

ἀρρενωπὴν ὑπερηφάνειαν καὶ οἶοναί ἐπιλέγουσαι: « εἵπκατε εἰς τοὺς μεθ' ἡμᾶς ὅτι ὡς γνήσιαι Ἑλληνίδες κείμεσθε ἐν ταῦθ' αὖ προτιμήσασι τὴν ἐνδοξὸν τεύτην θέσιν ἀντὶ ζωῆς αἰσχύνης καὶ ἀτιμίας, αἵτινες περιέμενον ἡμᾶς, καὶ ἐκλέξασκε ὡς νομφικὴν πικρὰ τὸ Ἀρκάδιον. » Παρεδόθη καὶ τὸ τελευταῖον τοῦτο καταφύγιον εἰς τὸν θάνατον, οὐχὶ τὸν ἐχθρὸν, ἀλλὰ παρέδωκε καὶ τὸ Ἀρκάδι εἰς τὴν ἀθανασίαν. Δὲν ἦσαν δὲ μόνον τὰ ἐκούσια θύματα τῆς ἐκρήξεως τοῦ φοβεροῦ ἡφαιστείου. Δεκαπλάσιοι Τούρκοι κατεπλευκώθησαν ὑπὸ τοῦ ἀνατιναχθέντος ἀνατολικοῦ τοίχου τῆς ἀποθήκης πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ἔργου.

Ἦ Ο Ἡγούμενος ἴστατο ἐπὶ ἄλλης ἐγγυὸς ὑπονόμου, εἰς ἣν δὲν μετεδόθη τὸ πῦρ ὑγρανθείσης τῆς πυρίτιδος. Ὅτε δὲ μετὰ τὸν πρῶτον ἐκ τῆς ἐκρήξεως τρόμον εἰσώρησαν τὰ αἰμοχαρῆ στίφη σφάζοντα ἀνηλεῶς καὶ παρὰ τὰς σπονδὰς πάντα, ὃν ἀπίντων ζῶντα, παρέδωκεν ἐκὼν καὶ ὁ Γαβριὴλ τὴν ἀγίαν αὐτοῦ ψυχὴν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ πλάστου. Παρὰ σπόνδως δὲ οἱ αἱ Τούρκοι κατακρεοῦργησαν τεσσαράκοντα Ἀνωγειανούς ἐν τῇ Τράπεζῃ, (1) ἐν ἣ φαίνονται ἔτι ἐπὶ τῶν τοίχων αἱ αἵματηραὶ κηλίδες. Καὶ θαυμά τι εἶναι ἀξιομνημόνευτον ἐν ταῦθα. Κατὰ τὴν ἀνατίναξιν τῆς ἀποθήκης ἐξεσφενδονήθη τριστὸς θρόνος εἰς τὴν πλησίον κοιλάδα. Ἐξῆσεν, ηὔξήθη καὶ κατέστη οὐλοδέσποινα ἐν τῷ χωρίῳ Πίικρη.

Τοιοῦτον μικρογραφούμενον τὸ Ἀρκάδι μας. Τοιοῦτο τὸ πρὸ δεκαεννέα ἐτῶν ἐξελιχθὲν φοβερὸν δράμα, ὅπερ ἐκλείσει τὸ ὄνομα τῆς Κρήτης καὶ σύμπαν τὸ Ἑλληνικόν. Ὅ,τι εἶπεν ὁ ποιητῆς διὰ τὸ Μεσολόγγι :

Καὶ δίκως ἦλιο ἔλαμψε γῆ οὐρανὸς καὶ λόγγοι
 Ὅταν τὴν νύκτα ἔκανες ἡμέρα Μεσολόγγι,

ἐπαναλαμβάνεται καὶ διὰ τὸ ἀδελφὸν Ἀρκάδι, διὰ τὸ ὁποῖον εἶπεν ὁ Κρητῆς ποιητῆς σήμερον :

(1) Τράπεζα ἐν ταῖς Μοναῖς καλεῖται τὸ κοινὸν ἐδοτι-
 ατόριον.

Σὺν ἄθεο νόμῳ, ἰδέτε το, λάμπει κ' ἐδῶ τ' Ἀρκάδι
Καὶ φέγγει μέγα δεπὲς οὐρανόθεν ἰσοπέδῳ ἰσοπέδῳ,

Κλίνωμεν γόνυ πρὸ τῆς σεπτῆς χορείας τῶν ἱερῶν τούτων μαρτύρων καὶ μιμηθῶμεν τούτους, διὰ τὴν ἐπιτύχωμεν ὅ,τι σκληρὰ διπλωματῖα μᾶς ἐστέρησε μὴ λαβοῦσα ὑπ' ὄψιν τὸ ἠρωϊκὸν μας Ἀρκάδι. Ἦναγκάσθημεν μὲν νὰ κύψωμεν τὸν αὐχένα καὶ αὐτίς, νὰ συζῶμεν μὲ τοὺς φονεῖς πατέρων, ἀδελφῶν, παίδων, μὲ τοὺς ἀτιμάσαντας τοὺς ἀγνοῦς οἰκοὺς μας, τοὺς βεβηλώσαντας τὰ ἱερά μας. Ἀλλὰ δὲν ἀπεσδέσθημεν. Περιμένομεν τὴν ἀναγέννησιν τοῦ φοίνικος. Θάρρει, Κρήτη! Θάρρει τάλαινα πατρίς· δὲν εἶναι μακρὰν ἢ ἡμέρα τῶν πόθων καὶ τῶν ἐνείρων τῶν τέκνων σου·

Δὲν θάπτεται ἡ ἀρετή, δὲν ἀποθνήσκει ἡ δόξα.

Ὅτε τῷ 1453 κατέπιπτεν ὁ Ἑλληνισμὸς μετὰ τοῦ Παλαιολόγου, ἐνομίσθη ἐκλιπὼν τέλος. Ἐάν τις ἤθελεν ἀποτολμήσει νὰ φαντασθῇ μόνον ἀναγέννησιν, ἀνάστασιν τοῦ Ἑθνοῦς, θὰ ἐξελαμβάνετο ὄνειροπόλος τις, ὀπτασιαστής, δημιουργὸς τερατώδους χιμαίρας. Οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ πιστεύσῃ ὅτι ὁ θάνατος ἐκεῖνος ἦτο μόνον φαινομενικὸς, νέα δὲ ζωὴ ἐκυσφορεῖτο ἐν τῇ θανάτῳ τούτῃ. Οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ ἐλπίσῃ ὅτι ἤθελέ ποτε ἀναθάλει δάφνη Ἀπόλλωνος, ἤθελε χορδισθῇ Ἑλικωνία λύρα, ἤθελε κραδανθῇ ἀρήϊον δόρυ, ἤθελε πλῆξῃ ἄκμονα ἠφαιστειοῦ σφύρα, ἤθελε διασχίσει Νηρεὺς ἢ Πρωτεύς τὸ Αἶγατον, ἤθελεν ἀντηχίσει ἀπὸ ἀκαδημεικῆς ἑδρας Ζήνωνος, Πλάτωνος, Ἀναξαγόρου φωνή, ἢ ἀφ' ἱεροῦ ἁμβωνος μελίρρυτος αὐδὴ χρυσορρήμονος Ἰωάννου, ἢ οὐρανοφάντορος Βασιλείου. Καὶ ἔμως ἰδέτε τὴν μητέρα Ἑλλάδα. Εἶναι μὲν περιεσφιγμένη ἐν τῇ στενωτάτῃ κλωθῇ αὐτῆς, ἀλλὰ τείνει πρὸς τὴν ἀρχαίαν αὐτῆς δόξαν καὶ λαμπρότητα. Αἱ Ἑλικωνίδες Μοῦσαι ἐπανήλθον, ὁ μουσαγέτης τονίζει ᾄσματα, ἢ Ἀφροδίτη διδάσκει τὴν σοφίαν, ὁ Παιωνεὺς ἐνθουσιάζει τὸν δῆμον εἰς τὴν Πνύκα, ὁ Ἡφαιστὸς ἔθηκεν εἰς ἐνέργειαν τὰς φύσας καὶ χοάνας τοῦ καὶ σκορπίζει εἰς τὸ Ἑθνος τὰ τεύχη τοῦ ἐργαστηρίου του.

Μὴ ἀπελπίσωμεν καὶ ἡμεῖς. Ὁ διδάσκαλος ἄς καλλι-

εργῆ τὸ ἔθνικόν ζώπυρον εἰς τὴν ἀπαλὴν τοῦ παιδὸς ψυχῆν, ἃς κρατύνη τὸν νοῦν καὶ τὸ φρόνημα πρὸς πᾶν Ἑλληνικόν. Ὁ ἱερεὺς ἃς μνημονεύη συνεχῶς ἐν πόλεσι καὶ χωρίοις τοὺς Γρηγορίου καὶ Γαβριήλ. Ἄς ἀντηχῆ εἰς τὴν Ἰδὴν καὶ τὰ Λευκὰ Ὅρη τὸ πολεμικόν ἄσμα τοῦ ὄρσειθίου ποιμένος. Ἄς ψάλλῃ διαπλέον ἄξενά πελάγη ὁ μελαγχολῶν ναύτης τὸ τραγοῦδι τῆς ξενητείας εὐελπίς. Μὴ ἀποκνήσωμεν δὲ θαυκαλιζόμενοι ὑπὸ τῆς φενάκης τῆς Χαλέπας. Ἄς εὐρεθῶμεν ἔτοιμοι κατὰ τὸ μετ' ὀλίγον ἐπαναλαμβανόμενον ἔργον, συνεχίζοντες τοὺς ἀγῶνας τῆς ἡρωϊδος μας. Ἄν δὲ δὲν ἔχωμεν τὴν ἄτιμον τιμὴν νὰ καταγώμεθα ἀπὸ τοῦ Κρούμου καὶ τῶν Τατάρων καὶ νὰ ἔχωμεν Σκυθικὴν προστασίαν, νὰ εἰμεθα δηλαδὴ—δδελύσομαι καὶ νὰ ἀναφέρω μόνον τὸ ὄνομα—νὰ εἰμεθα Βούλγαροι, καί, χωρὶς νὰ ψαύσωμεν σκανδαλίην ὄπλου, νὰ κηρυχθῶμεν ἐλεύθεροι, εἰμεθα Κρήτες. Δὲν θὰ δυνηθῆ ἢ ἄστοργος διπλωματία νὰ εἴπῃ εἰς τὴν δαφνοστεφῆ Κρήτην

..... Σὺ δ' ἀπτόλεμος καὶ ἄναλκις,
οὔτε ποτ' ἐν πολέμῳ ἐναγίθμιος οὔτ' ἐνὶ βουλῆ.

Ἐπάρχει Ἀγγλικὴ μεγαλοφροσύνη, ὑπάρχει ὁμαίμος Ἰταλικὴ γενναϊότης, ὑπάρχει Γαλλικὴ στοργή, αἵτινες δὲν θὰ περιφρονήσωσι τὴν γενέτειραν τῶν νόμων καὶ τοῦ δικαίου γῆν, οὔδὲ θὰ κλείσωσι τὰ ὄμματα πρὸ τῶν διδασκάλων αὐτῶν μετὰ τὴν ἄλωσιν.

Ἄς ὀρκισθῶμεν ὅτι θάμυνώμεθα ἐν ὄσῳ ὑπάρχει ἐν ἡμῖν πνοή. Εἰμεθα ἀσθενεῖς, ἀλλὰ θάντλήσωμεν τὸ σθένος ἀπὸ τῆς ἀκενώτου πηγῆς τοῦ θείου δικαίου. Θὰ ἀναζητήσωμεν τὸ θάρρος εἰς τὰ θεσπίσματα τῶν πατέρων μας, θὰ το ἐμπνευσθῶμεν παρὰ τοὺς τάφους αὐτῶν, θὰ το στομώσωμεν πρὸς ἀτέραμνον χάλυβα εἰς τὴν κάμινον τῶν ἔθνικῶν στεναγμῶν καὶ θὰ το βάψωμεν εἰς τὰ διαυγῆ νάματα τῆς ἔθνικῆς συνειδήσεως.

Ἡ λευθεριά σταυρώθηκε κ' ἐθάψτηκε ἐπὶ χῶμα.
Μὰ δὴν τῆς κράξι ἀνάστασι ἐνὸς λαοῦ τὸ στόμα,
Πετιέτ' ἀπὸ τὸ μνήμά της, ὅπως καὶ ζωὴ ἀπλώνει,
Καὶ τὴ δικλαβιά μὲ κόκκινο λουλούδι στεφανώνει.

Ἐπέστη ἡ στιγμή, καθ' ἣν θὰ παύσῃ ὁ ἰμάτης ἐνοχλῶν τὸ θεῖον, ἐν ᾧ ὁ Χριστεπώνυμος λαὸς θὰ ἐκκλησιάξῃται.

Ναὶ μὰ τὴν ἱεράν ἀγχόνην τοῦ Γρηγορίου, μὰ τὸ σούβλι-
σμα τοῦ Διάκου, μὰ τὸν αἱματοέοντα ποταμὸν τῆς σφαγῆς τῆς Χρίου,
μὰ τὰ θάνατα Ψαρά, μὰ τὸν Μελχισεδὲκ καὶ Ἰωπατέρα μας, μὰ
τὸ ἡγιασμένον αἷμα τῶν Μαρτύρων τοῦ Ἀρκαδίου μας, μὰ τὰ ἱερά
ὄστα τῶν ἐν Βαφῆ πεσόντων, μὰ τὴν νεότητα τοῦ Σουνάτσου, μὰ
τὸν ἀδικὸν θάνατον τοῦ Μοχοβίτου, θὰ συνεχίσωμεν τοὺς ἀγῶνας
τῶν πατέρων μας, δὲν θὰ κοιμηθῶμεν ἐστεμμένοι μὲ τὰς δάφνας
ἐκείνων, οὐδὲ θάρκεσθῶμεν εἰς πατραγαθίας· ὄχι! θέλομεν ἴδια
ἀνδράγαθήματα· θὰ ὑπερπηθῶμεν τὰ αἱματοδαφῆ ὄρια τοῦ χάρ-
του τῆς Τουρκίας, μετ' ἀποφάσεως ν' ἀποδώσωμεν εἰς τὴν Ἑλ-
λάδα μας τὰ παιδιὰ της. Θὰ δράζωμεν τὸ σπαθὶ καὶ τὸ τουφέκι
ψάλλοντες τὴν ἁρμονικὴν καὶ γλυκεῖαν στροφὴν τοῦ Θεσσαλικοῦ
Ὅρφους.

**Καλύτερα μιᾶς ὥρας ἐλεύθερη ζωὴ,
Παρὰ δαυάντα χρῶνων δελαβιά καὶ φυλακὴ.**

Ἐν Ρεθύμνῃ τῇ 31 Ὀκτωβρίου 1885.

ΛΟΓΟΣ ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΟΣ ΠΕΡΙ ΚΡΗΤΗΣ

Κατὰ τὰς ἐξετάσεις τοῦ ἡμιτελοῦς Γυμνασίου Ρεθύμνης
κατὰ τὸ ἔτος 1886

Π ρ ο σ η μ ε ι ῶ δ ι ε : Ὁ παρῶν λόγος κατορθώθη κατὰ τὰς μελέτας τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν μάλιστα, ὅτε ἐπρόκειτο νὰ ὑποστῶ τὴν ἐπὶ διδακτορικῆ ἀναγορεύσει δοκιμασίαν. Διότι πρὸ ταύτης, ὡς προσροθήθῃ, εἶχον διορισθῆ καθηγητής. Δὲν εἶναι λοιπὸν πλήρης μελέτη πρὸς ἀπόδειξιν τῆς Ἑλληνικῆς γνησιότητος τῆς Κρήτης. Ἀλλὰ καὶ οὐδεὶς ποτὲ ἐτόλμησε νὰ θεσπῇ ὑπὸ ἀμφιδόμησιν ταύτην. Διὰ τοῦτο καὶ τὰ βραχέα ταῦτα, ἀνάλογα ἄλλωστε καὶ πρὸς τὸν διατιθέμενον χρόνον πρὸ ἐνάργεως ἐξετάσεων κατὰ τὰ παλαιὰ καθιερώτα, εἶναι συμβολή, ὄρονοῦμεν, εἰς τὸ προκείμενον θέμα.

Ἰπ' ἀνεφελώτερον καὶ μᾶλλον κυανίζοντα τὸν ὠραῖον οὐρανὸν τῆς πατρίδος μας ἐπεθύμουν νὰ παραστῶ σήμερον ἐνώπιον τῆς μουσικοτραφοῦς ὑμῶν ἡμηγύρεως κατὰ τὴν εὐχὴν, ἣν πρὸ πέντε περίπου μηνῶν ἀπὸ τοῦ σεμινοῦ τούτου βήματος ἠδξάμην,*) καὶ ἐν φαιδρότητι καὶ ἰλαρότητι νὰ δώσω λόγον τῶν πεπραγμένων μοι κατὰ τὸ σχολικὸν τοῦτο ἔτος, οὗ τοὺς καρποὺς προσήλθετε νὰ δρέψητε καὶ νὰ κατανοήσητε ἂν μάτην ἢ μὴ τὸ τῆς πολιτείας χρῆμα δαπανᾶται, καὶ φροῦδοι οἱ ὑπὲρ τῶν τρυφερῶν ὑμῶν βλαστῶν ἀγῶνες ἀποβαίνωσι. Καὶ ἔμως ἐρυθραίνεται μοι ἀκόμη τὸ πρόσωπον ἐξ ἀντανανκλάσεως ἀπὸ τοῦ καλύμματος τῆς φίλης μας γῆς, διπλοῦν δὲ ἡ καρδία κἄμοῦ καὶ τῶν ἐμῶν μαθητῶν παλμὸν πάλλεται, τὸν μὲν διὰ τὴν ἀπὸ τῆς ἐρυθρότητος βαρυθυμίαν, τὸν δὲ ἐκ τῆς συγκινήσεως ἐκάστου καὶ τοῦ φόβου, μήπως

*) Ἡ εὐχὴ αὕτη εἶχε διατυπωθῆ κατὰ τὴν ἐορτὴν τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν.

οὐχὶ ἀντάξια τῶν μόχθων, οὗς ἐμόχθησε, μηδὲ κατὰ τὴν προσδοκίαν τὰ ἔπαθλα ἀποκομίσθηται. Ἀλλὰ τίνος μὲν ἄξιοι ἔσονται οἱ τε διδάσκοντες καὶ μαθητιῶντες νῦν εὐθὺς θὰ δειχθῆ, ἡμεῖς δὲ τοῖς εἰθισμένοις ἐπόμενοι μεταδῶμεν ἐπὶ τὸ θέμα, οὐπερ ἐπελήφθημεν, κατὰ τὴν πανηγυρικὴν τήνδε ἡμέραν.

Ὁ διάσημος Γερμανὸς ἱστοριογράφος Ἐρνέστος Κούρτιος ἐν τῇ προλόγῳ τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοῦ ἱστορίας μεταξὺ πολλῶν καὶ ἄλλων, ἀπεφώνητο: «**Ἐὰν ἐν τῷ νῦν Ἑλληνισμῷ, δούλω τε καὶ ἐλευθέρῳ ὑπάρχη τι γνησίως ἑλληνικόν, ἀγχιθὸν κληρωθὲν ὑπὸ τῆς φωτοδότιδος γενεᾶς τῶν ἀθανάτων Ἑλλήνων, τοῦτο ὑπάρχει ἐν Κρήτῃ.**» Ἀπὸ τῆς κολακευτικῆς ταύτης διὰ τὴν Κρήτην μας γνώμης ἐρμώμενοι, ἔθεμεν ὡς ὅρον τῆς ἐν τοῖς γράμμασιν ἀσχολίας ἡμῶν τὴν ἐξέτασιν παντὸς ἐξετασμοῦ δεομένου ἐν τῇ Κρητικισμῷ πρὸς ἐπίρρωσιν τῆς δόξης τοῦ ἐξόχου πρεσβύτου καὶ ἀπίδειξιν τῆς ἀδικίας τῶν ὑδριστῶν ἡμῶν· ὁμοίως δ' ἐπὶ ταύτης στηρίζεται καὶ ἡ παρούσα πραγματεία ἡμῶν, μικροῦ λόγου καὶ μικροῦ φιλολογικῆς διαφέροντος, δι' ἧς πειρώμεθα ν' ἀποδείξωμεν ὅτι ἡ Κρήτη μας δὲν ἀφίσταται τῶν προγόνων οὐδαμῶς, οὐδεὶς δὲ δεσποτισμός, οὐδεμία τυραννία, οὐδεὶς κατακτητικῆς ἰσχυσε ν' ἀπαλλοτριώσῃ αὐτὴν τῶν Ἑλληνικῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων, οὐδ' ἐπέβαλέ τι ἀκούσιος συγχρωτισμός, προσέλαβε δὲ μᾶλλον τὴν φωνὴν ἡμῶν ὁ ξένος μετὰ πλείστων ἐθίμων ἑλληνικῶν καὶ Χριστιανικῶν. *) Διότι ἐὰν μάρτυρας καὶ διαπρυοίους κήρυκας τῆς ἀμέσου καταγωγῆς τῶν νῦν Ἑλλήνων ἀπὸ τῶν παλαιῶν, ἀψευδὲς τεκμήριον τῶν ἐθελοκράτως γραψάντων κατὰ τοῦ νῦν Ἑλληνισμοῦ, παρέχωσιν οἱ περὶ τὴν νέαν Ἑλληνικὴν γενεάν καὶ γλώσσαν φιλολογικῶς ἀσχολούμενοι τὴν ὁμοιότητα πασῶν τῶν σχέσεων τῶν νῦν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς παλαιούς, ποῦ γῆς Ἑλληνικῆς δύναται τις νὰ εὕρῃ μείζονα ὁμοιότητα ἢ ἐν Κρήτῃ κατὰ τὸ ἀναλλοίωτον τῆς γλώσσης, τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα, τὴν ποίησιν, τὰς μεταφορικὰς ἐκφράσεις, τὰς

*) Πρβλ. Ὅρατ. Ἐπιότ. Βιβλ. II, 1 136.

γοητείας, τὰς προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίας, τὴν φιλοπατρίαν, τὰς εὐφήμες ἐκφράσεις, τὰς εὐχὰς καὶ ἀράς, τὴν εὐσέβειαν, τὴν εἰκονικὴν γλῶσσαν, τὰ ἐρωτικά, τὰς ἀπλᾶς περὶ παρούσης καὶ μελλούσης ζωῆς σκέψεις, τοὺς θρήνους, τὸν εὐθυμον βίον, τὰ περὶ τοῦ γάμου, τὸν πόλεμον, τὰς καυχῆσεις, τὴν ἐκδίκησιν, τὴν ἐξήγησιν τῶν φυσικῶν φαινομένων καὶ εἴτι ἕτερον δύναται τις νὰ ἐξετάσῃ; Ἐν τῇ ἐξετασμῷ δὲ τούτων ὁ μικρὸν μόνον ἐντυψήσας εἰς τὰς ἀθανάτους τῶν Ἑλλήνων συγγραφεὺς καὶ ἐκ τούτων γνῶσιν τινα τοῦ δίου τῆς ἀρχαιότητος καρπωσάμενος θέλει ἐξάπαντος ἐκπλαγῆ καὶ ἀγανακτήσει ἐπὶ τῇ Φαλμεράδερ καὶ τοῖς περὶ αὐτὸν, κηρύττουσιν ὅτι οἱ νῦν Ἕλληνες εἶναι γενεὰ ἐκπεφυλισμένη οὐδὲ βράνιδα τῆς εὐγενοῦς τῶν διδασκάλων τοῦ κόσμου φυλῆς αἵματος ἔχοντες, ἀλλὰ Σλαύων, Γότθων καὶ Βανδάλων ἀποκυήματα, τέκνα θαρβάρων τῆς Ἀσίας ἐπιδρομέων, σπέρματα τῶν παροδικῶν δυναστῶν καὶ κυρίων τῆς ἐστίας τῶν φώτων.

Ἄλλ' ἔπρεπεν ὁ μισελληνικὸς οὗτος θίασος νὰ περιέλιθῃ τὴν ὄρεινὴν Κρήτην μας, νὰ πλησιάσῃ τὰς ἀπροσίτους τῆς Ἰδῆς κορυφάς, ν' ἀκούσῃ τὴν λιγυρὰν καὶ ἴδουλάλον τοῦ ὠκύποδος ποιμένος μας λύραν, ν' ἀντιληφθῇ τοῦ περιπαθοῦς πρὸς ποιμενίδα, ἧς ἐρᾶται, ἄσματος, νὰ ἴδῃ γεωργὸν ἀροῦντα μὲ τὸ ὀμηρικόν του ἄροτρον, νὰ μάθῃ τὰ Ἑλληνικώτατα ὀνόματα τὰ ἐν τοῖς ποιμνιστάσις ἐν χρήσει, ν' ἀκούσῃ σεβάσιον γέροντα, ἀφελῶς, δίκην Νέστορος, διηγούμενον, οὗς ἠγωνίσαστο ἀγῶνας, τυφλὸν ἀοιδὸν κρούοντα τὴν τρίχορδον λύραν καὶ ἄδοντα θρηνητικὸν διὰ τὴν τύχην τῆς Κρήτης τοῦ ἄσματος ἢ διὰ τὸν ἐνδοξὸν θάνατον ἡρωϊκοῦ τέκνου, νὰ ἴδῃ γράδιον μ' ἐπιφθὰς φροντίζον νὰ ἐπίσχῃ ροθὴν αἵματος, νὰ ἴδῃ τὴν δισκοβαλίαν, τὸ ἄλμα, τὴν πάλην, νὰ ἴδῃ τὴν ἐπὶ τοῦ ἴστοῦ μελλόγαμον παρθένον ἐνυφανούσαν ποικίλα ζωγραφήματα ἐπὶ τῶν «**σιγυλοέντων ῥηγέων**» καὶ ὑποψιθυρίζουσαν ἐξ αἰδημοσύνης καρδιοδόρα δίστιχα διὰ τὸν μνηστήρα ἢ τὸν ἐραστὴν αὐτῆς, ἔπρεπε, λέγομεν, πάντα τοῦτα νὰ λάθῃ ὑπ' ὄψιν, ν' ἀνακαλέσῃ δ' ἐν νῷ καὶ ὅσα ποτὲ ἀνέγνω ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ποιήσει καὶ πεζογραφίᾳ ὅπως ἀνακρούσῃται πρῦμναν καὶ

ρίψη εἰς πῦρ τὸ ὑβριολόγιον αὐτοῦ κατὰ τῆς εὐγενοῦς φυλῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Δι' ἐκάστην τῶν σχέσεων τούτων ἀπητεῖτο σύγγραμμα ὄλον, ἡμεῖς δὲ διὰ τὸ μικρὸν τοῦ χρόνου, ψιχία μόνον ἐκ τῆς δαφιλεστάτης τραπέξης τούτων λαβόντες, θέλομεν παραθέσει σκοποῦντες, ἂν ποτε θεὸς δῶ, ἔργον τοῦτο νὰ κάμωμεν, τὴν ποικίλην δὲ ὕλην, ἣν ἀπὸ μακροῦ συλλέγομεν καὶ ἐκείνην, ἣν εὐμουσάτατος συμπολίτης ἡμῶν ἀπὸ εἰκάδος ἐτῶν ἔχει συνειλεγμένην νὰ καταστήσωμεν χρήσιμον καὶ μεϊζόν τι καὶ γενναϊότερον νὰ παραγάγωμεν.

Καὶ πρῶτον μὲν παραθέτομεν ὀλιγίστας, ἐκ τῶν παροιμιῶν, αἷς χρώμεθα καὶ ἅς πρώτην ἀπόδειξιν θεωροῦσιν οἱ περὶ τὰ τοιαῦτα ἀσχολούμενοι τοῦ ἀμιγοῦς τῆς ἀπὸ τῶν παλαιῶν καταγωγῆς, διὰ τε τὸ ἀκήρατον τῆς Ἑλληνικῆς φωνῆς καὶ τὸ πανομιάτατον πρὸς τὰς μεθ' ὧν παραλληλίζομεν ἀντιστοιχοῦς τῶν παλαιῶν· πρῶτον δὲ τὴν ἡμετέραν καὶ ὕστερον τὴν παλαιὰν ἀπλῆν ἢ πολλαπλῆν παρατίθεμεν.

1) Ἄργεϊ ὁ Θεὸς καὶ λησιμονᾶ ὁ φτωχός. Τὸ θεῖον μέλει· ἔστι δε τοιοῦτον φύσει.

2) Ὅποιος καθίζει μὲ στραβό, τὸ ταχὺ ἄλλοιθωρίζει. Εἰ χωλῶ παροικήσεις ὑποσκάζειν μαθήσει. Κακοῖς ὀμιλῶν κ' αὐτὸς ἐκβήσει κακός. Βεβαρβάρωσαι, χρόνιος ὢν ἐν βαρβάροις.

3) Συμπεθέροι καὶ συντέκνοι ἃ, τι φᾶν τὸν πρῶτον χρόνον. Τὰ ξένων πρόσωπα, ἐν ἡμαρ ἠδὺ βλέμμα φασιν ἔχειν μόνον.

4) Ὅντὲν εἶσαι καβαλλάρης, χαιρέτα καὶ τὸν πεζό. Πενίαν εἰσφορᾶν τὸν ὄλβιον.

5) Ἄποῦναι γέρωσ κουζουλὸς ἀποῦ τὰ νειᾶτά του ναι. Ἄ δ' ἂν μάθη τις, ταῦτα σφύζεσθαι φιλεῖ πρὸς τὸ γῆρας.

6) Ἄπὸ σιγανὸν ποταμό, ψηλὰ τὰ ροῦχά σου. Ρᾶον φυλάσσειν ὀξύθυμον, ἢ σιωπηλόν.

7) Ὅντὲ διωμᾶ ἢ αὐλή σου, νερὸ μὴ χύνῃς ὄξω. Ἐγγιον γόνυ κνήμης.

8) Χίλιοι χρόνοι, χίλιοι τροζοί. Τῶν ἡλιθίων ἀπειρῶν γενέθλα.

9) Καλλιὰ ν' οἱ τρεῖς παρὰ τσί δύο, κι' οἱ δύο παρὰ τὸν ἕνα. Οὔθ' Ἡρακλῆς πρὸς δύο. Κρεῖττον οἱ δύο ὑπὲρ τὸν ἕνα.

10) Ὅπου φτάν' ἡ χέρα σου, κρέμα τὸ καλάθι σου.—Μὴ ὑπὲρ τὸν πόδα ἔστω τὸ ὑπόδημα.

11) Ἀκόμη δὲν τὸν εἶδαμε καὶ Γιάννη τόνε λέμε.—Ποῖν τοὺς ἰχθῦς ἐλεῖν τὴν ἄλμην κυκᾶς.

12) Ὅπου πονεῖ τὰ δόντι κροῦ' ἡ γλῶσσα. — Ὅπου τις ἀλγει, κεῖσε καὶ τὸν νοῦν ἔχει.

13) Ἄλλοι τρωῶν τσί κήπους κι' ἄλλοι τρωῶν τσί χτύπους.— Τὸ κυνὸς κακὸν ὅς ἀπέτισε.

14) Σκύλος σ' ἐδάγκασε, βάλ' ἀπὸν τὸ μαλλί του.— Ὅπως ἐκκρούειν ἦλον.

15) Ὁ λόγος σου μ' ἐχόρτασε καὶ τὸ ψωμί σου φάτο.— Ἄξιος εἶ τῆς εὐπειρίας οὔνεκα.

Ἀρκούμενος εἰς τὰς 15 ταύτας, διότι ὁ χρόνος δὲν ἐπιτρέπει τὴν πλήρη τῶν παροιμιῶν ἐξέτασιν, ἀφ' ὧν πλείστον θὰ ἐπιχυθῆ φῶς εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς πατρίδος μας, χωρῶμεν ἀφ' ἐτέρας τῶν προρρηθεισῶν σχέσεων, ἐλάχιστα μόνον αὐτῶν λαμβάνοντες καὶ οἰοῦναι μελισσολογοῦντας. Καὶ πρῶτον ἐκ μεταφορῶν.

Ἡ Θέτις ἐν Ἴλ. Σ. θρηνοῦσα τὸν υἱὸν μετ' ὀλίγον μέλλοντα ν' ἀποθάνῃ κατὰ τὴν εἰμαρμένην, ἀναφέρει τὴν αὔξησίν του ὧδε :

Ὁ δ' ἀνέδραμεν ἔρνεϊ ἴσος τὴν μὲν θρέψασα φυτὸν ὡς κ. τ. ἐ.

Ὁ δ' Ὀδυσσεὺς ἐν Ὀδυσ. Ζ. περὶ τῆς Ναυσικίας :

Μῆλα ποῦ σφῆσι θυμὸς ἐκίνεταί, λευσσόντων τοιόνδε θάλας χορὸν εἰσοιχνεύσαν καὶ ἡ Ἀθηνα πολλοῦ λέγεται « Διὸς ἔρνος » καὶ ἄλλαι παρόμοιαι ἐκ φυτῶν εἰς ἀνθρώπους ἐκφράσεις εἰσὶ συνήθεις. Τίς ἕως δὲν ἤκουσεν ἐν ἡμῖν τὰ : « **λούμκας, θλαστός, θλαστάρι, λουμκασέρνει. ἀ(ν)θός, ἀ(ν)θεῖ καὶ δίνει,** ἐπὶ ἀνθρώπων ; ὡς

Πορτοκαλιά μου με τὸ ἄθους καὶ με τὰ πορτοκάλια.
Κυπαρισδιάκι μου λιγνὸ δείδου νὰ κάμ' ἄερα.
Στὸ παραθύρι ποῦ ἴσαι δι' βασιλικὸς δὲν πρέπει,
γιατὶ ἴσαι δι' βασιλικὸς κ' ἀποῦχει μάθι' ἄς βλεῖπη.

Ἐκφράσεις μεταφορικῆς τοῦ θανάτου θὰ εὔρης παρ' Ὀ-
μήρη πολλές, ὧν συνήθεις αἴδε :

**Ὁ δ' ἄξ' ἐλεῖν γαῖαν γαῖαν ἐλεῖν ἄγοστώ· λυ-
εῖν γούνητα — λυεῖν γυῖα.**

Παρ' ἡμῖν δέ :

**Ἔφην ἡ μύτη του χῶμα. — Νά σε κάμω θέλω
νὰ μὴ λιάζεσαι. — Νά σε κάμω θέλω μὲν πιθαιμῆ
κουντουρότερο. — Νά σου κάμω θέλω στὸ στήθος
παραθύρια, καὶ τὰ παρόμοια.**

Ἐν Ἴλ. Φ. λέγεται ὅτι ὁ Ἄρης πεσὼν διὰ βολῆς ἐπέσχαν
ἑπτὰ πλῆθρα γῆς· καὶ ἐν ἡμῖν δ' ὁ Διγενῆς καθήμενος ἐπὶ ὄρους
κύπτει τὸν τράχηλον καὶ πίνει ὕδωρ ἐκ ποταμοῦ ἀπέχοντος ἢ
στάδια. Λάκκος δὲ πλεόν των ἢ ὄργυιων εἶναι πάτημα αὐτοῦ
« τοῦ Διγενῆ τὸ ζάλο », καὶ λίθος λειὸς εἰκοσάπηχους ἐχρη-
σίμειεν, ἵνα καθίξῃ **« τοῦ Διγενῆ τὸ σκαμνί »**. Δράκως δὲ
ἐπέχει τὸν ροῦν ποταμοῦ διὰ τῆς γενειάδος του, ἕτερος δὲ πάλλαι
δίεχην μῆλων ἐν χερσὶ δύο ὄρη.

Ἐν Εὐριπίδῃ ἢ Ἰφιγένεια (Ταυρ). νομίσασα τὸν ἀδελφὸν
αὐτῆς Ὀρέστην τεθνηκότα, λέγει θρηνοῦσα :

**Στύλος οὔκων εἰσὶ παῖδες ἄρσενες... Ἀλλαχοῦ
λέγονται οἱ ἄνδρες « φάος, ὀφθαλμὸς δόμων » καὶ « ἄ-
νῆρ μὲν ἐκ δόμων θανὼν ποθεινός, τὰ δὲ γυναικὸς
ἀσθενῆ ».**

Καὶ παρ' ἡμῖν δὲ λέγεται :

Τάσερνικὸ παιδί εἶναι στύλος τοῦ σπιτιοῦ, εἶναι φῶς τοῦ
σπιτιοῦ, καὶ καημένος ἄντρας κ' ἄς κολλᾷ στὸν τοίχο κ.τ.δ.

Ὁ Φιλοκλήτης ἐν Σοφοκλεῖ ἀποκαλεῖ τὸν Ὀδυσσεά πύρ.

Ἔε πύρ σὺ καὶ δεῖμα καὶ πικνουργίης τέχνημα.
Καὶ ἡμεῖς δὲ ἐπὶ πανούργου λέγομεν :

Εἶναι φωθιά μοναχῆ· φωθιά μὲ τὰ λινόβυλα — ἀπ' ἀλάργου κζίει κ.τ.θ.

Ὁ Ὀρέστης ἐν Ταυρικῇ μέλλων ν' ἀποθάνῃ ἐπισκήπτει τῇ Πυλάδῃ νὰ χώσῃ εἰς αὐτὸν τύμβον, ἅμα δὲ δάκρυ ἀδελφῆ καὶ κόμας δότω τάφῳ·

Ἐν Ἀλκίσιτιδι ὁ χορὸς: **Τέμω τρίχῃ καὶ μέλανῃ στολμὸν πέπλων ἀμφιβελώμεθ' ἤδη.**

Ὁ δὲ Σωκράτης τὴν προτεραίαν τοῦ θανάτου αὐτοῦ, λέγει τῇ Φαίδωνι: « **Αὐριον δὴ, ὃ Φρέδων, ἕως τὰς κλάς τεύτας κόμας ἀποκερεῖ** ». Ἐκ τούτων καὶ παμπόλλων ἄλλων χωρίων γίνεται δῆλον ὅτι συνήθισον ἐν πένθει νὰ κείρωσι τὴν κόμην καὶ νὰ μελαναιμονώσιν ἐκ δὲ τοῦ ἐπ' Ἰσης ἐν Ἀλκίσιτιδι « **Ὅσω δὲ πένθος οὐκ ἐτήσιον τῷ σόν, ἀλλ' ἔσθ' ἄν αἰὼν οὐμὸς ἀντέχῃ** », δηλοῦται ὅτι ἐτήσιον ἐπένθουν. Ποσάκις δὲ πολλοὶ ἐξ ὑμῶν εἶδον καλλιπλοκάμους κρωβύλους νεαρῶν χηρῶν ἀπηγῶς ψαλιδιζομένους καὶ περὶ τὸν λαιμὸν τοῦ προσφιλοῦς τεθνεῶτος τυλισσομένους: καὶ τίς ἀγνοεῖ ὅτι ἐτήσιον καὶ νῦν ἐτι τὸ πένθος ἔγεται:

Πολλὰ τοῦ τῶν Ἑλλήνων συγγραφένων εὗρηται ἢ διὰ χειρῶν δόσις πίστεως. « **Ἐμβλε χειρὸς πίστιν** » λέγεται ἐν Φιλοκτήτῃ, πασίγνωστον δὲ καὶ παρ' ἡμῖν τὸ διὰ τῶν χειρῶν διδόναι πίστιν, ὀρκίζεσθαι, περιδιδόναι, ἴται στοιχηματίζειν καὶ τὰ παρόμοια.

Σύνηθες τοῖς παλαιοῖς ποιηταῖς ἄρχεσθαι ἀπὸ ἐπικλήσεως πρὸς τοὺς Θεοὺς: ὡς ὁ Ὅμηρος:

Ἄνδρα μοι ἔννεπε Μοῦσα κ.λ.π. Μῆνιν ἄειδε, θεά κ.λ.π. Ἔσπετε νῦν μοι Μοῦσαι Ὀλύμπια δώματ' ἔχουσι

Ὁ Θεόγνις

Ἦ ἄν Λητοῦς υἱέ, Διὸς τέκνον, οὐπατε σεῖο λήσομαι ἀρχόμενος, οὐδ' ἀποπκυόμενος.

Καὶ ὁ Κράτης:

Μνημοσύνης καὶ Ζηνὸς ἀγλά τέκνα, Μοῦσαι Περίδες, κλυτέ μοι εὐχομένω.

Ἄλλὰ καὶ ἐν πλείστοις ἡμετέροις ἐπικαλούμεθα τὸν Θεὸν καὶ ἁγίους. «Χριστέ, νὰ ξεσκλαδώνουμουν ἀπὸ τὸ Κάστρο μέσα κλπ.»

Ἔλα, Χριστέ, στὸ στόμα μου καὶ Παναγιὰ στὸ νοῦ μου, ν' ἀναθιβάλω καὶ νὰ πῶ κ.τ.δ. Βοήθα μου Παναγιὰ μου κ.τ.δ.

Ἐκ δὲ τῶν περὶ τὰ ἐρωτικά τίνα πρώτην τίνα δ' ἐσχάτην ὁμοιότητα νὰ ἀναφέρωμεν. Ὁ μὲν χορὸς ἐν Ἀντιγόνη βοᾷ :

«Ἐρω: ἀνίκατε μάχαν, δε: ἐν μαλακαῖς παρειαῖς νεάνιδος ἐννουχέυεις, φοιτᾷς δ' ὑπερπόντιος, ἐν τ' ἀγρονόμοις αὐλαῖς καὶ σ' οὔτ' ἀθανάτων φύξιμος οὐδεὶς, οὔθ' ἀμεριῶν σέ γ' ἀνθρώπων ὁ δ' ἔχων μέμνηε.»

Ἡ δὲ Ἀρετοῦσα τοῦ Ἐρωτοκρίτου :

Καὶ πρὸς μορεῖ ἀνηπόρετα, πράματα νὰ νικήσῃ ;

Τὸ φύλλο ποιὸς εἶδε ποτὲ λειόντα νὰ πολεμήσῃ !

Κι' ἐγὼ, Φροσύνη, πῶς μορῶ καὶ λές μου νὰ κερδαίνω,

Νὰ πολεμήσω ἔτσι γυμνὴ ἕναν ἀρματομένο,

Ἰπου βαστῆ στὸ χέρι του σαῖτες κκι δοξάρι,

Νικᾷ ἔτσι τὸν ἀνήμπορο σὺν καὶ τὸ παλληκάρη;

Ἐν Εὐριπίδου Ἀλκίησιτιδι: φέρεται :

Ἐρωε, ἔρωε ὁ κχτ' ὀρμμάτων εἰς πόθον.

Ἡ δὲ ἡμετέρα ποίησις ψάλλει

Τὸ δοῦν μιὰ κόρη ὁμορφη ἢ πεθυμιὰ ν' ἢ πρώτη

Καὶ τοὺς κινᾷ καὶ ῥέγουνται τῇ λιγερῇ της νειότη

Καὶ μετ' τὴν ἄκρα τοῦ ματιοῦ μαντᾶτο τῆς μηνουσι

Καὶ μετ' αὐτὸ τὸν πόθο τοὺς τῆς; λέν κι' ὁμολογοῦσι·

Ἀποῦ τὰ μάτια πιάνεται στάχειλι κατεβαίνει

Κι' ἀποῦ τάχειλι στὴν καρδιά ριζώνεται καὶ δένει

Ἡ Μύθεια διὰ τὴν ἔρνησιν τοῦ Ἰάσονος θρηγεῖ :

«Διὰ μου κεφαλᾶς φλόξ οὐρανία βαίη· τί δέ μοι ζῆν ἔτι κέρδος ;

φεῦ, φεῦ, θανάτῳ κατκλυσαίμαν βιοτᾶν συγκερᾶν προλιπῶσα.

Ὁ δὲ ἀποτυχὼν ἐν ἡμῖν ἔρωε κρᾶζει :

Γογγύρα ἔλα, θάνατε, νὰ πάρῃς τὴ ψυχὴ μου

Ἐσθήσητι· ἢ ἀγάπη μας, ἄς σβήσῃ κ' ἡ ζωὴ μου.

Ἰώ, ἰώ μοι, αἰχῆ ποῦ θῶ; πᾶ στῶ; τὲ λέγω;
τί δὲ μή; πῶς ἄν ὀλοίμην;

Θρηνεῖ ὁ Ἀδμητος διὰ τὴν Ἀλκηστιν, ἣ δ' Ἀρετὴ διὰ τὸν Ἐρωτόκριτον:

Ἄν εἶν' κ' ἐχάθ' ὁ Ρώκριτος, δῆς θῆς τὸ θεὸν νὰ κάμω

Ἐνα μαχαίρι στὴν καρδιά βάνω γαμπρὸ στὸ γάμο.

Τὸ μάθω πῶς ἀπόθανε ζυμιὸ τὴν ὥρα κείνη

Πιάνω μαχαίρι νὰ σφαγῶ κ' ὁ γάμος μας ἐγίνη.

Ἄλλ' ὅσα δῆποτε καὶ ἂν ἀναφέρῃ τις περὶ τοῦ κεφαλαίου τούτου, δὲν θὰ ἐξαντληθῆ ἢ ἀκένωτος τῶν ὁμοιοτήτων πηγῆ· διότι ζῶσα ὄντως ἐν τῇ νεκρότητι αὐτῆς ἐμφανίζεται ἡ ἀρχαιότης ἐν τῇ δημοτικῇ ἡμῶν ποιήσει, καὶ οἷα ζυγγραφεῖται ἐν Ἀλκηστιδι, Ἰππολύτῳ, Μηδεΐᾳ καὶ Ἡλέκτρᾳ τοῦ ἀπὸ σκηνῆς φιλοσόφου, ἐν τῇ Ἀντιγόνη καὶ Οἰδίποσι τοῦ πρὸ τῆς Ἀγγλίας Σαίξπηρ. Καὶ τὰ περὶ τῆς ἀρνήσεως δὲ τῶν ἐγκοσμίων μετ' ἐρωτικῆν ἀποτυχίαν, ἢ ἀποχῆ ἀπὸ τῶν διασκεδάσεων, αἱ ἐπιφάει, ἦτοι μάγια, τὰ πείσματα, αἱ κατάραι, ἢ ἐκδίησις, τὰ παντοειδῆ θρηνώδη παράπονα καὶ πᾶσαι αἱ ποικίλαι φάσεις τοῦ υἱοῦ τῆς Κύπριδος οὐδαμῶς παρήλλαξαν τῶν σκέψεων τοῦ σημερινοῦ Κρητός.

Περὶ ὄρκων, ἐκφράσεων εὐσεβῶν, καταρῶν κ. τ. δ. καί περ πολλὰ ἔχοντες συνειλεγμένα ἀρκούμεθα ὀλίγα παρατιθέντες.

Ὁ εὐσεβὴς παλαιὸς ἀποδίδει τὰ πάντα εἰς τὸ θεῖον.

Διὸς δ' ἔτελείετο βουλήν τίς τ' ἄρ σφῶε Θεῶν ἔριδι ξυνένηκε μάχεσθαι;

Ἄλλὰ καὶ ὁ εὐσεβὴς Κρῆς ᾄδει:

Θέ μου, μεγαλοδύναμε, μεγάλο ν' τὸ ὄνομά σου,

φύλλο δὲν πέφτ' ἀπὸ δενδρῶ χωρὶς τὸ θέλημά σου.

Ὁ Θεὸς κε θεοῦς ἐπιπέθῃται μάλ' τ' ἔκλυον αὐτοῦ, λέγει ὁ Ὀμηρος· ὁ δὲ Κρῆς: Προὔχει τὰ θάρρη του στὸ Θεό, ἀδειπνητος δὲ θέτει.

Οἱ παλαιοὶ πολλάκις ὀρκίζοντο οὐχὶ κατὰ τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ κατ' ἀσημάντων πραγμάτων· ὡς « νῆ τὰ κάρδαρα, νῆ τὸν κύνη, νῆ τὰ σέλινα », ἀλλὰ καὶ ἐν ἡμῖν « μὰ τὰ

μάραθχ, μὰ τὸ σῆμα σου » κ. τ. δ. Γνωστὸν δὲ πᾶσι τὸ δίστιχον : **« Μὰ τοῦ τζιτζίκου τὰ φτερά μὰ τοῦ πουλιου τὰ πόδια »**.

Καὶ ἴσως μὲν τις εἴπη ὅτι τοῦτο γίνεται παιδιᾶς ἕνεκα ἢ καὶ ὅτι εἶναι τυχαῖον· τί δ' ὅμως κωλύει τὸν ἐρευνητὴν νὰ παραδεχθῆ ὅ,τι ὡσπερ τὰ λοιπὰ κατὰ διαδοχὴν ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος ἔχομεν, παρέμεινε καὶ τοῦτο ἀπὸ τῶν παλαιῶν τῆς Κρήτης ἐθίμων, ἀφ' οὗ μάλιστα γινώσκομεν ἐκ τοῦ Σουῖδα ὅτι ὁ Ραδάμανθυς εἶχεν ἀπαγορεύσει τὸ κατὰ Θεοῦ δμῦναι :

Περαιόντες δὲ καὶ τὰ περὶ τούτων, ἀναφέρομεν δύο ὄρκους πρὸ μονομαχιῶν ἐν Ἰλιάδ. Γ. καὶ ἐν Ἐρωτοκρίτῳ, ὧν ἡ ἑτέρα μὲν ἔχει ὧδε :

Ζεῦ, πάτερ Ἴδηθεν μεδέων κύδιστε, μέγιστε,
Ἥελιός θ' ὅς πάντ' ἐφορᾷς καὶ πάντ' ἐπακούεις
καὶ ποταμοὶ καὶ ζῶα καὶ οἱ ὑπένεργθε καμόντας
ἄνθρώπους τίνυσθε, ὅτις κ' ἐπίορκον ὁμῶση
ὑμεῖς μάρτυροὶ ἔστε, φυλάσσετε δ' ὄρκια πιστά.

ἢ δὲ ἑτέρα ὧδε :

Μὰ τᾶστρον μὰ τὸν οὐρανό, μ' ἀνατολὴ καὶ δύσι
Καὶ μὰ τὴ γῆ ποῦ τὰ κορμιὰ θεὸ νὰ μᾶς καταλύση
Καὶ μὰ τὸν Ἥλιο τὸ ζεστό, μὰ φέγγος, μὰ Σελήνη
Ποτὲ νὰ μὴ δολώσωμεν ἐτοῦτο ὅπου ἴγινη.

Ἐκ δὲ τῶν εὐχῶν ἀρκείτω ἡμῖν ἐν μόνον παράδειγμα.

Ἐὸ Ὀδυσσεὺς εὐχεται πρὸς τὴν Ναυσικαάν :

Σοὶ δὲ Θεοὶ τόσα δοῖεν ὅσα φρεσὶ σῆσι μενοιτῆς ἄνδρα
τε καὶ οἶκον καὶ ὁμοφροσύνην ὀπάσειαν ἐσθλὴν κτλ. αὐτὸ τοῦτο δηλαδὴ ὅπερ παρ' ἡμῖν : **« Ὁ Θεὸς νὰ σοῦ δώσῃ ὅ,τι ζητᾷ ἢ καρδίᾳ σου ὁ Θεὸς νὰ σε χρυσομοιράσῃ »**
χρυσόμνη καὶ ἀπρίκνη καὶ γλυκοσκλημένη κ. τ. δ.

Οὐδεὶς ἡμῶν ἀγνωστὸν οἶα τιμὴ δίδεται ὑπὸ παντὸς Κρητῆος εἰς τὸν υἱὸν τῆς Σεμέλης, οὐδ' ἔστι τις μὴ ἀκούσας :

Χίλια καληνωρίσματα στήν ἀμπελοκουρομούλλα,
ποῦ κάνει πλούσιους καὶ φτωχοὺς καὶ τὰ ξεγνοῦσιν οὐλα.

Πάντες δὲ γνωρίζομεν τὴν πρὸς τοὺς χοροὺς κλίσιν, τὸ

φαιδρὸν καὶ εὐθυμον καὶ τὸ παιγνιῶδες αὐτοῦ. Φρόντισον δὲ νὰ παρρησιασθῆς εἰς γάμιον ὄρεινῶν Κρητῶν, ἐξέτασον τὰ κατ' αὐτὸν καὶ ἔπειτα ρίψον διλέμμα εἰς τὸν Φήμιον καὶ Λημόδοκον τοῦ Ὀμήρου, εἰς τὸν Ἡρακλέα, Τειρεσίαν καὶ Κύκλωπα τοῦ Εὐριπίδου καὶ σύγκρινον.

Εὐφραине σαυτόν, πῖνε, τὸν καθ' ἡμέραν βίον λογίζου σόν, τὰ δ' ἄλλα τῆς τύχης.

Τοῦ σκυθρωποῦ μεθορμεῖ σε πίτυλος σκύφου.

Βότρουσ; ὑγρὸν παύει τοὺς τάλαιπόρους βροτοὺς λύτης, ὅταν πλησθῶσιν ἀμπέλου ροῆς, λήθην τε τῶν καθ' ἡμέραν κακῶν δίδωσι.

Ἐπίθεε δὲ τούτοις ὡς στεφάνην τὸ ἐπιχάρμιον.

ἘΥγιάειν μὲν ἄριστον ἀνδρὶ θνατῷ,

Δεύτερον δὲ καλὸν φρῶν γενέσθαι,

Τρίτον δὲ τὸ πλουτεῖν ἀδόλως

Καὶ τὸ τέταρτον ἡβᾶν μετὰ τῶν φίλων.

καὶ τὸ ἀνακρεόντειον :

Ὅταν πίνω τὸν οἶνον,

Θανεῖν με δεῖ, κἄν μὴ θέλω

Εὐδουσιν αἱ μέριμναι.

Τί δὲ τὸν βίον πλανῶμαι ;

Τί μοι γόων, τί μοι πόνων

Πίωμεν οὖν τὸν οἶνον,

τί μοι μέλει μεριμνῶν ;

Τὸν τοῦ καλοῦ Λυαίου.

Τῶν δὲ ποιητικῶν παρομοιώσεων, ὧν αἱ πλεῖσται ἐν Ἐρωτοκρίτῳ καὶ τῇ δημοτικῇ ἡμῶν ποιήσει εἰσὶν ὁμοιόταται ταῖς ὁμηρικαῖς καὶ ταῖς τῆς λοιπῆς τῶν παλαιῶν ποιήσεως, μόνον εἰς ὀλίγας ἄς ἀρκοθῶμεν ἐκ τῶν ζῳῶν καὶ τῆς φύσεως λαμβάνοντες ταύτας.

Ἐκ τοῦ Ὀμήρου :

Ἦύτε κίρκος ὄρεσφιν, ἐλαφρότατος πετηνῶν,
ρηιδίως οἴμησε μετὰ τρήρωνα πέλειαν.

Ἐκ τοῦ Ἐρωτοκρίτου :

Ὡσὼν γεράκι ὅταν χυθῆ κι' ἀπὸ ψηλὰ ξανοίγη

Καὶ θεὸν νὰ πιάσῃ τὸ πουλλὶ κι' ἐκεῖνο νὰ τοῦ φύγῃ.

Ἄλλαχού δὲ ἐξ ἑκατέρου :

Ὡς δ' ὅτε τίς τε λέων ὄρεσίτροφος ἀλκὶ πεποιθὼς

βοσκομένης ἀγέλης βοῦν ἀρπάσῃ, ἣτις ἀρίστη·
τῆς δ' ἐξ αὐγῆν' ἔαξε λαβῶν κρατεροῖτιν ὁδοῦσιν
πρῶτον, ἔπειτα δὲ θ' αἶμα καὶ ἔγκατα πάντα λαφύσει
δη ὄν' ἀμφὶ δὲ τόν γε κύνας τ' ἄνδρες τε νομῆες,
πολλὰ μάλ' ἰύζουσιν ἀπόπροθεν, οὐδ' ἐθέλουσιν
ἀντίον ἐλθέμεναι· μάλ' γὰρ χλωρὸν δέος αἰρεῖ.

Κι' ὡσὺν λιοντάρη δταν πεινᾷ κι' ἀπὸ μακρὰ γροικῆση,
Κι' ἔρχεται βρῶμα δπούπασχε νὰ βρῆ νὰ κυνηγήση,
Κι' εἰς τὴν καρδιὰ κινᾷ ὡς τὸ δῆ ἢ πεθυμιὰ τὴ μάχη,
Τρέχει ζυμιὸ ἀπάνω του κι' ἀγριεῦει σὺν τοῦ λάχῃ,
Φωτιὰ πυρὴ στὰ μάτια του ἀνεβοκατεβαίνει,
Καπνὸς ἀπὸ τάρθούνια του μαῦρος βραστὸς ἐβγαίνει,
Ἀφροκοπᾷ τὸ στόμα του τὸ κοῦφος του μουγκρίζει,
Ἀνασηκώνει τὴν οὐρὰ, τὸν κόσμον φοβερίζει,
Κατακτυποῦν τὰ δόντια του καὶ τὸ κορμὶ σπαράσσει
Κι' ἀναχεντρώνουν τὰ μαλλιά καὶ τρέχει νὰ τὸ πιάσῃ.

Μίαν ἔτι ἐξ ἀμφοτέρων παρατίθεμεν ἐκ τῆς ἀγρίας φύσεως.
Ἔ; δ' ὅτ' ἀπὸ σκοπιῆς εἶδεν νέφος αἰπόλος ἀνήρ
τῷ δ' ἀνευθεν ἐόντι μελάντερον ἤϊτε πίσσα
φαίνεται ἰὸν κατὰ πόντον, ἄγει δέ τε λιλίλαπα πολλήν.
ρίγησέν τε ἰδὼν ὑπὸ τε σπέος ἤλασε μῆλα.

τοῦ Ὀμήρου, καὶ

Ἔσὺν προβάλλει νέφαλο ἄγριο πολλὰ μεγάλο,
Ρίξῃ χαλάξῃ μ' ἀστραπή, χύσῃ βαθειὰ τὸν ἥλιο,
Καὶ τὰ κοπάδια στὰ βουνὰ γυρεύουν ναῦρουν σπῆλιο,
Γροικᾷ ὁ ζευγαῖς καὶ χάνεται, τρέχει ὁ βοσκὸς καὶ φεύγει,
Καὶ κάθε εἰς νὰ φυλαχθῆ τρόπο νὸ βρῆ γυρεύγει,
Βογοῦν λαγκάδια καὶ βουνὰ σιγοτρομοῦν τὰ δάση,
Κι' ὅλοι γυρεύουν φύλαξί τόπο νὰ βροῦν νὰ πᾶσι.
τοῦ Ἐρωτοκρίτου.

Ταῦτα καὶ περὶ τούτων. Ἐὰν δὲ ἐζήτουν νὰ παραθέσω καὶ
τῆς φιλοπατρίας μαρτύρια, θὰ ὠφλίσκανον ἴσως ἀπλότητα, ἀφ'
οὐ τὰ σπιθαμὴν πρὸς σπιθαμὴν ἀρδεύσαντα τὴν Κρήτην μας αἰ-
ματα καὶ συνεχῶς ἀρδεύοντα, σιγῶντα κηρύττουσι τοῦτο· πρώτη

ἐκάστοτε ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ἢ Κρήτῃ μας θραύουσα τὰς ἀλύσεις, διαπρύσιον βοᾷ ὅτι δὲν ἐλησιμόνησε τὴν καταγωγὴν τῆς· πρώτη εἰς ἕκαστον ἐθνικὸν ζήτημα βρυχωμένη διαμαρτύρεται κατὰ τῶν κατηγορούντων αὐτῆς ἐκφυλισμὸν τὰ θαυμασία δ' ἅπερ τελούνται ἐν αὐτῇ ἀνευ διακοπῆς, δὲν εἶναι τρανότερον τεκμήριον ὅτι μία ἢ αὐτὴ ἀχώριστος καὶ ἀδιάρητος φυλὴ κατοικεῖ τὴν Κρήτην μας ἀπὸ Μίνως καὶ Ἰδομενέως μέχρι Κόρακα.

Ἦδυνάμεθα δὲ καὶ διὰ πλείστων ἄλλων σχέσεων, διὰ τῶν γαμηλίων ἐθίμων καὶ συμβολικῶν πράξεων, τῆς ῥοιᾶς φερ' εἰπεῖν, τῆς ὑπὸ τῆς νόμφης ἐν τῇ εἰσοδῷ εἰς γαμβροῦ θραυσιμένης ὡς συμβόλου τῆς εὐτυχίας, ἣν κρατοῦσα ἐξφωγραφεῖτο ἢ Ἦρα ἐν Ἄργει, νὰ ἀποδείξωμεν τὴν γνησιότητα ἡμῶν εἰχομεν νὰ παραθέσωμεν ἀδυνάτους εὐχὰς ἐκ τῶν παλαιῶν καὶ ἡμῶν, θρήνους εἰς τεθνεῶτας, ἀποδόσεις αἰσθημάτων εἰς ἄψυχα, ὄρη, δάση, βουνά, λόγγους, θαλάσσας, καρδιάν, χεῖρας κ.τ.θ., παραμυθίας καὶ ὑποδείξεις τοῦ ἀνωφελοῦς τῶν δακρύων, ὧν προσόμοια ἐν Ἀλκίηστιδι Εὐρύπιδου, νὰ ἐξιστορήσωμεν θρησκευτικὰς προσκυνήσεις ἀνυποδίτητων, ὡς ἐποιοῦν αἱ Ἀτθίδες ἐν τοῖς θεσμοφορίοις· νὰ ξηγραφῆσωμεν τὸν Ἄδην ἢ τὸν Παράδεισον, ὡς πιστεύεται καὶ ὁμοιάζει τοῖς Ἠλυσίοις πεδίοις καὶ τῇ Ταρτάρῳ· καυχῆσεις καὶ ἀπειλὰς ἐκδικήσεως, κρίσεις περὶ γυναικῶν, περὶ νεαρᾶς ἀνδρῶν ἡλικίας· προλήψεις καὶ γοητείας· εὐφήμους ἐκφράσεις καὶ εἶτι ἔτερον, δι' ὧν νὰ καταδειχθῇ ὅτι ἡ νῦν γενεὰ τῆς Κρήτης σφῆζει ἀμειγρῇ τὸν Ἑλληνισμόν· ἀλλὰ φρονῶ τὸ μὲν ὅτι ἐκ τῶν παρετεθέντων καὶ μνημονευθέντων ἀποδείκνυται πως τοῦτο, τὸ δὲ ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν ν' ἀμφισβητηθῇ ἑλληνικὴ καταγωγὴ εἰς λαόν, παρ' ἧ ἀκούει τις τὰ: **Μίνε θεεῖ, Ξένω, Πρίσσω, Δεφνοῖός, Βίξω, ὄρογο, λουφάξω, κάρκνιο, ζεύλι, στροῦμπος, λουτσέ, πηρύουρος, μοχριάξω, ἰρτύνω, γύσι, φάσκω** ἐν ὁμοίᾳ σημασίᾳ καὶ ἐν τῇ παλαιᾷ..... καὶ ἀπειροπληθῆ ἄλλα Ἑλληνικῆς φωνῆς ὀνόματα, παραιτούμεθα τὴν ἐξακολούθησιν, ἀναβάλλοντες εἰς εὐθετώτερον χρόνον τὴν ἀκριβεστέραν ἐξέτασιν, πρὸς αὐτὴν δὲ κολακλευρικὴν συμμαρτυρίαν συγχρόνου.

« Ἡ Κρήτη εἶναι ἡ νῆσος, ἐν ἣ συνεκροτήθησαν τσοσούτοι.

ἀγῶνας ὑπὲρ ἐλευθερίας, ἐν ἣ τσοσούτον κίμα ἤρδευσε τὸ δένδρον αὐτῆς, ὅπερ τσοσούτων αἰῶνων τυραννικαί προσπάθειαι δὲν ἡδυνήθησαν ν' ἀποσπάσωσι πρόρριζον, ἀλλὰ καθ' οὐ ἄμα βλαστάνοντος ἀγρίως κατεφέροντο οἱ παλέκεις τῶν ἰσχυρῶν τῆς γῆς, ἐν ἣ τσοσάται φυλαί καὶ τσοσάται γενεαὶ δεσποτῶν παρήλθον οὐδὲν καταλιπούσαι ἰχνοσ, ἐν ἣ καὶ αὐτοὶ οἱ τύραννοι ἀφομοιοῦνται..... προσλαμβάνοντες τοὺς φθόγγους τῆς Ἑλληνικῆς.

Ἄβτη διατελεῖ εἰσέτι κοιτίς τοῦ γνησίου καὶ ἀμώμου Ἑλληνισμοῦ, ἣτις ὑπῆρχεν, ὑπάρχει καὶ θὰ ὑπάρχη ἐκεὶ αἰωνίως μετὰ τοῦ ἀρώματος τῶν ἀνθέων τῆς, τῆς ἡδύτητος τῶν καρπῶν, τῆς δρόσου τῶν λειμώνων, τῆς σκιᾶς τῶν φαράγγων καὶ τοῦ γιγαντίου ἀναστήματος, τῶν σθεναρῶν καὶ ἀθλητικῶν μυῶνων τῶν τέκνων τῆς».

Καὶ δὲν θὰ ἐκλίπη ποτέ, οὐδέποτε, ἡ πνοὴ τῶν ἀρχαίων ἡμερῶν ἐκ τῆς ἐνδόξου ταύτης νήσου, ἐν ὅσῃ θὰ ριπίζη τὰ εὐώδη αὐτῆς ἄλση ἢ ἀμίαντος αἶρα ἢ προσπνέουσα ἐκ τῆς ἀθανάτου κορυφῆς τῆς Ἰδῆς.

Τοιαύτη δ' οὐσα καὶ τσοσάτα γνησιότητος δείγματα ἔχουσα ἢ πεφημισμένη αὐτῇ γῆ, ἢ Αἰγῆτις νόμφη, ἐπεθύμουν νὰ προσελάβανε μαγνητικὴν δύναμιν, ἵνα τοὺς μὲν περὶ τὰ γράμματα σχολάζοντας Κρήτας ἐλύσῃ πρὸς ἔρευναν καὶ ἐξέτασιν τῶν καθ' αὐτήν, ἀποσπάσῃ δ' ἄλλης ἀσχολίας, τοὺς δ' ἔχοντας πείσῃ ὅπως ὑπὲρ αὐτῆς ἀνοίξωσι τὰ θαλάντια, ἵνα κοινὸς ἀγὼν ἀποστομῶσῃ τοὺς βλασφήμους καὶ ἡλίου τηλαυγᾶστερον καταδειχθῇ εἰς τὸν κόσμον ὅτι ἡ Κρήτη ἦν ἀνέκαθεν, ἔστιν ἐν τῇ δουλείᾳ καὶ ἔσται καὶ εἰς τὸ μέλλον γνησίως Ἑλληνικὴ χώρα.

Ἵμεῖς δέ, οἱ μέχρι μὲν τῆσδε τῆς στιγμῆς ἔμοι μαθηταί, εἰς τὸ ἐξῆς δὲ φίλοι, οἱ πολλάκις ἐν τῇ ἐνιαυσίῳ μετ' ἐμοῦ διατριβῇ πολλὰ τῶν ἀνωτέρω ἀκηκόετεσ καὶ γινώσκοντες τὴν ἀξίαν τούτων παρασκευάσθητε εἰς πνευματικὸν διὰ τὸ μέλλον τῆς Κρήτης μας ἀγῶνα. Ἵμεῖς, ὧν πολλοὶ θ' ἀσκήσητε τὸ καταπεφρονημένον μὲν, ἀλλ' ὕψηλὸν τοῦ διδασκάλου ἔργον, τεθωρακισμένοι μὲ τὰς δλίγας γνώσεις, ὑφ' ὧν ἐκ τῶν ἔργων τῶν ἀθανάτων ἡμῶν προγόνων κοσμεῖσθε, αἵτινες δ' ὅμως τό γε νῦν πλείστου εἰσὶν

ἄξιαι, ἐξέλθετε εἰς τὴν κοινωνίαν μετὰ τὴν γενναίαν ἐγκαρτέρησιν
νὰ κλείσητε τὰ ὦτα εἰς τὰς ἐκτοξευομένας εἰρωνείας καὶ ὕβρεις
κατὰ τοῦ ἐπαγγέλματος. Ἐξέλθετε ἀσπιδοφοροῦντες τὸν ὑπομο-
νήν, ἔχοντες ὑπ' ὄψιν ὅτι θφείλετε εἰς τὴν γεννήσασαν καὶ θρέ-
ψασαν κοινωνίαν πρὸς δυσσπότιστον, ὅπερ μετὰ πικρίας καὶ θά-
σανα θ' ἀποτίσητε μὴ ἀποθλέψητε εἰς τὴν ἀμοιβήν, ἀλλ' οὐδ'
εἰς τὴν περιφρόνησιν· ἔχετε πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ ὑψηλόν, τὸ ἰδεῶδες,
τὸ μέγα ἐκείνο καὶ γλυκύ, ὅπερ καλεῖται Πατρίς, τὸ σεμνόν καὶ
ἅγιον, ὅπερ ὀνομάζεται γενέτειρα γῆ, τὴν Κρήτην μας λέγω·
ἔχετε ὑπ' ὄψιν τοὺς σωματικούς ἀγῶνας τῶν γενναίων τέκνων τῆς,
τὸ ἄχραντον αἷμα, δι' οὗ ἐπότισαν τὸ δένδρον τῆς προόδου καὶ
εὐνομίας, οὗ καρποὶ ἐστε σεῖς· ποτίζετε, κλαδεύετε, γεωργεῖτε
καὶ σεῖς μετὰ τὰς ἀσθενεῖς χεῖράς σας καὶ τὴν ἀσθενῆ μόρφωσίν σας
τὸ δένδρον τοῦτο, ἵνα διὰ τῆς αὐξήσεως τῶν κλάδων του συμ-
πλακῆ μετὰ τοῦ δένδρου τῆς ἐλευθερίας, πρὸς ὃ τείνει μὲν ἀπαύ-
στως, κολοβοῦται δ' ὅμως ὑπὸ τῶν ἰσχυρῶν καὶ ἐπιβραδύνεται
οὕτως ἢ κισσώδης περιπλοκῆ πρὸς τοῦτο ἀμιλλᾶσθε, ἀγωνίζεσθε,
φροντίζετε ὑπὲρ τῶν ἱερῶν τῆς Κρήτης μας κειμηλίων, διὰ τὴν
δόξαν αὐτῆς, ἵνα δύνασθε ἀνευθριάστως μετὰ τοῦ Εὐριπίδου νὰ
ἀναφωνήτε :

«ὦ πατρίς εἶθε πάντες, οἳ ναίουσί σε
οὔτω φιλοῖεν ὡς ἐγώ, καὶ βραδίως
οἰκοῖμεν ἄν σε κούδεν ἄν πασχοῖς κακόν».

Ἔγγραφον ἐν Γουργοῖθις Ἁμαρίου τῆ 17 Ἰουνίου 1896.

ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΟΡΤΗΣ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΙΕΡΑΡΧΩΝ 1887

Προοδημειώσεις. Ὁ κατωτέρω λόγος εἶναι ὁ πρῶτος, ὃν εἶπον μετὰ τὰς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1886 δικαστορικῶς μου ἐξετάσεις. Μετὰ ταύτας διωρίσθη καθηγητὴς ἐν Νεαπόλει μετὰ τοῦ πρὸ μικροῦ ἀποθανόντος γυμνασιάρχου Ν. Γραμματικάκι, ἀειμνήστου φίλου καὶ διδασκουδάστου, ὁ τρηροῦ δὲ τῶν γραμμάτων θεράπωντος. Ἐνταῦθα ἐξεφώνηθη ὁ λόγος οὗτος.

Εἰς σεμνὴν ἑορτὴν καὶ εὐφροσύνης ἔμπλεων πανήγυριν καλεῖ ὑμᾶς σήμερον, σεβασμιώτατε Ἱεράρχα καὶ φιλόμουσος ὁμήγυρις, εἰς τὸ θεῖον τοῦτο τῶν Μουσῶν ἐνδιαίτημα ἢ ἱερά τῶν διδασκάλων τριτὺς, οἱ λιγύφθογγοι τῆς ἐκκλησίας ῥήτορες, οἱ ἀδιάσειστοι τῆς ὀρθοδοξίας πρόμαχοι, οἱ τὰ εὐαγγελικὰ δόγματα διὰ τοῦ λόγου καὶ τῆς πολιτείας κατὰ τῆς πλάνης καὶ τῶν αἰρέσεων κρατύναντες.

Μόνον δ' ἐφάμιλλος αὐτοῖς τῇ λόγῳ ἐπαινέτης θὰ ἐδύνατο νὰ πλέξῃ ἐπάξιον ἐγκώμιον, νὰ προσθέσῃ εὖοσμα ἄνθη εἰς τὸν αἰθηλῆ καὶ ἀμάραντον στέφανον, ὃν ἐστεφάνωσεν αὐτοὺς ὁ Ἰησοῦς, μόνον ἐκ φλεγμαινούσης πνευματικῆς τραπέζης ἦν δυνατόν νὰ παρατεθῇ τῇ φιλομούσῳ ὑμῶν ὁμηγύρει ἀνάλογος τοῖς ἱεροφάνταις ἐστίσις ἐκ δὲ τοῦ ἐμοῦ πτωχικοῦ ἀνθῶνος καὶ τῆς λιτῆς τραπέζης, ἦν τὸ ταμιεῖον τῶν ἐμῶν παρασκευάζει λόγων μικρά τινα θὰ δρέψητε, ἄλλως τε καὶ πολλῶν ἀρτίως δυσαρέστων καὶ πικρῶν ἐμποδῶν τῇ παρασκευῇ γενομένων μοι. 1) Ὁ φειλον λοιπὸν

1) Σημ. Μικρὸν μαθητικὸν ἐπεισόδιον, οὗ μετέδοχον μαθηταὶ ἐκ Ῥεθύμνης κηδεμονοῦμενοι ὑπ' ἐμοῦ, εἶχε γεννήσει ἀνωμαλίαν ἐν τῷ Γυμνασίῳ, δι' ἣν εἶχον ἀποδτὴ τῆς ἐργασίας ἐπὶ μικρὸν. Τοῦτο ὑποδηλοῦται.

ν' ἀποστῶ τοιαύτην παρέχων εὐωχίαν, ἵνα μὴ μνήμη ἀθά-
νατος καὶ ἀγήρωσ καὶ δόξα ἀφθιτος ἐν κοινῷ καὶ ἀτέχνῳ λόγῳ
δικαικιδουέσῃ.

Ὅμως δὲ ἐπειδὴ ἡ εὐμένεια τῶν συγκαθηγητῶν μοι, ἡ
θέλησις τῶν ἀγωνιζομένων τὸν εὐγενῆ τῶν γραμμάτων ἀγωνά
μοι ἀνέθηκε νά μέλψω ἄσμα, ἔστω καὶ ἀσθενές, ἐπὶ τῇ ἑορτῇ ταύ-
τη, ἐν ἣ κληρὸς καὶ διδάσκαλοι τείνουσι τὴν χεῖρα πρὸς ἀλλή-
λους, παραθαρρύνοντες καὶ ἐγκαρδιοῦντες πρὸς μὴ ἀποκαρτέρη-
σιν ἐν τῇ μορφωτικῇ τῆς ἀνθρωπότητος σταδιοδρομίᾳ, ἀπεδεξά-
μην τὸ βαρὺ ἔργον καὶ παρέρχομαι τὸ σεμνὸν τοῦτο δῆμα, ὕπερ
δαινοὶ καὶ ἡδυεπεῖς πολλάκις πρὸ ἐμοῦ ἐκόσμησαν ῥήτορες καὶ
καλλικέλαδοι ἀηδόνες μὲ ἀνθη τοῦ Ἑλικῶνος καὶ Παρνασσῶ ἔ-
στεψαν, πεποιθῶς ὅτι ἡ μὲν φιλόμουσος ὕμῶν ὀμήγουρις θ' ἀποδλέ-
ψη μόνον εἰς τὴν πρόθεσιν, οἱ δ' ἅγιοι πατέρες θ' ἀποδεχθῶσι τὸ
εὐτελές μου θυμίαμα ὡς πολύτιμα ἀρώματα σμύρνης καὶ ἀλόης.
Τὸ ὕψος δέ, ἐν ᾧ οἱ οὐρανοφάντορες ἴστανται λίαν ὑψιπέτου δει-
ται, ἐγὼ δὲ μὴ ὅτι ὑψιπέτης, ἀλλ' οὐδ' ἐκπετήσιμος ὢν, καὶ διότι
ἀρμοδιώτερον ἀλλαχοῦ ὑπὸ θεολογικῆς γλώσσης οἱ πατέρες ἐπη-
νέθησαν, γενικωτέρῳ ἐπιχειρῶ θέματι πειρώμενος ν' ἀποδείξω ὅτι
ὁ Χριστιανισμὸς ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ ἠϋξήθη ὑπὸ ταύτης ἐν
χαλεποῖς καιροῖς ὑπεστηρίχθη καὶ οὗτος πάλιν ἐν πονηραῖς ἡμέ-
ραις ἔσωσε τὸν Ἑλληνισμὸν, διὰ τῆς συμμαχίας δὲ τοῦ Χριστια-
νισμοῦ καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Παιδείας ἀνέστη μικρὸν τοῦ Ἑλληνι-
κοῦ καὶ θ' ἀναστῆ καὶ τὸ λοιπὸν ἔθνος.

Ἐλκεῖα καὶ μελίρρυτος διετρανώθη ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας ἡ
φωνὴ τοῦ Εὐαγγελίου « **ἀγαπᾶτε ἀλλήλους** », ὅτε ἡ ἀνθρω-
πότης ἐκυλίετο εἰς τὸν δόρυβρον τῆς διαφθορᾶς, τῆς ἀπιστίας,
τῆς ἀβεβαιότητος· παραχρῆμα δὲ κατεκληθήθη ὑπὸ τῆς λιγυρᾶς
φωνῆς καὶ ἔδραμε νά εὐωχηθῇ τῆς μελφδικῆς ταύτης ἐστιάσεως·
ἤρξατο παρευθὺς ἡ ἀναγέννησις τοῦ κόσμου, διεσκορπίζοντο τὰ
τῆς εἰδωλολατρείας νέφη, διελύετο ἡ ἐπηλυγάζουσα τοὺς ὀφθαλ-
μοὺς ἀχλύς καὶ ἀνέτελλε νέος φωτεινός, ἀηγιδῶτος καὶ ἀνέ-
σπερος ἥλιος, ἡ ἀλήθεια τοῦ Χριστιανισμοῦ. Αὐτὸς ὁ Θεὸς ἤρχισε
τὸ ἔργον, ἐξηκολούθησαν οἱ θεόπνευστοι ἄλγεῖς, καὶ ἐν μικρῷ

μέγα τού τότε κόσμου μέρος ἔδαινε τὴν ἀπλὴν ἀλλ' εὐθεΐαν τοῦ Χριστιανισμοῦ δδόν' ἔμελλε δὲ τὸ πᾶν τὰ περιλάβῃ ἅμα λαμβάνον συναρρωγόν τὴν θεΐαν τῶν Θεουκυδιδῶν καὶ Πλατῶνων γλῶσσαν. "Ὅτε ὁ Ἰησοῦς εἶδε προσελθόντας αὐτῷ Ἑλληνας εἰς Ἱεροσόλυμα φαιδρῶ τῇ προσώπῃ ἀναφώνησε **« νῦν ἐδοξάσθη ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου »**, δηλῶν ἐν τούτῳ ὅτι μόνον συμμαχία θρησκείας καὶ Ἑλληνισμοῦ ἐδύνατο νὰ οἰκοδομήσῃ πνευματικὸν τοῦ Χριστιανισμοῦ μέγαρον ὑψηρῆς καὶ κραταῖόν, ἀπρόσβλητον ὑπὸ λαιλάπων καὶ τρικυμιῶν. Ἰσπερον δ' ὅτε ὁ οὐρανοβάμων Παῦλος δεκτὸς εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἐκκλησίας γενόμενος ἀπόστολος τῶν ἐθνῶν ἀνεδείχθη, ἔδωκεν εἰς τὸν Χριστιανισμόν τὴν ἐρμολογούσαν αὐτῷ ἐλευθερίαν ἀπολύσας τῶν εἰρητικῶν φραγμῶν, οἵτινες περιέκλειον αὐτὸν εἰς τὰ στενὰ τοῦ Ἑβραϊσμοῦ ὄρια καὶ Ἑλληνικόν, ὡς εἶπειν, ἀπέδειξε τοῦτον, μορφώσας τὰς ἐν ταῖς διαφόροις ἔθνεσιν ἐκκλησίας καθ' ὅλως Ἑλληνικὰ δημοκρατικὰ ὑποδείγματα καὶ καταστήσας πασιφανές ὅτι ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τῶν λοιπῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐμβληματικῶν ἔμελλε νὰ ἐπικρατήσῃ ἐν τῇ ἀνατολῇ, καὶ νὰ συνδέσῃ τὸν ἀρχαῖον μὲ τὸν τοῦ μέσου αἰῶνος Ἑλληνισμόν. Εὐθύς δ' ἐπὶ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων τὰ πρῶτα ὄπλα τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἡ Καινὴ Διαθήκη ἐγγράφη ἑλληνιστὶ καὶ οἱ εἰς τὴν διάδοσιν τούτου συντελέσαντες ἄμεσοι τῶν ἀποστόλων διάδοχοι Ἑλληνικῶς ἐμορφώθησαν εἰς τὴν ῥητορικὴν καὶ φιλοσοφίαν. Ὁ δὲ Μ. Κωνσταντῖνος καὶ τὴν πρώτην σημαίαν, ἣν εἰς ἀνάμνησιν τῆς θεόθεν ὀπτασίας κατεσκεύασεν, ἑλληνικοῖς ἐκόσμησε γράμμασιν, ἑλληνικῶς δὲ καθέλου τὰ θεμέλια τοῦ ἐν Βυζαντίῳ κατέβαλε κράτους, δι' οὗ ἐσώθη ὁ φαινόμενος ὅτι κατεπόθη ὑπὸ τῆς Ῥώμης ἐθνισμὸς τοῦ γένους ἡμῶν. Ἀλλὰ μήπως ἐπ' αὐτοῦ μόνου ὄπλιζε τὴν νέαν θρησκείαν ἢ γλῶσσα μετ' αὐτὸν δ' ἔπαυσε σφύζουσα ταύτην; Δεινοὶ διωγμοὶ καὶ ἀδιάνκοποι πόλεμοι ἐκλόγιζον καὶ ἠπειλοῦν τὴν ἐξόντωσιν ταύτης, ἀκαταμάχητα δ' ὁμῶς ὄπλα κατὰ τούτων ἦσαν τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα.

Ὁ μέγας Ἀθανάσιος, ὁ δεινότερος τῶν ἀντιπάλων, τοῦ Ἀρείου, ὁ σώσας τὴν ἀκεραιότητα τῶν δογμάτων τῆς ἱεράς ἡμῶν

ἐκκλησίας, μέγιστον καὶ ἀσφαλέστατον ὕπλον εἶχε τὸν κόσμον καὶ τὰ μυστήρια τῆς ἀρχιᾶς ῥητορείας, δι' ἧς καὶ διότι τῶν ὑγιῶν τοῦ εὐαγγελίου ἀρχῶν ἐνεφορεῖτο, οὕτως ἐπιτυχῶς ἀντεπεξήλθε κατὰ τῆς αἰρέσεως. Τοῦ δαιμονίου δ' ἀνδρὸς Συνεσίου « ἡ μεγαλοφυΐα, ἡ χρηστότης, ἡ τόλμη, ἡ χάρις, τὸ φιλόπικτρον, » ἅτινα πάντα διὰ τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας ἐνίσχυσε « μυχτροδοσι σκφέστκτι πόσον ἀκμῆν ἤσαν τὰ περιλειπόμενα ἔτι τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ λείψανα. » Γράφει ὑπὲρ τῆς θρησκείας του, ποιεῖ, κηρύττει τὸν θεῖον λόγον, προστατεύει τὸ λογικὸν αὐτοῦ ποιήμιον, ἀντιτάσσεται εἰς τοὺς πλανῶντας, ἀντεπεξέρχεται κατὰ τῶν τυραννοῦντων τοὺς Χριστιανούς, νικᾷ καὶ παρέχει καὶ εἰς τοὺς εἰς τὸν Χριστὸν πεποιθότας τὴν νίκην.

Μυρίων δὲ κρίκων ἄλλοισιν ἐδύνατό τις νὰ σχηματίσῃ ὀνομάζων μόνον τοὺς χρησαμένους τῇ Ἑλληνικῇ φωνῇ πρὸς θρίαμβον τῆς πίστεως. Ἄλλ' ἔστωσαν ἱκανοὶ ἡμῖν μόνον οἱ ἀειλαμπεῖς πυρσοὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας, οἱ τηλαυγεῖς φάροι, οἵτινες θὰ φωτίζωσιν ἀείποτε τὸν Χριστιανισμὸν καὶ μνημιονευόμενοι μόνον. Τὰ ὀνόματα τῶν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ τοῦ Σιλωάμ κολυμβήθρα βαπτισθέντων, τῶν ἐκ τοῦ φυλλομανοῦντος ἀνθῶνος τὰ περικαλλέστατα καὶ εὐδοσμότατα τῶν ἀνθῶν δρεψαμένων, τῶν ἐν Ἀθήναις, λέγω, τὰ πόρρητα τῆς ποιήσεως, ῥητορείας καὶ φιλοσοφίας μυηθέντων, ἔμιλλον ν' ἀντηγήσωσιν ἀπὸ περάτων ἕως περάτων τῆς οἰκουμένης. Ὁ ἀφελῆς ἐν τῇ ἐξοχότητι αὐτοῦ Ἱεράρχης τῆς Καισαρείας θέλει διδάσκει τὴν νεότητα νὰ ὠφεληται ἀπὸ τῶν Ἑλληνικῶν λόγων καὶ ἀπὸ τῆς Ὀμηρείου ποιήσεως, ἐφ' ὅσον θὰ σφύζονται αἱ Παραινέσεις αὐτοῦ, διὰ τῶν ἀθανάτων δ' Ὀμιλιῶν του ὁ ἰσχυρὸς τῆς ἐκκλησίας διδάσκαλος θέλει κρατῦνει τὴν πίστιν, ἐφ' ὅσον αὕτη θὰ συνάγῃ τὸν Χριστιανικὸν κόσμον εἰς τοὺς κόλπους τῆς. Πᾶς δ' ἐπὶ Χριστῷ τιμώμενος θὰ ἔχῃ ἐναργῆ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τὸν εὐγενέστατον χαρακτήρα τοῦ Ἑλληνικοῦ Χριστιανισμοῦ, τὸν Ναζιανζηνόν, θὰ Βαυμάζῃ καὶ θὰ διδάσκηται ἐκ τῶν λόγων τοῦ σοφοῦ Πατριάρχου θέλει καταγοητεύεσθαι καὶ στηρίζεσθαι ἐν τῇ πίστει ὑπὸ τῶν ἀπλάστων στεναγμῶν τῶν ἀν-

τηχούτων εἰς τάθανάτα καὶ ἀρχαῖσμον ἀποπνέοντα ἔπη τοῦ μελαγχολικοῦ ποιητοῦ. Καὶ τίς θὰ παύσῃ μεγαλύνων τὸν υἷόν τῆς Ἀνθρώπου, τὸν μαθητὴν τοῦ Λιβανίου, τὸν τρῶφιμον τοῦ Ἰμπετοῦ, τὸν Χριστιανὸν Ὀρφέα, τὸν Χρυσόστομον λέγω: Ὁ Λιβανίος στεναζῶν ὤριξε τοῦτον διάδοχόν του, εἰ μὴ οἱ Χριστιανοὶ ἀπεσῶλον τοῦ ἔθνισμοῦ. Ἡ δ' Ἀντιόχεια ἐσεμνύετο ὅτι εἶχεν εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς τὸν ἐπιφανέστατον τῆς ἀποκαλύψεως κήρυκα, πρὸς ἕν, ὡς διψῶσαι ἔλαφοι πρὸς πηγὴν, ἔτρεχον πάσης φυλῆς, πάσης θρησκείας, πάσης αἰρέσεως, λόγοι καὶ σοφισταί, ἕν' ἀκούσσοι τὴν ἐρμηγεῖαν τῶν Γραφῶν, τὴν ἀνάπτυξιν τῶν Εὐαγγελίων· προσηλούμενοι δὲ εἰς τοὺς μελισταγαῖς λόγους τῆς Χριστιανικῆς Σειρήνος ἀπέπτουον τὴν πλάνην καὶ ἠσπάζοντο τὴν θρησκείαν, τὴν πεπρωμένην ἀπὸ Θεοῦ νὰ ἐπισκιάσῃ καὶ ἀμυρῶσῃ τοὺς χαρίζοντας, ἀλλὰ ψευθεῖς τοῦ Ὀλύμπου μύθους, νὰ ἐνστερνίσῃ δὲ τὸν ἐνανθρωπήσαντα Θεὸν καὶ νὰ δείξῃ τὸ ἀληθινὸν φῶς, τὴν εὐθὴ πρὸς τὴν ἀνέκφραστον μακαριότητα ἄγουσαν ὁδόν. Ὁ δὲ Χριστιανισμὸς εἶχεν ἐν τῇ ἀκραίφνῃ θεράποντι τοῦ Ἑλλήνος λόγου ἀδιάσειστον καὶ ἀκράδαντον ἔρεισμα.

Πάντες δὲ οὗτοι καὶ οἱ ἐπὶ χιλιετηρίδα τῇ αὐτῇ τρίβῳ ἀκολουθήσαντες σύμμαχον ποιήσαντες τὸν Ἑλληνα λόγον τῇ θρησκείᾳ ἐκράτυναν τὴν, κατέστησαν κοινὴν τῆς πλείστης οἰκουμένης καὶ ἀπέδειξαν θριαμβεύουσιν.

Καὶ αὕτη μὲν ὑπῆρξεν ἡ συμμαχία τοῦ Χριστιανισμοῦ μετὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἐν ᾧ ἐβασίλευεν Ἑλληὴν ἐν Βυζαντίῳ. Ἀνέτειλεν ὁμοῦς ἡ ἀπαισία διὰ τὸν Ἑλληνισμὸν τρίτη, ἡ 29ῃ Μαΐου τοῦ 1453. Καὶ τὸ μὲν λυκηγενὲς ἔθνος τῶν ἀνόμων Τούρκων ἐπῆλθε χαμιάρρου δίκην κατὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τοῦ φωτεινοῦ τοῦτου τοῦ κόσμου ἀστέρος, ὅστις ἐφώτισε καὶ τὴν ἀχανῆ τῆς Ρώμης αυτοκρατορίαν ὡς πρότερον τὴν ἀρχὴν τοῦ Μεγάλου Μακεδόνης, συμπαρὰσῦρον καὶ κατακλύζον πᾶν τὸ προστυγχάνον, ἀπειλοῦν νὰ ἐξαφανίσῃ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Θεοτόκου, ἐπιβάλλον δούλειον ζεῦγλαν εἰς τὸν εὐγενῆ αὐτοῦ τράχηλον καὶ σφίγγον τὸν καιμὸν αὐτοῦ μὲ σιδηροδὴν κλοῖον. Ἐν δὲ τῇ Ἑλλάδι τότε μάλιστα ἐφάνη ὄντως ἡ συμμαχία τῆς θρησκείας καὶ γλώσ-

σης, ἥτις ἔσωσε τὸν Ἑλληνισμόν. Ἐγκατέλειπεν ἡ ἔμφυχος Ἑλλάς τὴν ἀρχικὴν αὐτῆς ἐστίαν. Καὶ τὸ μὲν κατέφυγεν εἰς τὰς Ἀκαδημείας καὶ τὰ Μουσεῖα τῆς τότε μὲν βαρβάρου, νῦν δὲ ὀμιῆς*) δι' ἡμᾶς Εὐρώπης. Φωτίζει καὶ ἐκπολιτίζει, ἐξουθένωμα ὅμως τῶν ἐκ τύχης ἰσχυρῶν γίνεται. Τὸ δὲ καταφεύγει εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἀνωμότητος ἡμῶν πρίστεως ἀναξωपुरουσα τὴν καλυφθεῖσαν ὑπὸ σποδοῦ τέφραν τῆς. Ἐκ ταύτης πολλαὶ ἀνήθησαν, ἀλλὰ καὶ ἡ μεγάλη τοῦ 1821 πυρκαϊά, ἥτις ἔσχε καὶ νεωτέρας ἐν ἡμῖν ἀτυχεῖς ἀδελφάς, καὶ ἄλλαι δὲ θὰ ἀκολουθήσωσι, μέχρις οὐ σύμπαρς ὁ Ἑλληνισμὸς ἀνακτήσεται τὴν παλαιὰν αὐτοῦ εὐκλειαν ἀποσειῶν τὸ δούλειον ἡμᾶρ. Αἱ μὲν τέως ἐν Ἑλλάδι γλαυκᾶς ἐτοποθετήθησαν εἰς τὰ Πανεπιστήμια τῆς Εὐρώπης, αἱ Μοῦσαι τοῦ Ἑλικωνοῦ ἔπαυσαν τὴν ᾠδὴν, ὁ Ἀπέλλων δὲν κρούει πλέον τὴν λύραν, ὁ Εὐρώτας δὲν λούει νευρώδη σώματα, τὸ Κρητικὸν τόξον ἡμιδρόνη πρὸς ὄραν, ἐκοιμήθη, ἐν' ἀνακτήσεται δυνάμεις, ὁ ἄμβων κατέστη ἄφρονος. Ναί! ἀλλὰ ταῦτα πάντα εἶναι ὀφθαλμικὴ ἀπάτη· ὁ Ἕλληγ τοῦ 1500 εἶναι ὁ αὐτὸς μὲ τὸν τοῦ Περικλέους καὶ μεγάλου Κωνσταντίνου. Δὲν ἀνέχεται τὴν δουλείαν. Διὰ τοῦτο ἀφανῶς θυσοδομεῖ τὴν ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας. Ἐν τοῖς Πανεπιστημίοις τῆς Εὐρώπης, ἐν τοῖς ἐμπορικοῖς κύκλοις, ἐν τοῖς συλλόγοις, ἐν ταῖς εἰς τὰς ἐσχάταις τῆς κεκαλυμμένης ὑπὸ τοῦ ἐρυθροῦ σαβάνου Ἑλλάδος κειμέναις μοναῖς, εὐθα κατέφυγεν ὁ εὐελπις Ἕλληγ, ἵνα ἐργασθῆ ὑπὲρ τῆς παλιγγενεσίας μᾶλλον ἀνενοχλήτως, κυφορεῖται, σχεδιάζεται ἡ ἀνάστασις τοῦ γένους. Ἐν ταῖς σχολαῖς τῶν Κυθωνίων, τῶν Ἰωαννίνων, τῆς Κοζάνης, τῆς Δημητσάνης ψάλλεται μὲ δάκρυα:

**Πῆραν τὴν πόλιν πῆρῖν τὴν, πῆραν τὴ Σιλονέκην
Πῆραν καὶ τὴν Ἀγιά Σοφιά τὸ μέγα μοναστήρι.**

Ἄλλ' ἐν τοῖς αὐτοῖς Σχολεῖοις βάθροις, ἐν οἷς διδάσ-

*) Οἱ χρόνοι καθ' οἷς ἐγράφη ὁ λόγος διεκρίνοντο διὰ τὸ ἄγαν φιλόστοργον καὶ ἀνθελληνικὸν τῆς εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας.

κονται τὸ μεγαλεῖον τῆς ἐκλιπούσης Ἑλλάδος, ὀρκίζονται οἱ νέοι Ἕλληνας τὸν ὄρκον τοῦ Ῥήγα :

**Στὴν γνώμην τῶν τυράννων νὰ μὴ ἔλθουν ποτέ,
Μήτε νὰ τοὺς δουλεύσουν μήτε νὰ πλανεθοῦν,
Κ' εἰς τὰ ταξέματά τους νὰ μὴ πικραθοθοῦν.**

Κατεσκληνότεα δὲ ῥασοφοροῦντα γερόντια, ὧν ἐπὶ τῶν ἐνδακρύων ὀφθαλμῶν εἶναι ἐξψιγραφημένη ἡ λύπη καὶ κατήφεια διὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς ἐλευθερίας, στεντορεῖως παρακινουοῦσι μὲ στονώδη φωνὴν τὴν διδασκομένην γενεάν :

**Ὁ νόμος σᾶς προστάζει νὰ θάλετε φωτιά,
Νὰ κάψτε τὴν ἀρμάδα τοῦ Καπετὰν Πασσᾶ,
Νὰ μ.πῆτε μεσ' στὴν Πόλι, μεσ' στὴν Ἀγιά Σοφιά.**

Οἱ δὲ ἀτρόμητοι κλέφται καὶ ἀρματοῦλοι ἀναπνέοντες τὸν ἐλεύθερον ἀέρα τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς Πίνδου δὲν ὑποτάσσονται εἰς τὸν ἀτιμωτικὸν τοῦ Τούρκου ζυγόν, ἀλλ' εἰς τοῦτον μὲν προβληματικὴν καθιστῶσι τὴν κατοχὴν τῶν χωρῶν, ἐν αἷς ζῶσι, προστατεύουσι δὲ τοὺς ἀσθενεῖς Ἕλληνας κατὰ τῆς ὀμότητος τοῦτων.

**Πασσᾶ μου ἔχω τὸ σπυθὶ Βεζύρι μ' τὸ τουφέκι
Κάλλιο νὰ ζῶ μὲ τὰ θεριὰ πρὸ νὰ ζῶ μὲ Τούρκους.**
εἶναι τὸ πρόγραμμα τοῦ Κλέφτου, ὅστις προλαίπει τὴν μεγάλην ἐπανάστασιν, προετοιμάζει τὴν ὑπόνομον, ἐν ᾗ ἐντίθεται ἡ μέλλουσα ν' ἀνατρέψῃ τὸν ἄγριον τῆς Μένικας Μολόχ πυρτίτις.

Μὲ τοιαύτας ἀρχάς, μὲ τοιοῦτους σκοποὺς εἰς τὸν Χριστὸν πεποιθῶς ἐργάζεται ὁ μικρὸς ἐν Ὀδησσῷ καὶ Σμύρῃ ἐμπορος, ὁ μέγας ἐν Ῥωσσίᾳ καὶ Ἡγεμονίαις διπλωμάτης, ὁ φοιτητῆς ἐν Παταύῳ καὶ Φλωρεντίᾳ, ὁ ἡμιμαθὴς ἐν ταῖς ἐκτουρισθεῖσαις Ἑλληνικαῖς χώραις ἱερεὺς, ὁ μικρὸς ἐν ἀφανεστάτῃ κώμῃ γραμματοδιδάσκαλος, ὁ ἄξεστος ὀπλίτης εἰς τὰς ἀπροσίτους ῥάχεις τῆς Σαμαρείας καὶ τῆς Λίκτης καὶ τῶν ὄψικαρήνων τῆς εὐάνδρου Ἡπείρου ὄρεων. Ἐργάζονται ἅπαντες οἱ Ἕλληνας ἀνευδότης δρέχοντες μὲ δάκρυα τὸν πικρὸν τῆς δουλείας ἄρτον. Ἐκ τῆς κοινῆς δὲ τούτων ἐργασίας ἠγέρθη ὁ ἀρειμάνιος Δασκαλογιάννης τῆς Κρήτης μας, ὁ Βλαχάδας τῆς Θεσσαλίας, ὁ Λάμπρος ὁ Τζαβέλλας τοῦ Σουλίου, πρόδρομοι γενόμενοι οὕτω, δι' αὐ-

ὀψώθη ἢ σημαία εἰς τὰ Καλάβρυτα, ἀνωρθώθη ἢ χαίτη τοῦ γέρω
 Ψηλορείτη καὶ τῶν Λευκῶν ὄρέων, ἀνετινάχθη ὁ Μωριάς καὶ ἡ
 Ῥούμελη, ὠπλίσθησαν τὰ θαλασσοπούλια τῶν Φαρῶν, τῆς Ἰδρας
 καὶ τοῦ Γαλαξειδίου καὶ ὡς ἐφαλλεν ἔθνικὸς ποιητῆς :

**Εἶχαν ξυπνήσει ἀνέλπιστοι οἱ νεκρωμένοι δοῦλοι,
 Κι' ἀπὸ τὸ γέρω Δούναδι ὡς τᾶγριο Κιχκοσούλι
 ἔβραζε γῆ καὶ θάλασσα. Σεισμός, φωτιά, τρομάρα,
 σπυθὶ καὶ ψυχομάχημα καὶ δάκρυ καὶ κινάρα.**

**Μὲ μιᾶς θολώνουν τὸ λυμποῦ τὰ χιονισμένα φρούδια,
 καὶ μυχῶρα νέφη ἀπλώνονται στοῦ Κίτσαδου τῆ Ῥάχι.**

**Ἄναστηλώνει ὁ Μωριάς.. Ἡ Ῥούμελη μουγ-
 [κρίζει]**

Ἰδρώνουν αἶμα τὰ θουνά, τὸ δάκρυ πλημμυρίζει,

**Στοῦ Γερμανοῦ τὸ μέτωπο κρυφὰ γλυκοχαράζει
 τοῦ γένους τὸ ξημέρωμα. Πᾶσα ματιά του σφάζει.**

Φεγγεβολοῦν τὰ πέλαγχα στὴν Τένεδο στὴ Σάμο

**Ἐκὰς κάθε κύμα ποῦρχει ναὶ ξεπλωθῆ στὸν ἄμμο
 ξερονώντας αἶμα καὶ φωτιά φωνάζει: « Πολεμάρχου
 ἐκδέχθει ἄσπλαγγχη πικτοῦ.. Ἰκρεμοῦν τὸν Πα-
 [τριάρχη!]**

Μὲ τοιαύτην ζέσειν μὲ τοιαύτην ὀρμὴν ἀνήφθη ἡ μεγάλη
 τοῦ 1821 πυρκαϊά, ἐξ ἧς ἀνέθορον ἡ νέα Ἑλλάς μὲ τὰ δῶρά της,
 μὲ τὴν ἐλευθερίαν της. Ἐδόθη πῦρ εἰς τὴν κάμινον, ἦν παρε-
 σκεύασεν ὁ Κοραῆς μὲ τὰ συγγράμματά του, μὲ τὰς ἐκδόσεις του,
 μὲ τοὺς στοχασμοὺς του, ὁ μουσολήπτος τῶν Φερῶν Ὀρφεὺς μὲ
 τὰς λιγυφθόγγους ᾠδὰς, μὲ τὸν Ἀνάχαρσιν, μὲ τὴν Γεωγραφίαν
 του, ὁ δεξιὸς τῶν Ἑλλήνων Ἐθνάρχης μὲ τὰς ὡς ἀπὸ Πανελλη-
 νίου ἁμῶνος διακηρύξεις του ἀπὸ τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων, ἡ
 μεγαλεπήβολος τῶν φιλικῶν Ἐταιρεία ἀπὸ τῶν πρωτεουσῶν τῆς
 Εὐρώπης. Ἐν τῇ μεγάλῃ ταύτῃ ἐποποιίᾳ βλέπει τις λαὸν καὶ
 κληρὸν συναγωνιζομένους παρὰ τὸ πλευρὸν ἀλλήλων, τοὺς διδα-
 σκάλους ἔχοντας παραστάτας ἱερεῖς, ἀποβλέποντας εἰς τὴν πίστιν
 καὶ τὴν πατρίδα, τὴν Ἑλλάδα· καθαγιαζοῦσι τὸ ἀρξάμενον ἔργον
 μὲ τὸ ἄκρατον αἶμά των. Ὡς πρότερον ἀνετινάχθη ὁ Σαμουὴλ

εἰς τὴν Ἀγίαν Παρασκευὴν τοῦ Σουλίου· οὕτω νῦν ὁ Γρηγόριος ἀπαγχονίζεται καὶ σύρεται ὁ τίμιος νεκρὸς ἐν ταῖς ὁδοῖς τοῦ Βυζαντίου, ὑποδέχονται δ' αὐτὸν τὰ κύματα τοῦ Βοσπόρου. Ὁ Ξωπατέρας πίπτει ἐνδόξως εἰς τὸν πύργον τῆς Ὀδηγήτριας· ὁ Μελχισεδὲκ σύρεται καὶ κατακρεουργεῖται ἐν τῇ ἀγορᾷ τῶν Χανίων, ὁ Διάκος σουδλιίζεται καὶ μυρίων ἄλλων προμάχων τῆς πίστεως καὶ ἐλευθερίας, λαϊκῶν καὶ κληρικῶν, αἱ σάρκες γίνονται βορὰ τῆς ὀμότητος τῶν Τούρκων, ἀλλ' ἐκούσια θύματα εἰς τὸν θωμὸν τῆς πατρίδος.

Ὅσοι δ' ἐπέτῃ τῆς Ἑλλάδος μορφοῦνται ἢ μορφοῦσι δὲν μένουσιν ἀπαθείς εἰς τὸν ἀρξάμενον τῆς ἐθνεγεσίας ἀγῶνα δὲν βλοῦσι τὰ ὄτα εἰς τὴν φωνὴν τῆς πατρίδος. Ἐκ τῶν ἀθανάτων τῶν προγόνων συγγραφῶν ἐνεδυνάμωσαν τὸν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ἔρωτα, ἀνέφλεξαν τὸν ἐνοικοῦντα ἱερὸν σπινθῆρα, ἐκράτουν τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν παραγαγοῦσαν τοὺς μεγίστους τῆς ἀνθρωπότητος ἀνδραγαθίαν. Ὁ Γαζής μετὰ τοῦ φιλοσόφου Κωνσταντᾶ κατέρχονται εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν αὐτῆς· ὁ Βάμβας μετὰ τῶν μαθητῶν του ἐνοῦται μὲ τοὺς Ὑδραῖους ἐγκαταλείπων τὴν ἐν Χίῳ διδασκαλίαν, διὰ νὰ καύσῃ τὴν ἀρμάδα τοῦ Τούρκου· ὁ Φαρμακίδης ἄμ' ἀκούσας τὸ σάλπισμα τῆς ἐλευθερίας ἐγκαταλείπει τὴν Γοτὶγγην καὶ οπεύδει νὰ προσενέγκῃ τὸν ὄβολόν του πρὸς εὐδῶσιν τοῦ ἀρξαμένου τῆς γενεᾶς τῶν τιτάνων ἔργου, ὡς πρότερον, ὅτε ὁ Βλαχάβας ἔκρουσε τὸν κώδωνα τῆς ἐλευθερίας, ἐν τοῖς πρώτοις ἐμάχετο ὁ λόγιος Οἰκονόμος καὶ ἠλευθέρωνε τὴν Θεσσαλίαν. Ὁ δὲ Γεννάδιος πωλεῖ ἑαυτὸν ἐν τῇ ἀγορᾷ τοῦ Ναυπλίου πρὸς ἐξακολούθησιν τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος, διότι εἰς τὴν καρδίαν αὐτοῦ εἶχον ἐνσταλάξει τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα τὸν ἅγιον ὑπὲρ τῆς παλιγενεσίας ἐνθουσιασμόν.

Ἡ γιγαντώδης αὕτη πάλῃ τῆς τῶν ἡρώων ἡμῶν πάππων γενεᾶς, ἣτις ἔστησε τὰ τρύπαια τῆς Γραμβούσης καὶ τῶν Ἀγίων Μαρτύρων τοῦ Μελιδωνίου καὶ τῆς Μιλᾶτου, τοῦ Μεσολογγίου καὶ τοῦ Φαλήρου, ὅπερ ἔρρανε 400 Κρητῶν τίμιον αἶμα, τῆς Χίου καὶ τῆς Σούδας, αἱ προσενεχθεῖσαι εἰς τὸν θωμὸν τῆς πατρίδος ἀπὸ τοῦ Δουνάδεως μέχρι τῆς Αἰγύπτου καὶ ἀπὸ τῆς Σινώπης μέ-

χρι τῆς Ἰταλίας μαρτυρικαί εκατόμβαι ἔδοσαν τὴν ἐλευθερίαν εἰς τὴν ἐσχατιὰν ἐκείνην τοῦ Ἑλληνισμοῦ, εἰς τὴν δρᾶκα, ἣν καλοῦσιν ἐλευθέραν Ἑλλάδα· ἐπανήγαγον εἰς τὸν Ἑλικῶνα τὰς φυγάδας Μούσας, ἐφίδρυσαν τὴν Ἀθηναίαν καὶ τὸν Ἥφαιστον εἰς τὰς παλαιὰς ἔδρας, ἵνα διδάσκωσι «παντοίην τέχνην», τὸν Ἀπόλλωνα νὰ κρούῃ ἀτάραχος τὴν λύραν του, τοὺς Βασιλείους καὶ Χρυσοστόμους νὰ κατακηλῶσι διὰ τῆς μελιρρύτου αὐτῶν γλώσσης ἀπὸ τῶν ἱερῶν ἀμβώων τὰ Χριστιανικὰ πλήθη.

Τοιοῦτον ἀποτέλεσμα ἔσχεν ἡ συμμαχία τῆς θρησκείας καὶ τῆς γλώσσης, ἡ σύμπτωσις τῶν ἀναπνεόντων τὰ ἡδύοσμα ἀρώματα τῶν ἀριστουργημάτων τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδος καὶ τῶν καταφυγόντων εἰς τὰς θερμαινούσας τῆς τοῦ Χριστοῦ πίστεως ἀγκάλας. Αἱ σχολαί, οἱ Σύλλογοι, οἱ Φιλικοί, ὁ Κοραΐς μὲ τὸ πολεμιστήριον σάλπισμα καὶ μὲ τὰ προλεγόμενά του, ὁ Ρήγας μὲ τὰ θούρια, ὁ Δασκαλογιάννης μὲ τὴν ἐπανάστασιν του ἔσπειραν, τὸ σχοινὶ τοῦ Γρηγορίου, ἡ προδοσία τῆς Αὐστρίας, τὸ αἷμα τῆς Ἰπαπαντῆς τῆς Χίου ἐκαλλιέργησαν τὸ σπαρὲν καὶ τὰ τρόπαια τοῦ Μωριά, τῆς Ρούμελης καὶ Κρήτης ἔδωκαν εἰς ἐλαχίστην μοῖραν τοῦ Ἑλληνισμοῦ τὸ δρέπανον τοῦ θερισμοῦ.

Σοῦ δὲ μόνης, τάλαινα πατρίς, μῆλον τῆς ἔριδος μεταξὺ τῶν δυνατῶν, ἐπέπρωτο νὰ καλυφθῇ ὑπὸ λύκου ἢ σπαρτίσῃ γῆ, νὰ καταστῇ ὁ μόχθος ὁ σὸς ἄκαρπος· ἐπλευσας αὐθις καὶ αὐθις εἰς ποταμοὺς αἱμάτων, ἔθυσας πλείστας ἐκατόμβας, ἔγραψας μὲ χρυσᾶ γράμματα εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἱστορίαν τὸ 1866, ἀλλὰ μάτην· σαδανωμένη διατελεῖς μὲ ἐρυθρὸν σάδανον καὶ τεθαμμένη ὑπὸ πελωρίαν πλάκα, ἐφ' ἧς ἐν ἐκάστῳ λεοντώδει θρυχηθῆμι σου ρίπτεται νέον χῶμα ὑπὸ τοῦ διπλωμάτου νεκροθάπτου· παρασκευάζεις ἐκάστοτε πλουσίαν εὐωχίαν, ἧς ὅμως δὲν μεταλαμβάνεις, διότι οἱ τοῦ Βορρᾶ λύκοι δίκην ἀρπυιῶν καταδροχθίζουσιν ὅ,τι σὺ παρεσκευάσας, σὺ δὲ μένεις Φινεὺς κεχηνώς.

Ἄλλ' ὅμως μὴ ἀπελπίζου, αἰγῆς νόμφη. Καίπερ δούλη «διετλεῖς εἰσέτι κοιτῆς τοῦ γνησίου καὶ ἀρώμου Ἑλληνισμοῦ» ὑπῆρχεν, ὑπάρχει καὶ θὰ ὑπάρχῃ ἐν σοὶ Ἑλληνισμὸς αἰωνίως μετὰ τοῦ ἀρώματος τῶν

ἀνθέων σου, τῆς ἡδύτητος τῶν κερπῶν, τῆς δρόσου τῶν λειμῶνων, τῆς σκιᾶς τῶν φεράγγων καὶ τοῦ γιγντείου ἀνιστήματος τῶν σθενερῶν καὶ ἀθλητικῶν μύων τῶν τέκνων σου » .

Καὶ δὲν θὰ ἐκλίπη ποτέ, οὐδέποτε ἡ πνοὴ τῶν ἀρχαίων ἡμερῶν ἐκ σοῦ « ἐν ὄσφ θὰ ριπίξῃ τὰ εὐδῶδη σου ἄλση ἢ ἀμίαντος αὔρα ἢ προσπνέουσα ἀπὸ τῆς ἀθανάτου κορυφῆς τῆς Ἰδῆς ». Ἀνδρῖζου, γλυκεῖα πατρίς, δὲν ἔπαυσε νὰ γεννᾷς Κόρακας καὶ Κριάριδες. Τὰ δὲ γράμματα γοργῶς προχωροῦσιν ἐν σοί, κρατύνοντα τὸν πρὸς σὲ ἔρωτα, ἀναζωπυροῦντα τὸ ἀκοίμητον μῖσος κατὰ τῆς παχυλότητος τοῦ Κορανίου, ἀναμιμνήσκοντα τὰ θαύματά σου, τοὺς ἀγῶνάς σου· θάρρει καὶ δὲν εἶναι μακρὰν ἡ ποθητὴ ἡμέρα, ἣν τὰ τέκνα σου ἐν 200 ἔτων νυκτὶ παρασκευάζουσι. Κάλεσον μὲ πολεμικὸν σάλπισμα ταῦτα νὰ σ' ἀναστήσωσι.

Καὶ ὑμεῖς, φίλη ἀπαλλὴ νεότης, οἱ τῆς δουλείας μὲν τὸν ἀέρα ἀναπνέοντες ἔτι, ἐντροφῶντες δὲ εἰς τοὺς ἀρωματικούς λειμῶνας τῶν συγγραφῶν τῶν διδασκάλων τῆς ἀνθρωπότητος προγόνων ἡμῶν, οἱ τὴν ἱστορίαν τῶν μεγαλουργημάτων τῶν πατέρων σας διδασκόμενοι, μὴ ἀρκεσθῆτε εἰς πατραγαθίας, παρασκευάζεσθε εἰς ἴδια ἔργα, κρατύνετε τὸ φρόνημα, τὴν ὁμόνοιαν καὶ σύμπνοιαν ἔχοντες ἀρχηγόν· θαίνετε ἐπὶ τὰ ἴχνη τῶν πατέρων σας, ἵνα συμπληρώσητε τὸ ἡμιτελὲς καταλειφθὲν ἔργον. Ὁπλοθήκη ἄς χρησιμεύσῃ ὑμῖν ἡ μεγάλη τοῦ Κρητὸς καρδία, ἡ πλήρης ἔρωτος πρὸς τὴν Μητρίδα καὶ τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα. Πειποθότες δ' εἰς τὸ θεῖον καὶ εἰς τὴν σεμνὴν τῶν διδασκάλων χορείαν εὐχθήθητε νὰ μὴ καταρρεύσῃ καὶ ὁ ἡμέτερος βίος ὡς ὁ τῶν πάππων καὶ πατέρων ἡμῶν ἐν σκότει· δεθήθητε ἵνα τελευταίαν ταύτην τὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν διδασκάλων ἑορτὴν ἐν βαρυθυμίᾳ ἑορτάσωμεν, παύσῃ δὲ ἡ ἔνδοξος ἡμῶν πατρίς σκοτιζομένη ὑπὸ ἡμίσεος ἀστέρος, ἐπιλάμψῃ καὶ ἐφ' ἡμᾶς ὁ φωτοδόλος τῆς εὐνομίας ἀστήρ καὶ ἡ μυροδόλος αὔρα τῆς δικαιοσύνης, κατασταθῇ δ' ἐν ἡμῖν μία πίστις κυριαρχοῦσα καὶ μία θεὰ βασιλεύουσα, ἡ οὐρανόπεμπτος ἐλευθερία.

Ἡ ΕΟΡΤΗ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΙΕΡΑΡΧΩΝ ΕΝ ΕΔΕΣΣΗ, ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ 1919

Προοιμίοις. Ὁ κατωτέρω λόγος ἐγράφη ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ καὶ ὁ προηγούμενος πλαιδίον, τῆς δυναμικῆς Ὀρθοδόξου καὶ Γλώσσας. Ἄλλ' ἐλήφθη ὑπ' ὅσιν ἡ χώρα, ἐν ἧ ἐξεφώνηθη, καὶ αἱ συνθήκαι τῶν Ἐθνῶν κατὰ τὸ 1919. Διὰ τοῦτο ἐν πολλοῖς ἐν τῇ καθόλου κατασκευῇ διαφέρει καὶ ὄχι νομίζω ὅτι εἶναι ἀνάξιον τοῦ κόπου νὰ ἀναγνωσθῇ καὶ οὗτος ὡς ἐν Μακεδονίᾳ πλέον ἐκφωνηθεῖ καὶ πρὸς τὰς ἐκπαιδευτικὰς μάλιστα καὶ ἐθνικὰς αὐτῆς ὑπὸ πᾶσαν ἐποχὴν ἀνάγκας προδαρμοθεῖς.

Ὅστις νέος ὢν Μουσῶν ἀμελεῖ, τὸν τε παρελθοντα
Πάντ' ἀπόλωλε χρόνον καὶ τὸν μέλλοντα τέθνηκεν.

Εὐριπίδης.

Πανταχοῦ τῆς γῆς, ὅπου Ἕλληνας τὸν γλυκύτατον Ἰησοῦν μας θρησκεύοντες ἐν πίστει καὶ τὸν Ὅμηρον καὶ Ἀλέξανδρον ἀναγνωρίζοντες ὑπερηφάνως ὁμοεθνεῖς, συγκροτοῦσι κοινότητα ἔχοντες λειτουργῶν τοῦ Ὑψίστου, ὑπὸ ἱερὸν θόλον ἀναμνησκοντα αὐτοὺς τὴν διὰ τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Θεοῦ χορηγηθεῖσαν εἰς τὸν ἀνθρωπῶν σωτηρίαν, καὶ θεράποντα τῶν γραμμῶν, γνωρίζοντα αὐταῖς ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Παιδεία εἶναι τὸ πρῶτον ὄργανον τοῦ ἐκπολιτισμοῦ, ἡ σημερινὴ ἡμέρα ἐκλαμβάνεται ὡς ἡ κατ' ἐξοχὴν εορτὴ τῶν γραμμῶν καὶ τῆς Ἑλληνικῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ἱερεὺς καὶ διδάσκαλος ἐν ταύτῃ συνεκδημοῦσι, παιδεία καὶ θρησκεία χειροκρατούμεναι ἀποτελοῦσι τὸν ἀρμονικὸν χορὸν τῆς ἀληθοῦς ἡμερωμένης ἀνθρωπότητος.

Ἐναμιμνήσκονται σήμερον οἱ Ἕλληνες ὅτι ἡ θεία αὐτῆ
 ξυνωρίς συμμαχήσασα ἀπὸ τῆς εἰς τὸν κόσμον καθόδου τοῦ Θεαν-
 θρώπου καὶ τὴν πλάνην καθελούσα συνεκράτησεν ἑκατέρα τὴν
 ἑτέραν, νῦν μὲν ἡ πρώτη τὴν ἄλλην ὄργανον κατιοχύσεως μετα-
 χειρισθεῖσα, νῦν δὲ ἡ ἑτέρα ἐν χρόνοις φοβεραῖς τρικυμίας τὴν
 πρώτην ὡς ὠστικὴν σανίδα χρησιμοποίησασα καὶ διὰ ταύτης
 εἰς τὸν εὐδιον τῆς σωτηρίας λιμένα προσορισθεῖσα, σώσασα καὶ
 ὠθεῖσα καὶ ἀναστήσασα τὸ εἰς ἐξόντωσιν καὶ ἐξαφάνισιν κατα-
 δεδικασμένον Ἑλληνικὸν Ἔθνος.

Τὴν σῴτειραν ταύτην συμμαχίαν πανηγυρίζει τὸ Ἑλλη-
 νικὸν κατὰ τὴν σήμερον ἡμέραν μνημονεύουσα τριῶν μεγάλων
 τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ τῆς Παιδείας, φωστήρων, ἀρραγῶν
 στύλων, ἐφ' ὧν ἐστηρίχθη ἡ Ἐκκλησία, ἀλλὰ καὶ δι' ὧν ἐπρο-
 στατεύθησαν τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα, ἀφ' οὗ διὰ τούτων ἐκρα-
 ταιώθη ὁ καὶ πρότερον ὠμολογημένος σύνδεσμος. Διότι περι-
 τράνωσ ἐκήρυξεν ἡ τριάς αὕτη τῶν διδασκάλων ὅτι ἡ μελέτη τῶν
 ἀρχαίων Ἑλληνικῶν λόγων, ὡς θύραθεν σοφία, εἶναι κάλλιστον
 συμπλήρωμα πρὸς τὴν τελειότητα τοῦ ἀνθρώπου, ἐὰν προσήκου-
 σα γίνεται ἡ χρῆσις τούτων.

Ταύτην τελουσα καὶ τὰ ἐκπαιδευτήρια τῆς γερραῖς Ἐδέσ-
 σης ἀνέθηκαν εἰς τὴν ἀσθένειαν τῆς ἐμῆς γλώσσης λίαν ἀνεπι-
 τυχῶς νὰ παρέλθω τὸ σεμνὸν τόδε βῆμα καὶ νὰ ὑμνήσω τοὺς με-
 γάλους διδασκάλους. Ἀλλὰ τὸ μὲν ἄπικε ὕμνος ἡττάται τῷ
 μεγέθει τούτων, ἵνα θεολογικώτερον εἶπω, τὸ δὲ ἀπὸ σεμινοτέρου
 μὲν καὶ καταλληλοτέρου δήματος καὶ ὑπὸ θεολογικῆς γλώσσης
 ἐνεκωμιώσθησαν οὗτοι, πᾶσα δὲ γραμμὴ τῶν ἐν τοῖς Χριστιανι-
 κοῖς ναοῖς ἄδομένων καὶ ἀναγινωσκομένων σήμερον εἶναι ἐγκώ-
 μιον καὶ ἔπαινος τῆς ἀρετῆς καὶ σοφίας τούτων, πᾶν δ' ὅτι θὰ
 ἀπετόλμων ἐγὼ πάντως καὶ τοῦ προσήκουτος καὶ τῆς προσδοκίας
 θὰ ἦτό τι κατώτερον.

Διὰ τοῦτο τὴν δύναμιν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ
 τὴν συμμαχίαν τούτων μετὰ τῆς ἑλληνικῆς ὀρθοδοξίας ὡς θέμα
 μου λαδῶν μικρὸν θὰ ἀπασχολήσω τὸ σεμνὸν μου ἀκροατήριον,
 ὅπερ εἰς τὴν πρόθεσιν μᾶλλον ἢ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν ἅς ἀποδέλφη

καὶ ἔστω ουγγνωμονικὸν εἰς τὴν ἀσθένειαν τὴν ἐμὴν.

Ἐάν τις τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῆς ἐν τῷ κόσμῳ ἐμφανισείας του περικολουθήσῃ θὰ σχηματίσῃ τὴν ἀσφαλῆ γνώμην ὅτι Ἑλληνικὰ γράμματα ἢ ἑλληνικὴ παιδεία συνωνυμοῦσι κατὰ δάθος καὶ πλάτος πρὸς τὸν πολιτισμόν. Ἀπίδετε εἰς τὴν ἀπωτάτην ἀρχαιότητα. Ὅτε τὰ γράμματα ἐν Ἀθήναις ἤκμασαν, ἐμεσουράνησεν ἀκτινοβόλος ὁ πολιτισμὸς καὶ ἔπεμψε δέσμας ἀκτίνων πανταχοῦ ἐκπροσωπούσας τὴν ποίησιν, τὴν φιλοσοφίαν, τὴν τέχνην τὰς ἐπιστήμας καὶ τὴν καλλιτεχνίαν, ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον. Ἀστραπηβόλος ἢ Ἑλλάς καὶ δαδουχος ἐφώτισε σύμπασαν τὴν ἀνθρωπότητα μὲ τὸ ἀσβεστον φῶς τοῦ πολιτισμοῦ, ἐπιβάλλουσα εἰς ταύτην τὸ δαιμόνιον πνεῦμα τοῦ Ἑλληνικοῦ τοιοῦτου καὶ μεταδίδουσα ἀφθόνως ἐκ τῆς αἴγλης του τῆς ἀειλαμπούς. Ἐδίδαξε τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ καλὸν εἰς ἀνέφικτον καὶ ἀπαράμιλλον ἀγαθοῦσα τελειότητα καὶ τὸν ἀνθρωπον ἰσόθεον ἀπειργάσατο ἀποβάλλοντα τὴν ζυφώδη φύσιν καὶ θεοειδῆ καθιστάμενον. Τὰ τρόπαια τῶν Περσικῶν πολέμων καὶ αἱ πυκναὶ δάφναι τῶν νικῶν τοῦ πολιτισμοῦ κατὰ τῆς ἀσιανῆς θαρραλότητος εἶναι οἱ πρῶτοι καρποὶ τῆς δυνάμεως τῶν γραμμάτων, ὡς πλήρωσις καθήκοντος πρὸς τὴν μεγάλην Πατρίδα.

Ἡ σωτήριος αὕτη ἀρχὴ τοῦ ἐκπολιτισμοῦ ἐν τῇ περιόδῳ τῶν χρόνων κέντρον μόνον μεταβάλλει, ἀλλ' οὐχὶ σκοπὸν οὐδὲ μέσα. Τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν προεβάλλοντο οἱ Ἀθηναῖοι καὶ ἤγειραν τὰ Μηδικὰ τρόπαια. Ἀλλὰ καὶ ἡ μεγάλη μακεδονικὴ φυσιογνωμία τοῦ μεγίστου τῶν αἰῶνων στρατηλάτου καὶ δορικτήτορος, τοῦ ἐκ τῆς Ἐδέσσης προελθόντος υἱοῦ τοῦ Φιλίππου, τὸ αὐτὸ ὄργανον ἐχρησιμοποίησεν ὑποτάσσων καὶ ἐκπολιτίζων τὸν ἀσιατικὸν κόσμον μέχρι τοῦ Γάγγου καὶ Ἰφάσιος, καταργῶν τὴν δουλείαν καὶ σκορπίζων τὴν ἐλευθερίαν ὑπερεβδομηκόντα δέ, κατὰ τὸν Χαζιρωνέξ, πόλεις ἐγκτίσας θαρράρις ἔθνεσι καὶ κατασπεύρας τὴν Ἀσίαν ἑλληνικοῖς τέλεσι, τῆς ἀνημέρου καὶ θηριώδους ἐκράτησε δικιότης. καὶ Ἑλλάδα τρόπον τινὰ κατέστησε τὴν Ἀσίαν καὶ Ἀφρικὴν, ὡς οἱ μετέπειτα αἰῶνες ἀπέδειξαν.

Ἄν δ' οἱ κατόπιν χρόνοι πολιτικῶς παρουσιάζουσι τὴν Ἑλλάδα ταπεινὴν καὶ ὑποταγμένην εἰς τὴν Ῥώμην, ἐν τούτοις ἡ δύναμις τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων οὐδὲ τότε ἐξασθενοῦται, ἀλλὰ σθεναρὰ καὶ ἀκατάδολητος μένουσα ἐπιβάλλεται εἰς τοὺς ὑποτάξαντας καὶ ἐξαναγκάζει αὐτοὺς νὰ ἐγκολπωθῶσι ταῦτα καὶ νὰ κηρύξωσιν ὅτι ἡ ἡττημένη Ἑλλάς ἐνίκησε τὸν ἄγριον νικητὴν καὶ ἐξεπολίτισε τοῦτον, καὶ νὰ συνιστῶσιν ἡμέρας νυκτὸς νὰ μελετῶσι τὰ ἑλληνικὰ συγγράμματα. Τοιαύτη ἡ ζωοποιὸς τῶν γραμμάτων δύναμις μέχρι τῆς ἐξ Ἰουδαίας ἀνατολῆς τῆς ἐξ ἀποκαλύψεως νέας θρησκείας.

Ἐν ᾧ δὲ μέχρι τῶν χρόνων ἐκείνων ἔδρα μόνη, ὡς εἶπειν, ἡ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων δύναμις, ἔκτοτε γίνεται σύμμαχος καὶ δορυφόρος τοῦ νέου θρησκευματος καὶ ἐν τοῖς ἐξῆς μέχρι καὶ σήμερον τὰ μεγάλα τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατορθώματα εἶναι ἔργα δύο παραγόντων, ἀλληλεπιδέτων ἀναποσπάστως, συνεργαζομένων, μὴ δυναμένων νὰ νοηθῶσι κεχωρισμένα. Περὶ τῆς συμμαχίας ταύτης ἔσται ἡμῖν ἤδη ὁ λόγος.

Ὁ κόσμος ἐν γένει πολιτικῶς ὀλόκληρος σχεδὸν πιεζόμενος ὑπὸ τὸ βαρὺ Ῥωμαϊκὸν πέλημα, διετέλει ἐν διαφθορᾷ καὶ ἠθικῇ καταπτώσει, μηδὲ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐξαιρουμένου, ὃν φιλοσοφικαὶ ὕλιστικαὶ θεωρίαι πυρρωνιστῶν καὶ ποικίλων ἄλλων φιλοσοφούντων εἶχον βυθίσει εἰς πλάνην καὶ ἀβεβαιότητα, ἣν ἠῶσαν καὶ ἡ ὠριμάζουσα ἤδη πεποιθήσις ὅτι οὐδὲν ὑγιὲς ἐνείχετο ἐν τῇ ἀκολάστῃ ὠραιότητι τοῦ δωδεκαθέου τοῦ Ὀλύμπου, ὅπερ ἱκανῶς εἶχεν ἤδη διασειήσει καὶ ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ κωμικία.

Τότε ἐσείσθη ἡ οἰκουμένη, ὡσεὶ διεδιδάχτο εἰς τὸν ὀργανισμόν αὐτῆς ἀπείρων στηλῶν ἠλεκτρικὸν ρεῦμα ἀπ' ἀνατολῶν ἀπὸ τῆς ἀφανοῦς μέχρι τῶν χρόνων ἐκείνων διὰ τὸν πολὺν κόσμον Παλαιστίνης. Φωνὴ μεγάλῃ, ἀνήκουστος μέχρι τῶν χρόνων ἐκείνων, ὑψηλὴ καὶ θεία ὄντως φωνή, ἀντίθετος πρὸς τὰ δόγματα τῶν κρατούντων Ῥωμαίων, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ τῶν προτύπων αὐτῶν, τῶν ἡμετέρων προγόνων, πρὸς ἀγγελικὴν ἄρμονίαν τονισθεῖσα ἀντήχησεν ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας **ἀγκυρᾶτε ἀλλήλους**. Καὶ ἡ διψῶσα ὑγίῶν ναμάτων ἀνθρωπότης ἔδραμεν **ὄν τρόπον ἐπι-**

ποθεῖ ἡ ἔλκφος ἐπὶ τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων, ὡς εἶπεν ὁ Λαβίδ, νὰ ἀντλήσῃ παρηγορίαν καὶ ἐλπίδα, ἅς διὰ τῆς ὕλιστικῆς φιλοσοφίας εἶχεν ἀπολέσει. Ἦρχισεν ὁ υἱὸς τῆς Μαρίας τὸ κήρυγμα αὐτοῦ, πρωτάκουστον καὶ πρωτοφανές, καὶ ἐκπληκτος ὁ κόσμος ἐπὶ τῷ ὕψει καὶ τῇ θειότητι τῶν ῥημάτων ἔσπευδε πρὸς αὐτὸν θαλασμιῶνων τὰς ἠθικὰς τῆς ἀβεβαιότητος πληγὰς. Ἐνωτιζέται τῶν θείων ῥημάτων τῆς ἀγάπης, τῆς ἰσότητος, τῆς ἀδελφότητος, τῆς δικαιοσύνης, τῆς ἐλευθερίας, καὶ τούτων κοινῶν πρὸς πάντας, καὶ μένει ἔκθαμβος. Ἄρχεται πάραυτα ἡ ἀναγέννησις.

Ἄλλ' ὁ χρόνος τῆς ἐπὶ γῆς διαμονῆς τοῦ Ἰησοῦ ἦτο ὠρισμένος, μεμετρημένος ἄνωθεν. Ἐπρεπε νὰ ἐπανέλθῃ ἔθεν προῆλθε, καὶ τὸ θεῖον ἔργον δὲν ἔπρεπε νὰ διακοπῇ. Ἦτο ἀναγκαία ἡ εὐρεσις ὀργάνου συγκρατήσεως καὶ διαδόσεως τῶν εὐαγγελικῶν ῥημάτων, τῆς οὐρανοπέμπτου καὶ θεοπνεύστου διδασκαλίας. Δὲν ἐβράδυνε δὲ νὰ ἐκλέξῃ καὶ νὰ ὑποδείξῃ τοῦτο αὐτὸς ὁ Σωτὴρ εὐλογῶν ἅμα αὐτὸ ἐν θείᾳ χαρᾷ καὶ ἀγαλλιᾶσει.

Διέτριβεν ὁ Ἰησοῦς ἐν τῇ ἱερᾷ τῆς Παλαιστίνης πόλει, ἣν γενναιοφρόνως ὁ σημερινὸς πολιτισμὸς ἀποδίδει εἰς τοὺς ἀπογόνους τοῦ Ἰσραὴλ, τῇ καταβάθρᾳ ταύτῃ, ὡς ὠνομάσθη, τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν κόσμον, ὅτε Ἑλληνας, οἱ πάντοτε σοφίαν ζητοῦντες, προσῆλθον διὰ νὰ χαιρετίσωσι τὸν νεοφανῆ, ἀλλὰ πάντας ὑπερβάντα διδάσκαλον. Εἶδεν ὁ Ἰησοῦς τούτους προσερχομένους, ἐν ἀνεκλαλήτῃ δὲ χαρᾷ ἀνεφώνησεν « **Ἐλήλυθεν ἡ ὥρα, ἵνα δοξασθῇ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου** ». Ἀπὸ τῆς ὥρας ἐκείνης συνήφθη τὸ συμβόλαιον τῆς συμμαχίας Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ Χριστιανικῆς πίστεως, Ἑλληνισμοῦ καὶ Ὁρθοδοξίας. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἠδελφώθησαν αἱ μεγάλαι ἔννοιαι Πίστις—Πατρίς, δίδυμοι ἀδελφαί, ἐν τῷ συνδυασμῷ δὲ τούτῳ ἀκατανόητοι παντὶ ἄλλῃ τῆς γῆς λαῷ, ἐκτὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ. Ὁ δὲ Θεάνθρωπος δεξιούμενος τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς πόρρω κειμένης Ἑλλάδος, ἀλλ' ἐγγύτατα γενομένης διὰ τὴν διαδεδομένην ἑλληνικὴν γλῶσσαν, οἶονεὶ διεκήρυξε τότε: « **Δὲν ἔχω κινένη δισταγμὸν ὅτι τὸ Εὐαγγέλιόν μου θὰ θρῆσκυθεύσῃ. Μεγίστη**

μὲν εἶναι ἡ ἐσωτερικὴ τούτου δύναμις καὶ ἱκανὴ νὰ καταπαλαί-
σῃ πᾶσαν ἀντίστασιν. Ἄλλ' ὁ θριαμβὸς θὰ εἶναι ταχύτερος καὶ
ἀπονώτερος, διότι θὰ εὕρῃ κήρυκας, ὄπλον ἔχοντες τὴν γλῶσσαν,
ἣν ἐλάλησεν ὁ προσδοποιήσας τὸν δρόμον μου Σωκράτης, καὶ
ἐν ᾧ ἔγραψεν ὁ Πλάτων, ἀρθεῖς εἰς σχεδὸν Χριστιανικὸν ὕψος.
Δι' ἧς ἀπεδόθη εἰς τὸν Ἑλληνικὸν πολιτισμὸν ἡ Παλαιὰ Διαθήκη,
ἣν ἐγὼ ἤλθον νὰ πληρώσω, πολιτισμὸν κοινὸν τοῦ διανοουμένου
κόσμου, ὃν διέδωκεν ὁ Μέγας Μακεδὼν ἐν ἀγνοίᾳ γενόμενος πρό-
δρομὸς μου καὶ προαπὸστολος, προπαρασκευάσας τὸν κόσμον, διὰ
νὰ με δεχθῆ καὶ νὰ μ' ἐννοήσῃ εὐκολώτερον καὶ ταχύτερον.»

Καὶ ὄντως μετὰ μικρὸν ἐγράφοντο τὰ Εὐαγγέλια ἑλλη-
νιστί, ἐκήρυττεν ὁ οὐρανοδάμων Παῦλος ἐν Ῥώμῃ, ἐν Ἀθήναις,
ἐν Φιλίπποις, ἐν Θεσσαλονίκη, ἐν μικρᾷ ἐντεθθεν ἀποστάσει, ἐν
Βερροία, ἑλληνιστί. Εἶναι ἤδη ὄργανον ἡ ἑλληνικὴ μας γλῶσσα
τῆς ὀρθοδόξου ἡμῶν πίστεως. Ἐμπράκτως μαρτυρεῖται ἡ συνω-
μολογημένη οἰωπηλῶς συμμαχία. Αἱ Πράξεις καὶ Ἐπιστολαὶ τῶν
Ἀποστόλων, οἱ Πατέρες, αἱ Σύνοδοι, ἡ λατρεία, τὰ μυστήρια, τὰ
πάντα ἑλληνιστί· θὰ ἐξελάμβανέ τις ὅτι ὁ τὴν ἐξ ἀποκαλύψεως
θρησκείαν κηρύξας Θεὸς δὲν ἐσαρκώθη ἐν Παλαιστίνῃ, ἀλλ' ἐν
Ἀθήναις ἢ Ἀλεξανδρείᾳ.

Πρὸς εἰδότας παρέλκει ἡ μακρηγορία. Ἄλλ' ἐν συντεμῶν
λέγω. Ἴσχυσεν ὁ σύμμαχος νὰ ἑλληνοποιήσῃ, οὕτως εἶπεῖν, τὴν
Χριστιανικὴν ἐκκλησίαν οὕτως, ὥστε νὰ εἶναι ἔννοια ταυτόση-
μοι Ἑλληνισμὸς καὶ Ὀρθόδοξος Χριστιανισμὸς. Εἶναι ἀνάγκη
νὰ μνημονευσθῶσιν οἱ ἀγῶνες τῶν συνόδων, αἱ δογματικαὶ ἔριδες,
τὰ συγγράμματα, αἱ διδασκαλαί; Δανείζομαι ὡραίαν εἰκόνα ἐξ
ὀμιλίας πολιτικοῦ, ἣν ὕμιν παρατίθημι. «Τὰ θεῖα ῥήματα ἐνδύον-
ται [εἰς] τὴν γλῶσσαν τῶν θεῶν τοῦ Ὀλύμπου καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς
ὑψοῦται εἰς πρόμαχον τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ. Καὶ βαδίζων μὲ τὸ
Εὐαγγέλιον ἀνὰ χεῖρας καὶ τὸν φιλοσοφικὸν θησαυρὸν τῶν προ-
γόνων του παλαίει κατὰ τοῦ σκότους, ἀγωνίζεται, διώκεται, κιν-
δυνεύει, κλονίζεται, ἀγωνιᾷ, περισφύζεται, ἐπιβάλλεται, φωτίζει,
ἀφομοιοῖ, μεταδίδει τὸ πνευμᾶ του, ἐμπνέει τὴν πίστιν του, μετα-
λαμπαδεύει τὸν πολιτισμὸν του, κατισχύει, μεγαλουργεῖ, θριαμ-

βεύει, ἀναγεννᾶται ἐλεύθερος — καὶ ἐδοξάσθη ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς μετ' Αὐτοῦ! »

Ἄλλ' αἱ βουλαὶ τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀνεξερεύνητοι. Ἐπρεπε νὰ ἐπέλθῃ ἡ ἀπόδοσις. Καθὼς ὁ κόσμος ἦτο ἐν πλήρει ἡθικῇ σκότητι κατὰ τὴν θείαν ἐνανθρώπησιν καὶ τὸ σκότος τοῦτο διέλυσεν ἡ διὰ τῆς Ἑλληνικῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας, οὕτως ἐξεμηδένισεν ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία τὸν κίνδυνον τῆς ἐξαφανίσεως τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, ὅτε ἐπῆλθεν ἡ πλήμμυρα τῆς βαρβαρότητος ἐπὶ τὴν ὀρθόδοξον ἑλληνικὴν γῆν. Ἐβαρβαρώθη ἡ εὐγενὴς μας Ἑλλάς. Ἐκαλύφθη ὑπὸ τοῦ δουλικοῦ πέπλου τῆς ἀμαθείας. Ἐτυραννήθη. Κατεδιώχθη. Καὶ τὸ μέγιστον, ἐκινδύνευσε νὰ χάσῃ τὴν ἀθάνατον ἑλληνικὴν γλῶσσαν τίλειον, ἀπολέσασα δυστυχῶς ταύτην ἐν πλείστοις καὶ σημαντικοῖς τῆς Πατρίδος διαμερισμοσιν, ἐν οἷς μακρὸν ἴσχυσε χρόνον βάρβαρος καὶ ἀπολίτιστος φυλὴ. Ταύτης ὁ μέγιστος τῶν πόνων ἦτο νὰ παύσῃ τὴν ἀγγελικὴν τῶν Εὐαγγελίων φωνὴν καὶ ἀντ' αὐτῆς νὰ ἀντικαταστήσῃ βαρβαροφώνους ὄρουγας λύκων καὶ ἀγρίους μηκυθμοὺς τίγρεων. Ἐφθασαν μέχρι τοῦ ἀπαισίου μέτρου τῆς ἀποκοπῆς τῶν γλωσσῶν τῶν Ἑλληνίδων μητέρων, διὰ νὰ μὴ δύνανται οἱ Ἑλληνόπαιδες νὰ ὀμιλῶσι τὴν ἑλληνικὴν καὶ χάσωσιν οὕτω πρὸς τῇ γλώσσῃ καὶ τὴν θρησκείαν. Μάταιος πόνος.

Ἴδοὺ νῦν ἡ σωτηρία τοῦ Πλάτωνος καὶ Δημοσθένους διὰ τῆς Ὀκτωήχου καὶ τῆς Ἀμαρτωλῶν Σωτηρίας. Μηδεὶς ἀπορήσῃ ἐπὶ τούτῳ. Ὁ Θεὸς ἠγάπησε καὶ ἀγαπᾷ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸν Ἕλληνα καὶ σφίξει αὐτὸν καὶ ἀμαρτάνοντα ἔτι καὶ πλανώμενον ἐνίστε. Οὕτω καὶ τοὺς κακῶς δουλευομένους Ἀθηναίους ἢ Ἀθηναῖα κατηύθυνεν εἰς σωτηρίαν. Ἐπεσε μὲν τὸ Βυζάντιον διὰ τὰ πολιτικὰ ἡμῶν ἀμαρτήματα καὶ διὰ τὴν ἐξ ἀδελτηρίας ἀναλγησίαν τῆς Δύσεως, τυφλωτοῦσῃ πρὸ τοῦ ἐκ τῆς Μέκκας κινδύνου καὶ μὴ προστατευσάσης τὸ προπύργιον τῆς Εὐρώπης, τὸν Ἑλληνισμὸν, διότι δὲν ἠθέλησε νὰ ἀπεμπολήσῃ τὴν ὀρθοδοξίαν. Ἄλλ' οὐδὲν κακὸν ἄμεικτον ἀγαθοῦ, εἶπε τὸ παλαιὸν λόγιον. Οἱ μὲν φυγάδες τοῦ Ἑλληνικοῦ Βυζαντίου μεταλαμπαδεύουσιν εἰς τὴν ἐν σκότει καὶ βαρβαρότητι διατελοῦσαν Εὐρώπην τὸν ἑλλη-

νικόν πολιτισμόν, τοποθετοῦντες προσωρινῶς τὰς ἑλληνίδας γλαυκάς ἐπὶ τῶν Ἀκαδημειῶν καὶ Πανεπιστημίων τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς λοιπῆς Δύσεως. Ἐξαναγκάζουσι ταύτην νὰ κυρώσῃ ὅτι Ἑλληνισμὸς σημαίνει ἀνθρωπισμὸν, οὐδεὶς δὲ μὴ πεπαιδευμένος τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἐδικαιοῦτο εἰς τὸν τίτλον ἀνθρωπιστοῦ, οἱ δὲ μὴ μεμυημένοι ταύτην ἐκαλοῦντο σκοτισταί. Εἶναι μικρὸν ἄρα γε τὸ κατόρθωμα τοῦτο τῆς εἰς δουλείαν περιπεσούσης Ἑλλάδος :

Δὲν ἠθέλησε δ' ὁ Θεὸς νὰ παύσῃται λατρουόμενος ἐν Ἑλλάδι ἐν τῇ γλώσσῃ, ἐν ἣ ἔγράφη τὸ Εὐαγγέλιον αὐτοῦ. Καὶ διὰ τοῦτο τῶν μὲν ἐν Βυζαντίῳ κατακτητῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκάλυψε διὰ πυκνῆς καὶ ἀδιαπεράστου ὀμίχλης, ὥστε νὰ μὴ δύνανται νὰ διακρίνωσιν μήτε τὸ παρὸν, μήτε τὸ ἐγγὺς ἢ παραιτέρω μέλλον, τοὺς δὲ ἐκκλησιαστικοὺς λειτουργοὺς ἡμῶν κατέστησε Λυγκέως ὀξυτέρους, διδόντας ἅμα τῇ ἀλώσει τοῦ ἔγκαιτοι ἢ ἀνάστασις καὶ ἡ σωτηρία. Ὁ τᾶλλα πονηρότατος καὶ θηριώδης κατακτητῆς ἐτυφλώθη ὑπὸ τοῦ θεοῦ, ἐξέλεξε ἐθνάρχην τοῦ δούλου Γένους τὸν μισητὸν τῇ θύσει Γεννάδιον καὶ ἐπέτρεψε τὴν Ἰδρυσιν ἑλληνικῆς σχολῆς ἐν τοῖς Πατριαρχείοις. Δὲν ἠδύνατο νὰ ἐνίδη ἐν τοῖς θεραπεύουσι τὰ γράμματα εἰ μὴ μόνον ἀναγνῶν ὄχλον, ἀπόλεμον καὶ δουρικὸν συρφετόν. Ἴσως εἶχε διδαχθῆ ὑπὸ τοῦ πορθητοῦ τῶν Ἀθηνῶν Σύλλα.

Τὸν δὲ μοναχὸν ἐφώτισε νὰ προσθέσῃ εἰς τὰ Χριστιανικὰ του καθήκοντα καὶ τὸ τοῦ διδασκάλου. Ἐν τοῖς ἀποκρήμνοις λοιπὸν ὄρεσι καὶ ταῖς χαράδραις, ἐν τοῖς σπηλαίοις καὶ τοῖς κρημνοῖς ὅπου ἠσκήτευεν, ὅπου ἐμόναζεν, ἐδίδασκε τὰ ἑλληνικὰ γράμματα τοὺς προσφεύγοντας εἰς αὐτόν, τὴν Φυλλάδα, τὴν Ὀκτώγηχον καὶ τὸ Ψαλτήριον, δι' ὧν ὅμως διετηρήθη τὸ ζῶπυρον, ὅπερ ἐξωποιοῖησε μετ' οὗ μακρὸν τὰς περιωνύμους σχολὰς καὶ ἀκαδημείας, αἵτινες ἰδρύθησαν ἀπὸ τῆς βασιλευσούσης μέχρι τῆς Αἰγύπτου καὶ ἀπὸ τῆς Καισαρείας μέχρι τῶν Ἰωαννίνων ἐν πάσῃ κοινότητι, ἐν πάσῃ πόλει· θέλετε νὰ μνημονεύσωμεν καλογηρικὰ ῥάσα, ἅτινα ἐσκέπαζον ἀρηίτολμα στέρνα, καρδίαν μεγάλην, ψυχὴν εὐτολμιον, ἅτινα προσεπόρισαν αὐτοῖς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, τὰ καλλιεργηθέντα ἐν κελλίοις Μονῶν, ἐν καλύβαις σκητῶν ;

Ἀναγνώσατε τὴν ἱστορίαν τῆς τουρκοκρατουμένης Ἑλλάδος καὶ θ' ἀπαντήσητε λεγεῶνα ἄλην δαδούχων ἱεροφαντῶν, μυσταγωγῶν ἐνθέων, οἵτινες διακηρύττοντες, ἐν οἷς ἐδίδασκον σχολείοις, τὴν διὰ τῆς παιδείας κτωμένην προγονικὴν ὑπερηφάνειαν, ἤγαγον τὸν Ἕλληνα εἰς τὸν εὐρὺν δρόμον, ὅστις ὠδήγησε κατ' εὐθείαν εἰς τὴν φαιδρὰν τῆς ἐλευθερίας ἡμέραν· θέλετε καὶ Μακεδόνων ἱεροφαντῶν ὀνόματα; Μυριόκριτον ἄλυσιν θὰ ἀποτελέσωσι. Τίς ἀμνημονεῖ τοῦ μεγάλου Θεοφάνους καὶ Μητροφάνους Κριτοπούλλου; Τίς τοῦ Ζαβεΐρα, τοῦ Παπάζωλη, τοῦ Τορούντζα, τοῦ Κονταρῆ, τοῦ Ρουσιάδου, τοῦ Λαζάνη, τοῦ Σταγειρίτου;

Οὗτοι ἐνεφύσησαν εἰς τὸ ἐν νεκροφανεῖᾳ ἔθνος τὴν σῶτη-
ραν πνοήν, ἣτις ὀρμητικὴ πνεύσασα ἀπὸ τοῦ Τοιάρου καὶ τῆς
Ῥοδόπης μέχρι τῆς Ἰδης καὶ τῶν Λευκῶν Ὀρέων ἀνῆψε τὴν
πυρκαϊάν τοῦ 21, ἣτις διέφευσε τὸν ἀπαίσιον τῆς Αὐστρίας Μέ-
τερνιχ, κηρύξαντα ὅτι ὑπῆρξέ ποτε Ἑλλάς, καὶ ἔδειξεν ὅτι ἡ
Ἑλλάς δὲν ἀπέθανεν, ἀλλὰ ζῆ καὶ μεγαλουργεῖ, διότι ἔχει πεποι-
θησιν εἰς τὸν Θεόν τῆς καὶ εἰς τὴν δύναμιν τῶν ἑλληνικῶν γραμι-
μάτων. Ἡ ὡς ἀνάμνησις μόνον καὶ ὑπὸ τῶν φίλων τῆς ἐκλαμιδα-
νομένη Ἑλλάς, καὶ ἀπλοῦς γεωγραφικὸς ἐκλιπὼν ὄρος καὶ ὑπ'
αὐτοῦ τοῦ Βύρωνος λογιζομένη πρὸ μικροῦ, πληροὶ θόμβου καὶ
ἐκπλήξεως τὸν πεπολιτισμένον κόσμον διὰ τῶν οὐρανομήκων τρο-
παίων, ἅτινα ἐγείρει πανταχοῦ τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας,
διὰ τῶν πτωμάτων καὶ ὀσπῶν, ἅτινα πανταχοῦ σπεῖρει, διὰ τῶν
ἐρειπίων, τῆς τέφρας καὶ σποδοῦ, ἅτινα πανταχοῦ σωρεῖ. Ὁ
πολεμιστῆς, ὃν ἔχει διδάξει ῥασοφορῶν διδάσκαλος ἐμπνεόμενος
ἐκ τῶν ᾠδῶν τοῦ Ῥήγα καὶ τοῦ πολεμιστηρίου σαλπίσματος τοῦ
Κοραῆ, ἔχει δύο πόλους, περὶ οὓς στρέφεται, τὴν Ἐλευθερίαν
τῆς Πατρίδος καὶ τὴν Πίστιν τοῦ Χριστοῦ τὴν Ἀγίαν, ὑπὲρ ὧν
πολεμεῖ, καὶ ὧν ἄνευ θεωρεῖ ἀνωφελεῖ τὴν ἐν τῷ κόσμῳ ζωήν.
Μαχόμενος δὲ τάσσει ὡς σκοπὸν ἢ γὰ πίξῃ γωνίαν τινὰ ἐλευθε-
ραν, ἐνθα γὰ εὐρη καταφύγιον ἢ θρησκεία τοῦ Ἰησοῦ, ὅπου γὰ
ἐγκατασταθῶσιν ἐπανακάμπτουσαι ἐκ τῶν εὐρωπαϊκῶν Πανεπι-
στημίων αἱ Ἑλληνίδες Μοῦσαι, ἢ γὰ ἐκλίπη. Ἄλλ' ὁ μέγας Θεὸς

δὲν ἐπέτρεψε τὸ δεύτερον, ἐτέλεσε τὸ πρῶτον. Ἡ συμμαχία ἐστέφθη ὑπὸ τῆς ποθητῆς ἐπιτυχίας.

Ἐπήχθη παρὰ τὸν Παρθενῶνα μικρὸν κέντρον, νέα ἐστία φωτεινή, μικρά μὲν, ἀλλὰ θαλπερὰ καλιὰ, εἰς ἣν προσέφευγον— τὰ ὄρφανὰ παιδιὰ τὰ ἐδῶ κ' ἐκεῖ σκορπισμένα— τῆς Θεσσαλικῆς ἠδῆς. Ἀρχεται νέα περισυλλογῆς ἐργασία, εἰς ἓν μάλιστα τεινουσα, εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμῶν καὶ εἰς τὴν ὑποστήριξιν τῆς ἐκκλησίας ἐν τῇ πολλῇ χώρᾳ, ἣτις ἔμεινε δούλη. Ἡ δ' ἐργασία αὕτη εἶναι ἤδη τελεσφορωτέρα καὶ μᾶλλον εὐκολος, διότι ὁ τυραννόμενος ὡς Ἕλληνας ἔχει καταφύγιον, ἔχει θερμὴν ἀγκάλην νὰ προσφεύγῃ, εὕρισκει δάσκαλον τῶν πληγῶν, εὕρισκει μᾶκτρον τῶν δακρύων.

Ἐγείρεται πολλάκις ἡ δουλεύουσα Ἑλλάς ἐναντίον τῆς τυραννίας καὶ νικᾷ ἢ πίπτει ἐν τῇ ἐκτελέσει τοῦ καθήκοντος, ἀλλὰ δὲν ἀποκάνει. Ἐνισχύεται ὑπὸ τῆς θρησκείας τοῦ Ἰησοῦ ἐλπίζει εἰς αὐτὸν καὶ θριαμβεῖται. Ἡ ἀφοσίωσις εἰς τὸ καθήκον καθιστᾷ τὸν δούλον καὶ εἰς αὐτὸν τὸν δυνάστην σεδαστόν, χαλαροῦντα τὰ δεσμὰ καὶ ἄκοντα γινόμενον αἴτιον τῆς μεταβολῆς, ἣν ἡμεῖς ἀξιώθημεν νὰ ἴδωμεν καὶ ἣτις μόνον εἰς τὴν προσήλωσιν εἰς τὸ θεῖον πρέπει νὰ δφείλεται καὶ εἰς τὴν παιδείαν.

Ἄλλ' ἐπιλείψει με ὁ χρόνος ἀφηγούμενον τὴν δύναμιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμῶν μόνων ἢ καὶ ἐν συμμαχίᾳ μετὰ τῆς ὀρθοδοξίας. Δι' αὐτῶν ἐμεγαλύνθη ἡ ἀρχαία Ἑλλάς· δι' αὐτῶν ὁ μέγας ἐκ Μακεδονίας δορικτήτωρ ἐξεπολίτισε τὸν κόσμον, δι' αὐτῶν ἔλαμψε τὸ φῶς τῆς χριστιανικῆς ἀληθείας καὶ κατηύγασε τὴν ἀνθρωπότητα· δι' αὐτῶν ἐσώθη ἡ Ἑλλάς ἀπὸ τῆς Ῥωμαϊκῆς τάσεως πρὸς ἀπορρόφησιν· δι' αὐτῶν μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ ἐθριάμβευσε χιλιετηρίδα ἑλλην τὸ Βυζάντιον· δι' αὐτῶν ἀνεγεννήθη καὶ ἐξῆνθρωπίσθη ἡ Εὐρώπη· δι' αὐτῶν ἐσώθη ὁ πέντε αἰῶνας δεδουλωμένος χριστιανισμός· δι' αὐτῶν καὶ τῆς πίστεως εἰς Χριστὸν ἀνεστάθη εἰς νέον Κράτος σφριγηλόν, ἡ Ἑλλάς· δι' αὐτῶν χθὲς ἠδῆ ἦθη· δι' αὐτῶν φθάνει σήμερον εἰς τὴν πλήρωσιν τῶν ὀνείρων καὶ πόθων τῆς φυλῆς.

Τίς ἀγνοεῖ ὅτι οἱ ἡρωϊκοὶ μαχηταὶ τοῦ 21 καὶ τῆς ἔκτο-

τε σείραξ τῶν ἐπαναστάσεων ὑπὸ λογίων ἢ καὶ κληρικῶν ἐνεπνέοντο καὶ καθωδηγοῦντο, ἂν μὴ ἦσαν αὐτοὶ οὗτοι λόγιοι καὶ κληρικοί; Μήπως οἱ πατέρες ἡμῶν καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ἐν τινι μέτρῳ δὲν ἐχειρίσθημεν καὶ τὴν γραφίδα καὶ τὸ ὄπλον; Δὲν ὀνομάζονται προχώματα καὶ ταμπούρια διὰ τῶν ὀνομάτων τῶν κυβερνῶντων ἡμᾶς; Ἄλλὰ μήπως τὰ προχθесινὰ καὶ χθесινὰ τρόπαιά μας δὲν ἐστάθησαν ὑπὸ τῆς ἐνθέου νεότητος ἡμῶν, ἣτις ἐγαλοῦχθήθη διὰ τῶν ναμάτων τῆς ἑλληνικῆς, ἣτις ἐπίστευεν εἰς τὸν Χριστόν; Δὲν κατέλειπεν ἡ πανεπιστημιακὴ καὶ γυμνασιακὴ μας νεολαία τὰ μαθητικὰ ἐδώλια διὰ νὰ σταθῇ ἀντιμέτωπος Τούρκου καὶ Βουλγάρου, τῶν προαιωνίων ἐχθρῶν μας, καὶ νὰ χράνη μὲ τὸ πολύτιμον αἷμά της τὰ μαινόμενα ὑπὸ τῶν Οὐνῶν καὶ Τατάρων ἐδάφη μας;

Χρυσαὶ στήλαι μὲ ἑκατοντάδας ὀνομάτων κοσμοῦσι τὰ προϋλκία τῶν ἐκπαιδευτηρίων τῆς Πατρίδος τῶν τροφίμων αὐτῶν, οὔτινες ἔπεσον ἐλευθερωταὶ τῆς ζῆλευτῆς μας Μακεδονίας, ἢ τὰ κάλλη προκαλοῦσι τὴν σκυθικὴν τῶν γειτόνων λαγαίαν, τῆς ὑποδλεπομένης Ἡπείρου, τῶν μυρωμένων καὶ βουλιμίαν προκαλοῦντων Νήσων μας. Ἐχυσε, ναί, τὸ αἷμά της ἡ ἀθηρὰ Ἑλληνὶς νεότης ἀπὸ τοῦ Ἱεροῦ Λόχου τοῦ Δραγατσανίου μέχρι τοῦ Μπιζανίου τῆς χθῆς καὶ τῆς Δοϊράνης τῆς σήμερον, διότι τοῦτο ἐδιδάχθη εἰς τὸ σχολεῖον. Ἐγίνωσκε πόσον γλυκὺς εἶναι ὁ θάνατος, ὅταν ἐπέρχηται ὡς ἀποτέλεσμα ἀγῶνος ὑπὲρ Πίστεως καὶ Πατρίδος. Εἶχε διδαχθῆ ὅτι σεμνότερον καὶ ἀγιώτερον πάντων εἶναι ἡ Πατρίς καὶ ὅτι ὁ ὑπὲρ βωμῶν τῆς θρησκείας καὶ ἐστιῶν τῆς Πατρίδος ἀγὼν εἶναι εὐλογημένος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ μακαριστὸς ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων. Διὰ τοῦτο φαῖδρός ἐδέχετο τοῦτον, χαίρων ἐχώρει πρὸς αὐτόν, ἠσθάνετο τὴν σημασίαν τοῦ ὑπὲρ ἀναστάσεως τῆς Πατρίδος ἀγῶνος, τοῦ ὑπὲρ ἀπολυτρώσεως ἀπὸ τῆς στυγεραῆς δουλосύνης μάχεσθαι. Ἐστω εὐλογημένη ἡ μνήμη τῶν ἀγίων τούτων μαρτύρων, οἵτινες ἐχάρισαν ἡμῖν ἐλευθέραν Πατρίδα.

Νῦν δέ, χρυσῆ Μακεδονικὴ νεότης, πρὸς σέ, ὑπὲρ τῆς κυρίως ἡ παρούσα ἑορτῆ, ἀποτείνω τὸν λόγον. Ἀναμνήσθητε, ὁ

προοιμιαζόμενος παρέθηκα ὑμῖν ἀπὸ τῆς πλουσίας τῆς ἀρχαιότη-
τος τραπέζης :

“Ὅστις νέος ὢν Μουσῶν ἀμελεῖ, τὸν τε παρελθόντα

Πάντ’ ἀπόλωλε χρόνον, καὶ τὸν μέλλοντα τέθνηκε,
καὶ ἐγκολποῦσθε τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν, μὴ ἀμνημονοῦντες ὅτι
τὸ σημερινὸν γυμνάσιον τῆς Ἑδέσσης εἶναι ἀπότοκον τοῦ Ἑλλη-
νομουσείου τῶν Βοδενῶν, ὑπερ πρὸ δύο περίπου αἰῶνων ἐλειτούρ-
γησεν ἐνταῦθα καὶ ἐφώτιζε τοὺς πάππους καὶ γονεῖς σας μὲ τὸ
φῶς τῆς παιδείας, δι’ ἧς ἐκράτουναν τὸ ἑλληνικὸν φρόνημα ἐν
μέσῳ φοβερᾶς πάλης ἀντιζήλων. Πείθεσθε ὅτι ἡ ἑλληνικὴ παι-
δεία παράγει πολιτισμὸν ἀφθαρτον καὶ αἰώνιον, ὅτι μεταφυτευο-
μένη ἐν τῇ διανοίᾳ καὶ τῇ καρδίᾳ ὑμῶν καὶ καταρδευομένη ὑπὸ
τῆς Χριστιανικῆς εὐσεβείας καὶ τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ θὰ γεν-
νήσῃ θαλερὸν καὶ εὐδαίμονα ἔθνικὸν βίον, ὃν ὑμεῖς θὰ ζητεῖτε. Μὴ
ἀπολειφθῆτε ἐν τῇ ἐπιμελείᾳ τῆς φιλοπόνου μελίσεως, ἧτις ἐν
παντὸς ἀνθους συλλέγει τὰ χρησιμώτατα, μνημονεύοντες τῆς Σο-
λομῶντος σοφίας « ἀγχιθῶν πόνων κερπὸς εὐκλεῆς » καὶ
τοῦ Καποδιστρίου, ὅστις ἐκήρυττεν ὅτι ἐν τῇ ἑλληνοπρεπεί ἄγωγῇ
τῶν παιδῶν κείται τὸ ἔθνικὸν μεγαλεῖον.

Ἐχετε ἐν μάλιστα ὑπ’ ὄψιν. Ἡ Πατρίς, ἡ βασανισθεῖσα
ὑπὸ τῆς τυραννίας αἰῶνας βλους, καθ’ οὗς ἠγωνίσθη, κατεστρά-
φη, ἦρε τὸν σταυρὸν τοῦ μαρτυρίου μυριάκις, ἀπέθανε σχεδόν,
ἦκουσε πολλάκις τὸν ἐπικήδειον αὐτῆς, εἶχε πάθει νεκροφάνειαν
μόνον. Ὡς ὁ μυθολογούμενος Ἄνταϊος ἐξ ἐκάστης πτώσεως ἀνε-
λάμβανε νέας δυνάμεις, ὡς ὁ φοῖνιξ ἀνεγεννᾶτο ἐν τῆς τέφρας
αὐτῆς. Ἡδὴ ὀριστικῶς ἀνέστη, ἐμεγαλύνθη, ἐκραταιώθη, ἐγγί-
ζει τὰ παλαιά της θρία. Ἡ Σημάτα μας κυματίζει εἰς τὴν ἐπτά-
λοφον καὶ ὀσονούπω θὰ αἰνῆται ὁ Θεὸς ὑπὸ τοὺς ἱεροὺς θόλους
τῆς Ἁγίας Αὐτοῦ Σοφίας. Δὲν νομίζετε ὅτι ἀκούετε τὸν ἐν χαρᾶς
τριγμὸν τῶν ὁσίων τῶν ἐκεῖ ὑπὲρ τοῦ ἔθνους πεσόντων : Σκιρτᾷ ὁ
Μαρμαρωμένος Βασιλεὺς ἐν τῇ ἀγνώστῃ ἐκεῖ που τάφῳ του καὶ
περιμένει τὸν ἄγγελον, ὅστις θὰ ἐγχειρίσῃ αὐτῇ τὴν διώξουσαν
τοὺς Ἀγαρηνοὺς σπάλην. Τὰ ψαράκια τοῦ Βαλουκλή ἰδοὺ συμ-
πληροῦσι τὸ τηγάνισμα. Ὁ δὲ καταποθεῖς ὑπὸ τῶν τοίχων τοῦ

καλλιστεύματος τοῦ Ἰουστιανινοῦ ἱερεὺς θὰ συμπληρώσῃ τὴν δια-
κεκοιμένην ἀπὸ τῆς ἀποφράδος Τρίτης λειτουργίαν, ὡς συνε-
πλήρωσεν ὁ εὐλαδῆς ἀναγνώστης τῆς Ἑδέσεως τὸν Ἀπόστολόν
του, ὅτε ἀπεδόθησαν οἱ Ἅγιοι Ἀνάργυροι ἀπὸ τῶν σχισμα-
τικῶν εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν. Εὐρισκόμεθα εἰς τὰς παραμονάς τοῦ
ἐπερχομένου μετὰ νηστείαν αἰῶνων μακρῶν Ἐθνικοῦ Πάοχα, ὕπερ
μετὰ μικρὸν θὰ πανηγυρίσῃ τὸ Πανελλήνιον πέραν ἐκεῖ εἰς τὸν
Βόσπορον, ἐν τῇ προκαθεζομένῃ τῆς Ἐφῆς πόλει, ὡς ἐπονο-
μάξει αὐτὴν ὁ σήμερον ὑμνηθεὶς Γρηγόριος. Ἴδοὺ κύπτει ὁ Παρ-
θενῶν διὰ τὰ ἐναποθέσῃ τὸ ὄνειροποληθὲν αἰῶνας ὄλους τοῦ γέ-
νου· φίλημα ἐπὶ τῶν ῥοδίνων ἐκ χαρᾶς παρειῶν τοῦ ἐτέρου ἐθني-
κοῦ πόλου, τῆς Ἁγίας Σοφίας.

Ἐπλώθη ἤδη, ἐξετάθη ἡ Πατρίς. Εἶναι μεγάλη καὶ ἐλευ-
θέρα, ἀλλὰ κεκακωμένη, μεστὴ πληγῶν. Ἐχει ἀνάγκην ἐργατῶν
πεφωτισμένων, ἐμπεπνευσμένων, ἐνθέων αὐτόχρημα, διὰ τὰ χει-
ραγωγῆσωσιν αὐτήν, διὰ τὰ τὴν ὑποστηρίξωσιν ἐν τῇ περισυλ-
λογῇ καὶ ἀποκαταστάσει. Δὲν δύναται τὰ ἀποβλέπει ἐπὶ πολὺ ἀκό-
μη πρὸς ἡμᾶς τοὺς ἐν παρακμῇ, ἀλλὰ στρέφεται πρὸς σᾶς, τὸ ἔαρ
τῆς Πατρίδος. Φροντίζει τὰ μορφώσῃ καὶ τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ψυ-
χὴν καὶ τὴν καρδίαν σας. Νὰ σας ἐμπλήσῃ γνώσεων χρησίμων,
τὰ κρατύνῃ τὸ φρόνημά σας, τὰ ἐξευγενίσῃ τὸ αἶσθημά σας. Εἰς
τὰς χεῖράς σας ἐναποτίθησι τὸ μέλλον αὐτῆς. Ἀπὸ σᾶς θὰ λη-
φθῶσιν οἱ μεγάλοι ἐπιστήμονες, οἱ ῥηξικέλευθοι κυβερνήται, οἱ
ἐνθεοὶ τοῦ θεοῦ λόγου κήρυκες, οἱ ἀφωσιωμένοι διδάσκαλοι, οἱ
ἐξοχοὶ θεμιστοπόλοι, οἱ ἐπιφανεῖς Ἀσκληπιᾶδαι, οἱ διαπρεπεῖς
τεχνίται, οἱ μεγάλοι ἐπιχειρηματίαι, οἱ ἄτρομοι θαλασσοπόροι,
οἱ πεφωτισμένοι γεωργοί, ἐνὶ λόγῳ πάντες οἱ λειτουργοὶ τῆς πο-
λυπλόκου μηχανῆς, ἣν καλοῦμεν Κράτος, καὶ οὗ προορισμὸς εἶ-
ναι τὰ ὀδηγῆναι τὸν λαόν εἰς τὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν εὐημερίαν, αἰ-
τινες εἶναι αἱ κυριώτεραι ἐκλάμψεις τῆς μεγάλης θεᾶς, ἧτις ἀπο-
τελεῖ τὸν ἀληθῆ τοῦ ἀνθρώπου προορισμὸν, τῆς Ἀρετῆς.

Διὰ τὰ γίνετε δὲ ἀντάξιοι τοῦ μεγάλου τούτου προορισμοῦ
σας ἐν τῇ ἐλληνικῇ κόσμῳ πρέπει τὰ ἐγκολπωθῆτε ὅτι ὁ πρὸς
τὴν ἀρετὴν δρόμος εἶναι ἀνάντης καὶ δύσβατος, ἀλλ' οὐχὶ ἀδιά-

νυστός, ἔαν ἐν μόνον ὑμῖν αὐτοῖς προβάλητε, τὴν ἐκτέλεισιν τοῦ καθήκοντος. Εἰς τοῦτο ἀσκεῖ ὑμᾶς ἀόκνως τὸ Γυμνάσιον μετὰ τῶν συνεργαζομένων ἐκπαιδευτηρίων. Ὅτρηροὶ τῶν γραμμάτων θεράποντες καὶ τῆς ἀρετῆς ἀφωσιωμένοι θιασῶται, οὔτινες κληροῦν τοῦ ἑαυτῶν βίου ὤρισαν νὰ τήκωνται διὰ νὰ φωτίζωσι τὴν νεότητα, νὰ ἐνσταλάξωσιν ἐν τῇ ψυχῇ ταύτης τὴν εὐσέβειαν πρὸς τὸ θεῖον, τὴν ἀφοσίωσιν πρὸς τὴν Πατρίδα καὶ νὰ μεταδίδωσιν εἰς ταύτην τοῦ ἀκοιμήτου πυρός, ὅπερ ζέει ἐν τοῖς στέρνοις αὐτῶν, τοιοῦτοι εἶναι τεταγμένοι ὑπὸ πατρικῆς Πολιτείας νὰ σας ὀδηγῶσιν εἰς τὴν τρίβον τῆς ἀρετῆς, ἣν εἵπομεν, καὶ εἰς τὴν ἐνίσχυσιν διανοίας καὶ ψυχῆς.

Μετ' αὐτῶν θὰ εἰσέλθητε εἰς τὰ μυστήρια τοῦ θεοῦ, τοῦ συγκαταβάλλοντος νὰ σώσῃ τὸ ἀνθρώπινον γένος, ἀπεγνωκὸς καὶ πλανώμενον, διὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ θὰ θωρακισθῆτε κατὰ τὴν πίστιν, ὥστε νὰ εἰσθε ἄτρωτοι ὑπὸ τῶν λυμεῶνων καὶ τῆς ὕλης μόνον λάτρευον. Διὰ τούτων θὰ μνηθῆτε εἰς τὴν εὐκλεῆ ἀρχαιότητα μὲ τὰς καλλονὰς αὐτῆς, μὲ τὸ ὕψος ἐν τῇ ποιήσει, τῇ φιλοσοφίᾳ, τῇ ἱστορίᾳ, ὧν ὁ καρπὸς λάμπει, φωτίζει, καταυγάζει, συγκροτεῖ, καταρτίζει, ἀπεργάζεται, σφυρηλατεῖ διανοίας, χαρακτῆρας. Μετὰ τούτων θὰ συγκλαύσητε ἐπὶ ἔθνικαῖς συμφοραῖς πολλάκις, ἀλλὰ καὶ θὰ δοκιμάσητε ἀγαλλίασιν ἐπὶ εὐτυχίαις καὶ νίκαις τῆς κοινῆς Πατρίδος. Θὰ μάθητε ὅτι δὲν περιορίζεται ἡ Πατρίς ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ Βερμίου καὶ τοῦ Βόρα, οὐδ' ἐντὸς μόνον τῆς Μακεδονίας. Ἄλλ' ὅτι εἶναι μεγάλη καὶ ἐκτεταμένη περιλαμβάνουσα τὰς χῶρας, ὅπου νοσῶνται τὰ ἡμερικὰ ἔπη καὶ ὅπου δοξολογεῖται ὁ Θεὸς ἐν τῇ γλώσσῃ τῶν Εὐαγγελίων, ἀπὸ τοῦ Τομάρου καὶ τῆς Ροδόπης μέχρι τῆς Κρητικῆς Ἰδῆς καὶ τοῦ Κυπριακοῦ Ὀλύμπου, καὶ ἀπὸ τοῦ τῆς Καισαρίας Πόντου μέχρι τῶν Ἀκροκεραυνίων. Θὰ μάθητε ἐπὶ πλέον — ἅς μοι ἐπιτραπῇ δὲ νὰ ἐκταθῶ ἐνταῦθα ὀλίγον — χαίροντες ἰδιαιτέραν καὶ ἀφάνταστον χαρὰν καὶ ἐκδιώκοντες ὑφέρποντα πιθανῶς εἰς τὴν καρδίαν ὑμῶν ὑποπτον δισταγμὸν, τί ἦτο ἡ Μακεδονία μὰς ἀνέκαθεν, τί ἐγένετο καὶ τί εἶναι σήμερον. Δὲν ἦτο, οὐδὲ εἶναι, οὐδὲ θὰ γίνῃ ποτὲ χῶρα ἄρκτων καὶ λύκων τοῦ βορρᾶ

καὶ τῆς ἀγρίας Σκυθῶν καὶ Οὐνῶν φυλῆς. Πρωτοέλληνες Μακεδόνες καὶ Πιέρεις Θρακίκες ἐγένοντο οἱ πρόδρομοι τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ἐκ τοῦ Μακεδονικοῦ δὲ Πιερίου ὄρους κατήλθον αἱ Μοῦσαι εἰς τὴν Ἀττικὴν. Ἡ Μακεδονία εἶναι ἡ χώρα τῶν Ἡρακλειδῶν καὶ τοῦ Ἀρχελαίου, τοῦ Πρωταγόρου καὶ Δημοκρίτου, τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ Ἀριστοτέλους, τῶν παλληκαριῶν τοῦ Ὀλύμπου, τοῦ Μπρούφα, τοῦ Μελά, τοῦ Ἄγρα, τοῦ Βάρδα. Ὁ Μακεδονικὸς ἑλληνισμὸς προελθὼν ἐκ τοῦ πρώτου ἑλληνισμοῦ ἐγέννησε τὸν ἐν Ἀσίᾳ καὶ Αἰγύπτῳ Χριστιανικὸν Ἑλληνισμὸν, οὗ γνήσιον δημιούργημα εἶναι ὁ βυζαντιακὸς Ἑλληνισμὸς. Καίτοι ὁ χρόνος παρέσυρε τὰ ἔργα τῶν σοφῶν Μακεδόνων, ὅφ' ὧν θὰ ἐκλείοντο τὰ στόματα τῶν ὑλακτούντων κατὰ τῆς Μακεδονίας, ἐρωτοτροποῦντων τὰς φυσικὰς ἀρετὰς τοῦ Μακεδονικοῦ ἐδάφους καὶ διὰ θρησκευτικῶν καὶ πολιτικῶν προπαγανδῶν εἰς κίνδυνον ἐμβάλλοντων τὴν ἐρατὴν γῆν, ζητούντων δὲ δικαιοῦματα ἐπὶ τῆς ὑπ' αὐτῶν μολυνθείσης χώρας, ὅμως τὸ πλῆθος τῶν πόλεων, οἱ ἐνεπίγραφοι λίθοι, ἡ νομισματικὴ, ἅπασα ἡ ἱστορία βοᾷ καὶ ἐξαγγέλλει τὴν ἑλληνικότητα αὐτῆς. Ἐὰν ἡ Μακεδονία δὲν ἦτο ἑλληνικὴ θὰ μετεχειρίζετο ὁ Ἀλέξανδρος ὡς ὄργανον διαδόσεως τοῦ μακεδονικοῦ πολιτισμοῦ τὴν γλῶσσαν τοῦ πολιτικοῦ του ἀντιπάλου Δημοσθένους; Ἦως θὰ ἦτο καταληπτὸς ὁ Παῦλος διδάσκων τὴν ἐξ ἀποκαλύψεως θρησκείαν τοῦ Μακεδόνα, ἐὰν δὲν ἦσαν Ἕλληνες, ἐὰν δὲν ἐνόουν τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ; Μήπως ἐδίδασκε σλαυῖστί; Ἡ ἂν δὲν ἦσαν Ἕλληνες ὁ Μεθόδιος καὶ Κύριλος, διὰ τί τὸ ἑλληνικὸν ἀλφάβητον μικρὸν παραποιήσαντες κατέστησαν σλαυικόν; Ἄς σιγήσωσιν οἱ διάφοροι Μπάουτσερ καὶ Καζάρωφ. Ὁ βίος τῆς Μακεδονίας εἶναι ἀδιαπτώτως βίος ἑλληνικὸς, παρὰ τοὺς διηνεκεῖς περισπασμοὺς καὶ τὰς περιπετειώδεις μεταπτώσεις, ἃς ἐδοκίμασεν αὐτῆ. Μάτην ἔτειναν κατὰ τῆς παγκόσμου τοῦ Ἑλληνισμοῦ κόρης τὰ μυστρά των δίκτυα ὀδελυροὶ ἄρπαγες καὶ ἀπαίσιοι δολοφόνοι. Παρὰ τὰ γλωσσικὰ στίγματα, ἅτινα μακρὰ δουλεία ἐνεκλόλαψεν, ἀλλ' οὐχὶ ἀνεξιτήλως εὐτυχῶς, δὲν ἔπαυσεν ἡ Ἡμαθία τοῦ Ὁμήρου νὰ διατηρῇ τὴν ἀκραίφνη αὐτῆς ἑλληνικότητα, ὅσον ἡ Ἀττικὴ καὶ ἡ Κρήτη, ὅσον ἡ Ἡπειρος καὶ ἡ Κύπρος, ὅσον ἡ Κωνσταντινούπολις καὶ ἡ Σπάρτη.

Ἐὰν δὲ ἡ παλαιὰ Μακεδονία ὑπῆρξεν ἢ φωτοδότις τοῦ ἀνεσπέρου φωτός τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὰ πέρατα τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς, καὶ ἡ σημερινὴ οὐ μικρὸν συνετέλεσεν εἰς τὴν νέαν κατεύθυνσιν τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων κατὰ τὴν παγκόσμιον σύρραξιν, ἐξ ἧς προσδοκῶνται ἀγαθὰ ἀποτελέσματα. Ἐν ταύτῃ ταπεινωθέντες οἱ Βούλγαροι, μετὰ τὸ ἐν Δοϊράνῃ τρόπαιον τοῦ στρατοῦ μας, ἔδραμον εἰς τὴν νύμφην τοῦ θερμαϊκοῦ καὶ ἐξήτησαν παράδοσιν ἄνευ ὄρων. Ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου ἐπεθύμουν, φίλοι μαθηταί, νὰ ἐπιστήσω τὴν προσοχήν σας. Ἡ Μακεδονία ὑπῆρξεν, ἦτο, εἶναι καὶ θὰ διαμείνῃ Ἑλληνική. Δὲν ἐγένετο μάλιστα ὁ ὄρκος:

**Μὰ τοῦ Φεραίου τῶνεῖρο καὶ μὰ τὰ πικληκάρια,
Ποῦ χθὲς ἀκόμη ἐπέσανε ἀγνώριστ' ἄλγοντάρια,
Μὰ τὰ φλομάκια ποῦ πιεμε χελιδῆδες χρόνις ὡς τὴν ὥρα
Σκυθία δὲν θενὰ γενῆ ἢ μυρωμένη χώρα.**

Τούτων καὶ πλείονων ἄλλων ἐμφορηθέντες ἐν τῇ γυμνασίῳ θὰ εἰσέλθητε πάνοπλοι εἰς τὸ στάδιον τῆς ζωῆς, πεπεισμένοι ὅτι ἢ σὰς στεφάνωσιν ἢ νίκη σὺτως ὀπλισμένοις. Ὁ δὲ ἀγών, οὐ ἡ ὑπαλήθει πῖπτει ἤδη καλοῦσα ἡμᾶς, δὲν εἶναι πυροδύλων ὀπλων, ξιφῶν, ὑποβρυχίων, ἀεροπλάνων, ἀσφυξιογόνων καὶ χαρακτηριστικῶν ἀγῶν, ἀτινα ἐφεῦρεν ὁ δάσκαλος πολιτισμοῦ, ἀν μοι ἐπιτρέπηται τὸ δεξιόμωρον τοῦτο, πρὸς ἐξόντωσιν τοῦ θεῖου ὁμοιωματος. Ὁ θοῦρος Ἄρης καὶ ἡ λαοσσός Ἀθηναῖ ὑποχωροῦσιν εἰς τὸν λόγιον καὶ κερδῶν Ἑρμῆν, εἰς τὸν μουσηγέτην Ἀπόλλωνα καὶ εἰς τὴν Ἐργάνην Ἀθηναῖν. Ὁ Ἡφαίστος δὲν θὰ κατασκευάζῃ εἰς τὸ ἐξῆς κεραινοὺς καὶ ὄπλα, ἀλλ' ἄροτρα καὶ δικέλλας καὶ παντοίων εἰρηνικῶν μηχανῶν ὄργανα. Κλάδος ἐλαίας ἀνεπετάσθη ἡδὴ ἐπὶ τῶν ἐκ δάφνης στεφάνων, δι' ὧν ἐστέφθησαν ἑνδοξοὶ τῆς χθὲς νεκροὶ εἰς τὰ Μακεδονικὰ πεδία, οἱ ὀμηλικές σας, διὰ νὰ ἀσφαλίσωσιν εἰς ἡμᾶς τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰ δῶρα τῆς Δήμητρος καὶ τοῦ Πανός. Ἄλλ' ὁ ἀγών, καὶ περ εἰρηνικός, δὲν εἶναι ἄνευ πόνου. Ἐχομεν ἐπήλυδας εἰσπληθῆσαντας εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Μακεδονίας ἔδαφος, καὶ μολύναντας διὰ τῶν δυσωδῶν πελμάτων αὐτῶν τὴν σεμνότητα τούτου. Τούτων εἶναι ἀνάγκη νὰ κατισχύσωμεν, καὶ θὰ κατισχύσωμεν. Βροντοφωνεῖ τοῦτο ἡ μακεδονικὴ ἱστορία διὰ μέσου τῶν αἰῶνων. Παρὰ τῆς νεότητος δὲ ἐν μόνον ἀπαιτεῖται νὰ ἐγκολπωθῇ. Τὴν ἀπόλυτον ὑποταγὴν εἰς τὸ κατήκον καὶ τὰ κελεύσματα τῆς πατρίδος. Ἄς πεισθῇ ἢ φίλη τοῦ ἔθνους νεολαία ὅτι ἀνήκομεν πρῶτον εἰς τὴν Πατρίδα καὶ ἔπειτα εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς.

ΔΥΟ ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΕΙΣ

Α.

Ἐπὶ τῇ ἀφίξει τοῦ Προΐγκιος Γεωργίου τῇ 9 Δεκεμβρίου 1898 εἰς Κρήτην, ὡς Ὑπάτου Ἀρμοδίου τῶν Δυνάμεων, ἐτελέθησαν πανταχοῦ Δοξολογίαι. Κατὰ τὴν ἐν Ῥεθύμνῃ τελεσθεῖσαν ἐν τῷ Καθεδρικῷ ναφ ἀσφονκτικῶς πλήρει κόδιου, ἐπιδήμων καὶ λαοῦ, πολυαρίθμων δὲ Ῥώδων ἀξιοματικῶν τῆς Διεθνούς Κατοχῆς, ἀπέτεινα πρὸς τὸ διγκεκινυμένον ἐκ χαρᾶς πλῆθος τὴν κατωτέρω τροδλαλιάν κατ' ἐντολὴν τῆς Δημοτικῆς Ἐφορείας τῆς πόλεως.

Ἄ δ ε λ φ ο ἰ,

Ὁνειρα καὶ πόθου αἰώνων πληροῦντι σήμερον. Ἀχλὺς ζόφου καὶ σκότους ἐκατοντάδων ἐνιαυτῶν διαλύεται σήμερον ὑπὸ τοῦ ἀνεσπέρου τῆς ἐλευθερίας ἡλίου, ζωογονήσαντος τὴν νεκρὰν πατρίδα. Σκιρτῶσι σήμερον τὰ ἀχραντα ὄστα τῶν μαρτυρικῶν λεγεόνων τῆς Κρήτης ἐν τοῖς τάφοις αὐτῶν ἐπὶ τῷ στεφάνῳ τῆς νίκης, ὅν οὔτοι κλλιιεργήσαντες παρέδωκαν εἰς ἡμᾶς νὰ δρέψωμεν. Περιδλέψατε τὴν δικεγλωσχν φύσιν καὶ ἴδετε· τὰ πάντα ἀγαλλόνται· ὁ ἀτελευτήτως τέως ἐν κατηφείᾳ οὐρανός μας ἠθρίασε· ἡδὺς ὁ ψιθυρος τῶν λόγγων, τῶν δασῶν, τῶν ὀρέων μας· γλυκὺ καὶ ἡδυάλον τὸ κελάρυσμα τῶν ρυάκων μας· ἀπείρωσ τερψίθυμος ὁ φλοῖσθος τῶν κυμάτων τῶν ἀκτῶν μας· κύπτει ὁ Ψηλορείτης καὶ ἐναγκκαλίζετχι περίδωκρος ἐκ χαρᾶς τὰ Λευκὰ Ὅρη· ἡ δὲ μυρέεσσα αὔρα ἡδιστχι ἐπιπνέει· τὴν αἰμοπότιστον γῆν μας καὶ διαχέει· ἀγγελικὸς φθόγγος μουσικῆς, ἀνεκκαλήτου μεγαλείου καὶ ἀπεριγράφτου μέλους, ὅπερ μόνον οἱ χθεσῖνοι δοῦλοι, μόνον οἱ ἐκκτόμδχς προσενεγκόντες εἰς τὸν δωμὸν τῆς πατρίδος δύνανται νὰ κίσθωνθῶσιν. Ἐνωτίσθητε τούτων. Ἐλευθερία! Ἐλευθε-

ρία! *Ελευθερία! Θεὰ μακροὺς ἐνικυτοὺς ἀπηνής, ἀλλὰ κμ-
φθεῖσα τέλος καὶ δεξαμένη καὶ τὴν πρώτην τῶν θυγατρῶν της
εἰς τοὺς θερμοὺς αὐτῆς κόλπους.

Καὶ ἤδη χαῖρε Πατρίς! Αἱ ἀλύσεις τῆς δουλείας συνε-
τριβήσαν εἰς κόνιν διὰ τῆς ἀδικιάσου τόλμης σου, διὰ τῆς προ-
σκοπού συνέσεως τῶν τέκνων σου. Πλησιφαῆς ἀνέτειλεν ὁ ἥλιος
τῆς εὐνομίας, τῆς δικαιοσύνης, τῆς προόδου. Σήμερόν σοι ἀνοίγει
νέον στάδιον ἀγῶνος ὁ εὐθαλῆς βλαστὸς τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τῆς
μητρὸς *Ελλάδος, ἣτις ἐν τε πονηραῖς καὶ ἀγαθαῖς ἡμέραις παρή-
γορος καὶ προστάτης ἴστατο πρὸς τὸ πλευρόν σου. *Αγωνίσθητι
ἀπὸ σήμερον τὸν εἰρηνικὸν ἀγῶνα τῆς ἐλευθερίας, ἣτις εἶναι ἡ
πρόοδος. Περιβῆκε μὲ ἀφροσύσιν, μὴ πίστιν καὶ πεποιθήσιν τὸν
*Ηγεμόνα, ὃν σοι πέμπει ἡ ἔνδοξος μήτηρ ἀρραβῶνα προσεχοῦς
τελείας ἀποκαταστάσεως. Εὐφράνθητε δὲ καὶ σεῖς περιπετόμενοι
ἐνταῦθα ἄγαια σικια τῶν ἀθανάτων ἡμῶν πατέρων, ὧν τὸ αἷμα ἐπό-
τισε τὸ καλλίκομον τῆς ἐλευθερίας δένδρον, ὅφ' ὃ ἀπὸ σήμερον
σκεπόμεθα. Δοξάσωμεν καὶ ἡμεῖς τὸν ἀγαθὸν Θεόν, τὸν εὐδοκή-
σαντα νὰ φωτίῃ ἡμᾶς τοῦ λοιποῦ ὑπὸ πλήρους, οὐχὶ ἠκρωτηρι-
σμένῳ ἀστέρῳ καὶ εὐχαριστήσωμεν τοὺς ἰσχυροὺς τῆς ὀρθοδοξίας
προστάτας ἐπὶ τῇ συμπληρώσει τοῦ ἡμετέρου ἔργου. Εὐέλπιδες
δ' ἐγγυῶντες τὴν διάτρητον ὑπὸ τῶν πληγῶν τῶν ἀγῶνων νύμφην
πατρίδα εἰς τὸν λαοφιλῆ νυμφῶν, τὸν ἡγεμόνα μας Γεώργιον, ὡς
ἀνακράξωμεν.

Ζήτω ὁ ἡγεμὼν μας Γεώργιος.

Β'.

Τῆ 9 *Ιανουαρίου 1899 ἐπεδόκθη τὸ πρῶτον ὁ Πρίγκιψ
Γεώργιος τὴν *Ρέθυμναν. *Ἡ ὑποδοχὴ ὑπῆρξεν ἀφάνταστος.
Δοξολογίαι ἐτελέσθησαν ἐν τῷ καθεδρικοῦ Ναῶ, προσφωνήσαν-
τος τοῦ ἀοιδίμου ἐπικόπου Διονυσίου τὸν *Ηγεμόνα, καὶ ἐν
τῷ Τεμένει Νεο νεῖξες ὑπὸ τῶν Μουδουλιμάνων προσφωνήσαν-
τος τοῦ *Ἰμάμη, μετὰ τὴν ἀραβικὴν εὐχὴν, ἐλλνινιστί. Τῆ 10
δυνοδοεούμενος ὑπὸ πλῆθος ἀξιωματικῶν *Ρώδων καὶ Κρητῶν
τῆς Χωροφυλακῆς, ἐπιδοτημῶνων, ὀπλαρχηγῶν καὶ λαοῦ μετέ-

δα εἰς τὴν Ἰ. Μ. Ἀρκαδίου. Ἀπερίγραφτος ὁ ἐνθουδιασμένος καὶ ἡ συγκίνησις τοῦ χωρικοῦ κόσμου, ὅστις μὲ θυμαίας καὶ ἔορτασίμως ἐνδεδυμένος ὑπεδέχτο αὐτὸν διερχόμενον ἐκ τῶν χωρίων του. Ἐν τῇ Μονῇ ἡ συγκίνησις ἐξέβαλεν εἰς τὸ Ζενιθ. Κλαίων ὁ Καθηγούμενος Γαβριὴλ Μαναῆς προδίδωνε τὸν Γεώργιον εἰς τὴν ἐξωτερικὴν Πύλιν, παρὰ τὴν ὁποίαν Μοναχὸς ἐκράτει τὴν ἐκ δόξαιων διάτρητον Σημαίαν τοῦ 1866, καὶ προδίδουσι εἰκόνα τῶν φερονύμων τῆς δεπτῆς Μονῆς Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης, δηλῶν ὅτι «ὄθεν εἶνε χρυσότευκτος, οὔτε μὲ ἀδάμαντας πεποικιλμένη, εἶνε ὅμως γεγραμμένη ἐπὶ ξύλου μυροδόλου ἐκ κυπρίσσου, ἣτις ἐδέχθη τῆς σφίρακις τῶν ἐχθρῶν τῆς Πίσσεως, εἰς τὰ στέρονι τῆς τῇ μεγάλῃ ἐκεῖνη ἡμέρᾳ τῆς 8 Νοεμβρίου 1866 καὶ ἐποτίσθη μὲ τὸ αἷμα τῶν μαρτύρων.» Κατὰ δὲ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ τύμβου τῶν ἱερῶν ὁσίων ὁ χαράδων τῆς γραμμῆς ταύτας προδεφώνησε τὰ κατωτέρω ἐν ἀρρήτῳ συγκινήσει. Ὁ παρακολουθῶν ἀντιπρόσωπος τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν ἔγραψεν ὅτι κατὰ τὸν χαιρετισμὸν τοῦτον τοῦ Καθηγιοῦ ἦτο ἀδύνηκτον νὰ κλιταστείλη τις τὴν ἱεράν συγκίνησιν, ἣν προσεκάλει ἡ ἀνάμνησις τοῦ πρὸ 33 ἐτῶν (τότε) μαρτυρίου εἰς στιγμὴν οὐτως ἐπίσημον καὶ σοβαράν.

Ἰ ψ λ ό τ α τ ε !

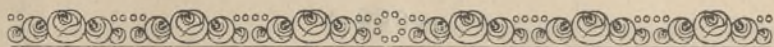
Ἰστασαι ἐπὶ τοῦ ἱερωτέρου τῆς Κρήτης μας χώρου πατεῖς ἐπὶ τοῦ σεμνοτέρου τῆς πατρίδος μας ἐδάφους. Ὁ στενὸς περιβόλος οὗτος περικλείει τὰ ἀχραντα ὁστά τῶν γιγάντων μαχητῶν τοῦ 1866, οἵτινες ἐπότισαν τὴν γῆν μὲ τὸ τίμιον αἷμα των διὰ νὰ πρῶσκειάσωσιν εἰς ἡμᾶς μὲν τὴν σημερινὴν ἡμέραν, εἰς δὲ τὴν σὴν Ἰψηλότητα τὸν εὐκλεῆ τῆς πατρίδος θρόνον. Ἰδέ, Ἰψηλότητα, τὴν εὐαγγέλιον τοῦ Ἀρκαδίου, τὴν νεωτέραν ταύτην ἀδελφὴν τοῦ Μεσολογγίου, καὶ τοῦ πόργου τοῦ Σαμουήλ, ἐφ' ἧς πρὸ τριῶν καὶ τριάκοντα ἐτῶν μάρτυρες τῆς ἰδέας, ἧς τὰ προσέορτια τελοῦμεν σήμερον, ἀνετινάσσοντο εἰς τὸν ἀέρα, ἐκούσια θύματα εἰς τὸν ὠμὸν τῆς πατρίδος. Ἰδὲ ἐκεῖθεν τὴν ὑψύχεναν Ἰσην, ἣτις σκιρτᾷ σήμερον ἀγαλλομένη ἐπὶ τῇ σὴ Ἰψηλότητι καὶ πα-

νηγυρίζει τὸ τέρμα τῶν ἐπὶ τῶν πολυπύχων δειράδων αὐτῆς ἀγώνων. Ἀπλοῦνται ὑπὸ τοὺς πρόποδας αὐτῆς εὐανδροὶ καὶ ἄλκιμοι ἐπυχρίζι, ὧν ταπεινὸς ἀντιπρόσωπος χαίρειζω τὴν Γ. Β. Υ. ἐν τῷ συνεκτικῷ ταύτων κέντρῳ, τῇ ἱερᾷ τοῦ Ἁρκαδίου Μονῆ, ἐν ἧ σιωπηρῶς δικθεδαιούται ἡμᾶς ἡ Γ. Β. Υ. ὅτι τελεῖ τὸν πόθον τῶν ἱερῶν αὐτῆς μαρτύρων, ὧν πάλλευκοι σικκι σικριτῶσι πέριξ καὶ ὅτι θὰ ὀδηγήσῃ ἡμᾶς εἰς τὸν ἀκύμαντον τῆς ἐλευθερίας λιμένα, πρὸς ὃν σπεύδοντες οὔτοι ἀπέκκμον.

Ἐψηλότατε! Ἐλάχιστος τῶν γρχιμάτων θεράπων ἐν ἱερᾷ συγκινήσει καὶ μὲ τείνουσαν ἐκ τῶν παλμῶν τὴν καρδίαν νὰ ἐκπηδήσῃ τοῦ θόρακος, ἔνθους καὶ ἀγαλλίων ἐξ ὧν χθὲς διεθεβαίου ἡμᾶς ἡ Υ. Β. Ἐψηλότης ἀπὸ ἐπιπικνοῦς βήματος, ἀναφωνῶ ἐκ στόματός τῶν ἐπυχριῶν. Μακαριστὴ ἡ μνήμη τῶν σεμνῶν τῆς πίστεως καὶ πατρίδος μαρτύρων, ὧν τὰ ἱερά ὅσα εἶναι ἐνταῦθα ἐσπυρμένα καὶ ἐξ ὧν ἀνέθορον ἡ ἐκπάγλου κάλλους ἐλευθερία. Ζήθ' ἐπὶ μήκιστον ἡ Γ. Β. Υ. ἔνα μὲ τὴν ἡγεμονικὴν Σου πορφύραν περισκέπηξ καὶ θερμάνηξ τὴν προσφιλεῖ τοῦ Αἰγαίου νύμφην, τὴν Κρήτην μας. Ζήθ' Ἐψηλότατε, ἐπ' ἀγαθῷ τῆς πατρίδος καὶ ἀποπερατώσει τοῦ ἔργου, οὐ γενεαὶ ὅλοι προεμάχησαν. Ζήτω ἡ Α. Β. Υ. ὁ Ἡγεμὼν μας.

ΝΩΙΝ

ΜΝΗΜΟΣΥΝΟΝ ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΠΕΣΟΝΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΟΥΣ ΠΟΛΕΜΟΥΣ 1912—1913 ΚΡΗΤΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ

Προόμειοις Τῆ 8 Δεκεμβρίου 1913 ἐτελέσθη ἐν Χανίοις δημοτελὲς μνημόδυνον τῶν Κρητῶν Φοιτητῶν, οἵτινες ἔπεσον κατὰ τοὺς πρὸς Τούρκους καὶ Βουλγάρους πολέμους τοῦ 1912 — 1913, ὑπὸ τοῦ Παγκρητίου Φοιτητικοῦ Συνδέσμου.

Ὁ Σύνδεσμος ἀνέθηκεν εἰς ἡμᾶς τὴν ἐκφώνησιν τοῦ Ἐπιμνημοδύνου πέμψας τὸ κατωτέρω ἔγγραφον.

Ἀξιότιμον κ. Ἐμμανουὴλ Γενεράλιον.

Κύριε,

Κατ' ἀπόφασιν τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ Παγκρητίου Φοιτητικοῦ Συνδέσμου ἀνετέθη Ἐγὼ ἢ ἐκφώνησις Ἐπιμνημοδύνου Λόγου κατὰ τὴν γεννουμένην τελετὴν τῆ 8η Δεκεμβρίου ἐ.ε. ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ Χρυσόδοτου εἰς μνήμην τῶν ἀοιδίμων δυναδῶν μας, τῶν πεπόντων κατὰ τοὺς τελευταίους ἐνδόξους πολέμους.

Ἀναγνωρίζομεν ὅτι ἡ θέσις Ἐγῶν εἶναι δύσκολος λόγῳ τῆς κατατροχούσης Ἐγῶς λύπης διὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ ἀγαπητοῦ μας δυναδέλφου υἱοῦ Σας Ν.Ε. Γενεράλι. Ἀποβλέποντες ὅμως εἰς τὸν εὐγενῆ σκοπὸν τῆς τελετῆς εὐελπίστοιμεν ὅτι θέλετε ἀποδεχθῆ τὸ ἔργον, ὅπερ ἔδχε τὴν τιμὴν ὁ Σύνδεσμος νὰ Σας ἀναθέσῃ.

Ὁ Πρόεδρος
Γ. ΒΟΥΡΟΣ

Ὁ Γραμματεὺς
Κ. Σ. ΜΟΑΤΣΟΣ

Ἐπὶ τῷ Μνημόδυνῳ τούτῳ τὸ μὲν Ἐλεύθερον Βῆμα Χανίων ἐδημοσίευσε τῆ 14 Δεκεμβρίου 1913 τὰ κατωτέρω ὑπὸ τὸν τίτλον Τὸ Μνημόσυνον ὑπὲρ τῶν πεσόντων Κρητῶν Φοιτητῶν.

Ἦτο ἐξόχως σεμνὸν ἐπιβάλλον καὶ συγκινητικὸν τὸ πολιτικὸν μνημόσυνον, τὸ ὁποῖον ἐν τῇ αἰθουσῇ τοῦ «Χρυσοστόμου» ἐτέλεσε τὴν παρελθοῦσαν Κυριακὴν ὁ Σύλλογος τῶν Κρητῶν Φοιτητῶν πρὸς τιμὴν τῶν πεσόντων συναδέλφων των.

Ἡ αἰθουσα εἶχε διακοσμηθῆ ἑκτασίως· κάτωθι ἀκριδῶς τῆς σκηνῆς ὑψοῦτο λευκὸν ῥοδοειδὲς κενοτάφιον, ἐπὶ τοῦ μετώπου τοῦ ὁποῦ ἐπεγράφετο χρυσοῖς γράμμασι τὸ ρῆμα τῶν τριακοσίων τοῦ Λεωνίδα «ἐνθάδε κείμεθα τοῖς κείνων ρήμασι πειθόμενοι». Ἡ δάσις τοῦ κενοταφίου εἶχεν ἐπιστρωθῆ διὰ δελουδίνου ὑφάσματος, ἐπὶ τῶν τεσσάρων δὲ γωνιῶν αὐτοῦ ἐτοποθετήθησαν γλάστραι ἀνθέων. Μία γριλάντζα περιέζωνε τὸ κενοτάφιον φέρουσα κατ' ἀποστάσεις τὰ ἐμβλήματα τοῦ συλλόγου.

Τὴν ἑνκρῆσιν τῆς σεμνῆς τελετῆς ἐσημείωσε δι' ἑνὸς πενθίου ἐμβυκατηρίου ἢ μινδολινάτα τοῦ Συλλόγου τῶν Φιλομούσων.

Κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἐμβυκατηρίου ἐνόμιζέ τις ὅτι ἐκαστὴ ἀκροῦσις τοῦ ὄργανου ἀνέστυρεν ἀπὸ τὰ δάθη τῆς ψυχῆς τῶν παρισταμένων ἕνα στεναγμὸν λύπης. Μετὰ τὸ ἐμβυκατήριον ὁ ἀντιπρόεδρος τοῦ Συλλόγου ἀνεγίνωσκε τὰ ὄνόματα τῶν φονευθέντων, ἐνῶ ἕτερον μέλος ἀπήγγελλε τὸν τόπον τοῦ ἐνδόξου θανάτου των.

Τὸ προσκλητήριον τῶν πεσόντων ἀνεγνώσθη τῆς ὀμηγύρειως ἰσχυμένης ὀρθίας ἐν μέσῳ χαρκατηριστικῆς νεκρικῆς σιγῆς, διακοπτομένης ἐνίοτε ἀπὸ τοὺς στεναγμοὺς τῶν πενθούντων οἰκείων τῶν φονευθέντων.

Τὸ προσκλητήριον ἐπικολούθησεν ἡ κατάθεσις τῶν στεφάνων διὰ συγκινητικῶν προσφωνήσεων.

Εἶτα ὁ πρόεδρος ἐκάλεσεν εἰς τὸ δῆμα τὸν ῥήτορα τῆς ἡμέρας Γυμνασιάρχην κ. Ἐμ. Γενεράλιον διὰ καταλλήλου εἰσηγήσεως.

Ὁ κ. Γενεράλις ἀνελθὼν εἰς τὸ δῆμα, μετέδωκεν εἰς τὸ πατριωτικὸν ἀκροατήριον τὸν πόνον, ὑπὸ τὸν ὁποῖον ἐστέναζον τὰ πατριωτικὰ στήθη του, ἐκ τοῦ θανάτου φιλτάτου τέκνου καὶ ἐτέρου στενοῦ συγγενοῦς. Τὸ ἀκροατήριον συνεμμερίσθη τὸν πόνον τοῦ ῥήτορος, ὁ ὁποῖος συγκρατηθεὶς δυσκόλως ἤρχισε νὰ πλέκη τὸ ἐγκώμιον τῆς ἡρωϊκῆς αὐτοθυσίας τῶν Κρητῶν φοιτητῶν,

ἀροῦ ἐν προομίῳ ἐζήτησε καὶ ἀνεῦρε τὰ αἴτια τῶν τελευταίων πολέμων, χάριν τῶν ὁποίων ἡ Ἑλλάς ὑπεβλήθη εἰς τόσας θυσίας αἰμικτος. Εἰσερχόμενος εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ λόγου του ὁ ρήτωρ ἐξιστόρησεν ἐν ὀλίγοις τὴν δρᾶσιν τῆς φοιτητικῆς Κρητικῆς νεότητος ἐν πολέμῳ, δρᾶσιν ἣτις ἀξίζει τὸν μεγαλύτερον ἔπικινον ἐκ μέρους τῆς κοινωνίας καὶ τῆς πατρίδος, ἣτις ἐν τῷ προσώπῳ τῶν φοιτητῶν εὗρεν, ὡς εἶπε, τοὺς ἰδεώδεις προμάχους τῆς. Ὁ κ. Γενεράλις ἀνυφέρων σκηνήν εἰς ἣν πρῶστη αὐτόπτης μάρτυς ἐν τῷ νοσοκομείῳ ἐπὶ τῆς κλίνης τοῦ ψυχorroαγοῦντος υἱοῦ του, σκηνήν ἀφθάστου πατριωτισμοῦ ἐπνίγη πρὸς στιγμήν ὑπὸ λυγμῶν, τοὺς ὁποίους δεδέχθησαν οἱ λυγμοὶ τῶν πονούντων οἰκειῶν τῶν πεσόντων καὶ τοῦ λοιποῦ κοινῶ. Ἀνακτῆσας δυνάμεις καὶ μόλις συγκρατούμενος ὁ ρήτωρ κατέστρεψε τὸν λόγον του διὰ μιᾶς λαμπρᾶς ἀπιστροφῆς πρὸς τὴν φοιτητικὴν νεότητα τὴν πρόδρομον τοῦ μεγάλου τῆς πατρίδος, τῆς ὁποίας τὰ ὄρια ἔσον καὶ ἂν διηνοίγησαν δὲν ἔφθισαν ὅμως καὶ πρὸς τὰς τελικὰς θάσεις των.

Ὁ κόσμος ἐν συγκινήσει κατάρχνηε σπογγίζων διεικνῶς τὰ δάκρυά του, παρηκολούθησε μέχρι τέλους τὸν λόγον, μετὰ τὸ πέρας τοῦ ὁποίου ἡ μνηδολιναία ἀνέκρουσε δεῦτερον ἐμβατήριον «Ἀγωνία σας ἡ μνήμη» πρὸς τιμὴν τῶν πεσόντων φοιτητῶν.

Ἡ δὲ Ἑστία Ἀθηνῶν ὑπὸ τὸν ὀσμὸν τίτλου «Ἀπὸ τῆς Κρητικῆς Ἐκκτόμεθην—Ὁ φόρος τῶν γραμματέων» ἐδημοσίωσε τὰ ἀκόλουθα τοῦ ὄνεργάτου αὐτῆς κ. Ἐμ. Μ. Χανδράκι (Κέδρου), καθηγητοῦ τότε τῶν Μαθηματικῶν ὑπηρετοῦντος ἐν τῷ Στρατῷ ὡς Ἀξιωματικοῦ, νῦν δὲ Τυμηατάρχου ἐν τῷ Ὑπουργείῳ τῶν Οἰκονομικῶν.

Ὁ θρήνος τοῦ Σωπέν, ποῦ ἀπὸ τὰ μαγικὰ δάκτυλα τῶν λευχειμονουσῶν κορασιδῶν τῆς πόλεως ἐχύθη πρὸ ὀλίγου εἰς τὴν μεγάλην αἴθουσαν τοῦ «Χρυσοστόμου», ἔσφιγγε μὲ τοὺς θεῖους του τόνους τὰς καρδίας τοῦ πλήθους. Περὰ τὸ λευκὸν σὰν τὴν ψυχὴν των καὶ μεγαλοπρεπὲς καθὼς τὸ ἔργον των κενοτάφιον τῶν πεσόντων τεσσαράκοντα δύο ἐκλεκτῶν ὀλκιστῶν τῆς ὑπερηφάνου Κρητικῆς ὀρυδὸς δύο συμπολεμισταὶ των, νεκρὰ καὶ αὐτοὶ τῆς

Κρήτης βλαστήματα, συμμαθηταί ἐν τῷ σχολείῳ, συστρατιῶται καὶ συμπολεμισταί ἐκούσιοι εἰς τὴν ἀγρίαν πάλην, ποῦ πέρουσι τέτοιον καιρὸν διεξήγετο ἐπὶ τῶν Ἑπειρωτικῶν βουνῶν, ἐκάλουν εἰς ἐπίσημον προσκλητήριον ἐκείνους ποῦ πρὸ ἔτους ἀκόμη ἔδλεπον ἀδελφάστους μαχητὰς τῆς Ἀστορράχης, τῆς Μικνωλιάσας, τῆς Χίου, τῆς Μιτυλήνης....

Βγάζουν ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ ἐκφωνοῦντος ὀνόματα ἡρωϊκῶν παιδιῶν καὶ ἀγενεῖων πολεμιστῶν τῆς σπουδαζούσης νεολαίας. Οἱ φθόγγοι ποῦ τὰ ἀποτελοῦν ἀνέρχονται γιὰ νὰ σκορπίσουν μέσα στὴν ἀτελειώτον σιωπὴν τὸν θυμασμὸν στὸ πλῆθος, τὸ δάκρυ καὶ τὴν ὑπερηφάνειαν στὸν συγγενῆ.

Σὲ κάθε ὄνομα, ποῦ φανερώνει καὶ μιὰ μεγάλη τῆς Κρήτης γενεά, οἱ θῆνοι τοῦ Σωπὲν περμερίζουν, ἀφήνοντας διὰ πλάτη τὸν τόπον γιὰ νὰ περάσῃ ἡ ψυχὴ τοῦ σκοτωμένου, ποῦ, ἀφοῦ μὲ τὰ λευκά της ἀεισιδύναμα πτερὰ χαϊδέψῃ τὴν μητέρα, τὸν πατέρα καὶ τὴν ἀδελφή, τὴ χήρα καὶ τὸ ὄρφανό, πηγαίνει νὰ πάρῃ τὴν θέσιν της, στὸν μεγαλοπρεπῆ δωμὸν, ποῦ στολισμένον μὲ δάφνινα κλαδιὰ ἐτοίμωσαν γι' αὐτὴν οἱ ἀδελφοὶ στὰ γράμματά καὶ στὴ φωτιά!.....

Καὶ ἐνῶ ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ ἐνὸς συμμαχητοῦ βγαίνει μεταλειωδὲς τὸ ὄνομα, ἀκούεται ὡσάν ἡχώ στὸ ἄλλο μέρος τοῦ δωμοῦ ἀπὸ τὰ χεῖλη ἄλλου συστρατιῶτου τὸ ὄνομα τοῦ τόπου καὶ ἡ μάχη ποῦ ἐκράτησαν γιὰ πάντα τὸ σῶμα τοῦ ἐφ' ἑβίου σπουδαστοῦ. Ἔτσι ἀνέρχονται ὑψηλὰ τὰ τεσσαράκοντα δύο ὀνόματα δεμένα αἰώνια μὲ τοὺς ἐνδόξους τόπους ποῦ ἐποτίσθησαν μὲ τὸ τίμιον αἶμα τῶν παιδιῶν αὐτῶν....

Εἰς τὸν δωμὸν τώρα εὐλαθεῖς προσκυνηταὶ ἀφήνουν ἐλαφρὰ νὰ πέσουν στέφαναί μεγάλοι καὶ ὄρσοεροὶ ὡς τὰς καρδιὰς τῶν φοιτητῶν, καὶ μετ' ὀλίγον κρύβονται στὸν πράσινον τῆς δάφνης ὄγκον αἱ χρυσαὶ λέξεις ποῦ οἱ συσπειρωσταὶ τῶν ἔγραψαν εἰς τὸν λευκὸν κενὸν τάφον. Καὶ μήπως ἔπρεπε νὰ φαίνεται γραμμένο πῶς :

«Τῆδε ἔκειντο τοῖς * κείνων ῥήμασι πειθόμενοι» :

Εἶναι δὲ αὖ πέντε μῆνες τώρα, ποῦ ἔλοι οἱ ἄνεμοι, ποῦ κατεδύνουν πρὸς τὴν μεγαλόνησον ἀπὸ τὰ ἐλεύθερα πειὰ βουνὰ καὶ τὰς χαράδρας τῆς χώρας τοῦ Πύρρου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀπὸ τὲς ἀφροστεφάνωτες ἀκτῆς τοῦ Ἀρχιπελάγους, βοοῦν τὴν δόξαν τους. Τὰ χιονοσκεπασμένα ἔλαττα τοῦ Ὀλύμπου ἀπὸ τὲς ὑπερήφανες κορυφές, ποῦ τὲς δαντελλώνουν ἀπειρες θξυές, τὴν διακλαλοῦν θοισιμθευτικά. Τὰ ἀγκαθωτὰ πρινάρια τῶν Πεσῶν, οἱ σχοινοὶ τῆς Τζουμαγιάς καὶ τοῦ Λαχανᾶ, οἱ δάτοι τῆς Χίσι, ποῦ ἐδέχθησαν τὸ αἶμά τους καὶ ἐσκέπασαν κάτω ἀπὸ τὴν πυκνὴ σκιά τὰ τὰ τίμιά τους σώματα, σκορπίζουσι μὲ τὸν ψίθυρον τῶν φύλλων τους παλληκαριῶν μοιρολόγια... Τὰ κύματα, ποῦ ἄλλοτε φιλοῦσαν σκλάβους ἀκτῆς, τώρα φέρουσι στοὺς βράχους, στὰ ἀκρογιάλια τῆς πατρίδος τῶν τὸ φίλημα τοῦ ἐλεύθερου πειὰ ἀδελφοῦ καὶ ἡ αἴρα κίρνει τὰ δάκρυα τῆς χαρᾶς του, γιὰ νὰ τὰ φέρῃ στὴν ὀρφανὴ τὴν μάννα τοῦ παλληκαριοῦ...

Μέσθ στὴν σιγηλὴν αἴθουσαν ποῦ καὶ τοῦ λυγμοῦ συγκλονίζουσι στήθη μητρικά, δάκρυα λάμπουσι σὲ μάτια πατρικά, σιγαλὸ κλάμμα καταπνίγεται ἀπὸ τὴν μαυροφορεμένην ἀδελφὴν... Χέρια φιλικὰ σφίγγουσι τίμια; κλάμας ὑπερηφάνων ἀδελφῶν... Μία χήρα τριγυρισμένη ἀπὸ τὰ ὄρφανὰ κοιτάζει τὰ τρυφερά τῶν πρόσωπα καὶ κλαίει. "Ω! πῶς μοιάζουσι τοῦ πτερέα, ποῦ ἀφιέρωσεν ὅλην τὴν ζωὴν του γιὰ τὴν Πατρίδα!

Αἴφνης εἰς τὸ σεμνὸ τὸ δῆμα ἕνας ἄνθρωπος, ποῦ ὁμιιάζει: σὰν ἀνεμοδαρμένο ἔλατο, ἀναδύνει. Μαυροφορεῖ καὶ προσπικθεῖ νὰ συγκρατήσῃ τὴν συγκίνησιν ποῦ τὸν πνίγει... Κοιτάζει: γιὰ μιὰ στιγμὴ τὸ ἀμέτρητο ποῦ ἔχει: ἐμπρὸς του πληθὸς καὶ μὲ φωνήν, ποῦ ὁ ἐσωτερικὸς πόνος τὴν κάμνει νὰ κραδαίνεται, ἀρχίζει:

«Εἰς τὸ καλῶς θνήσκειν ἀρετῆς μέρος ἐστὶ...»

Εἰς αὐτὸν ἔλαχεν ὁ κληρὸς νὰ ἐκφωνήσῃ τὸν λόγον τὸν ἐπιμνημόσυνον: εἰς αὐτὸν ποῦ ἔχει διπλοῦν τὸ πένθος, γιὰ διπλοῦν πρὸς τὴν Πατρίδα ἀπέτισε φόρον αἵματος... Ὅμιλεῖ ὁ ὄρφανὸς ἀπὸ παιδὶ πτερέα καὶ βλέπει: κινεῖς φοδερὰν τὴν πάλην, ποῦ μέσθ στὴν κορδιὰ του γίνετα... Πονεῖ ὁ πλάττης τὸ τρυφερὸ δλαστάρ: του, ποῦ τοῦ ἐκλάδαιψεν ὁ πόλεμος, καὶ ξέρε: πῶς τὸν

πόνον του πονούν πολλοί άλλοι πλάτνοιν, ποῦ ἀκρωτηριασμένοι ἤλθαν καὶ αὐτοὶ νὰ μνημονεύσουν τὰ δικά τους ποῦ λείπουν βλαστάριχ. Ἐβρε: πῶς τὸν ἐνοσοῦν καὶ πῶς ἐκεῖ ἐκλήθη νὰ τοὺς δώση μὲ τὰ λόγια του τὴν πρηγορήσιμ... Αὐτὸς ὁ ἀπρηγόρητος νὰ τοὺς πρηγορήσιμ... Καὶ ὁμοῦς ὁμιλεῖ ἐπὶ μίαν ὥραν· χύνει ἀπὸ τὴν καρδιά του τὸν πόνον του τὸν πατρικὸν καὶ τὴν ὑπερήφανειαν τοῦ ἐλευθέρου πολίτου· ἀκούει τὴν καρδίαν του, ποῦ τοῦ ὁμιλεῖ γιὰ τὸ παιδί καὶ τὴν ψυχὴν του ποῦ τὸν ἐμπνέει γιὰ τὴν πατρίδα.

Τὰ δάκρυα δουρκώνουν γιὰ μιὰ στιγμή τὰ γεροντικά μάτια του καὶ οἱ λυγμοὶ πνίγονται: στὸν λάρυγγά του, μὰ τὸ σκυφτὸ κορμί του ἀνορθώνεται καὶ ὑπερήφανα τὰ μάτια του, ποῦ λάμπουν βλέπουν τὸ μαυροφρεμένο πλήθος. Κλαίει ὁ πατέρας τὸ παιδί, ποῦ ἔδωκε στὴν πατρίδα, μὰ δὲν πρηκονιάται, μάλιστα τὸ καυχᾶται.

Καὶ ὁμοιάζει ἡ φωνὴ του πότε μὲ τὸ ἀπκλὸ μινύρισμα, ποῦ κάμνει: τὸ ἤσυχο νερὸ ποῦ τρέχει: στὸ ἀλάκι, καὶ πότε μὲ τὸν φοθερὸ τὸν πάταγο, ποῦ κάμνει ὁ κατρηράκτης. Πότε ἀστράφτει καὶ βροντᾷ καὶ πότε, σὰν νὰ μιλλῇ μονάχος του σχεδόν, τοὺς ψιθυρίζει... Ἐἶνε ἡ ἀστραπή καὶ ἡ βροντὴ ἐκχειλισμὸς τοῦ Ἑλλήνος πολίτου, ποῦ ξεύρει πῶς τὸ παιδί γιὰ τὴν πατρίδα τὸ ἐγέννησε. Τὸ ἀπκλὸ μινύρισμα καὶ ὁ ψιθυρισμὸς, ποῦ συνοδεύουν ἐλαφροὶ στεναγμοὶ εἶναι ἡ ὁδύνη τοῦ πκτέρου, ποῦ ἐκδηλώνεται ἤρεμος, δειλὴ, χωρὶς ν' ἀκούεται σχεδόν, γιὰτὶ στὲς ὑπερήφανες ψυχές, ποῦ τώρα μνημονεύουν, τὸ κλάμμα, τὸ πρηάπνον, ὁ πρητρικὸς ὁ πόνος ἴεσιν δὲν ἔχουν.

Πετοῦν τὰ λόγια τοῦ πατέρα σὰν ἴσομοι: καὶ ἀνάπαιστοι μέσζα στὴν σιωπηλὴν ὁμήγουριν καὶ, ὅσον φθάνει πρὸς τὸ τέλος ὁ μεγαλειώδης αὐτὸς ἐπιτάφιος, τὰ μάτια ποῦ ἐκκλιον πύσουν πιά νὰ δακρυζοῦν, τὰ πρόσωπα, ποῦ ἐδουθίζοντο μέτα: στὸ πένθημο μινδῆλι, ὑψώθησαν καὶ ἀντίκρυσαν τὸ πρὸ μικροῦ σχυμμένο ἔλατο, ποῦ τώρα ἀνωρθωμένο δακρυζοῦν καὶ πρηγοροῦν, γιὰτὶ μιλεῖ γιὰ τὴν πατρίδα....

Οἱ μαδρες ἀπὸ τὴν ὁδύνην ψυχές τώρα λευκαστολοῦν καὶ οἱ ἴδιοι τόνοι, ποῦ στὴν ἀρχὴν ἀπὸ τὲς χορδῆς συνάθεταν τὸν θρηγὸν τώρα συνθέτουν ὕμνον, ποῦ συνοδεύει τὲς ψυχές στὰ δάρφινιά των δώματῃ...

Χανιά, Δεκέμβριος.

Ο ΕΠΙΜΝΗΜΟΣΥΝΟΣ

Εἰ τὸ καλὸς θνήσκειν ἀρετῆς μέρος ἐστὶ μέγιστον
Ἡμῖν ἐκ πάντων τούτ' ἀπένειμε τύχη.
Ἐλλάδι γὰρ σπεύδοντες ἐλευθερίην περιθεῖναι
Κείμεθ' ἀγηράντφ χρώμενοι εὐλογίη.

Σιμωνίδης

Ἀρχαιοπρεπιῖς φερομένη ἢ εὐγενῆς ἀκαδημεικῆ τῆς Κρήτης Νεότης κλεῖ εἰς τὸ σημερινὸν μνημόσυνον τῶν ἐν τῷ ἀπελευθερωτικῷ πολέμῳ πεσόντων συναδέλφων καὶ συμπολεμιστῶν. Νομίζει τις ὅτι ἐτράφη ὑπὸ τὰς εὐσχοιφύλλους πλατάνους τοῦ σωκρατικοῦ Ἰλισσοῦ καὶ ἐντὸς τῶν περιστάφων γυμνασίων καὶ λυκείων τῶν Ἀθηνῶν, ἐν οἷς ἐνεφύετο εἰς τὰς ψυχὰς ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν Πατρίδα καὶ ἡ τήρησις τῶν θεσμίων τῶν ἀπικιτούντων τὴν αἰμὴν καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην πρὸς τοὺς ὑπὲρ ταύτης πίπτοντας. Χαρακτηρίζεται οὕτως ἡ Νεότης ἡμῶν ὅτι δὲν ἐντροφᾶ μάτην εἰς τὸ ἀείζων παρελθόν, οἱ δὲ διδάσκαλοι αὐτῆς ὡς ἐπιγινώσκοντες τὴν λειτουργίαν, ἧς εἶναι μύσται. Τιμὴ καὶ ἔπαινος ἀμφοτέροις.

Ὅντος δὲ τοῦ ἔργου σεμνοῦ ἔπρεπε καὶ Περικλῆς τις Ὀλύμπιος νὰ εἰλεγε τὸν προσήκοντα ἔπαινον ἐπὶ τοῖς μνημονευμένοις, ἐγκωμιάζων αὐμὰ τὴν γεννήσασαν καὶ θρέψασαν τὴν σημερινὴν νεότητα χώραν καὶ τοὺς Νόμους, καθ' ὅ: ἐτράφη καὶ ἐπαίδεῦθη. Κατὰ τοῦτο λοιπὸν μόνον ἀστοχεῖ ἡ εὐελπίς νεότης καλοῦσα ἐμὲ νὰ παρέλθω ἐπὶ τὸ βήμα, ὅπερ ταυσοίπτερος τῆς Μούσης λάτρις ἔπρεπε νὰ καταλάβῃ, οὐχὶ κορυθαλῶς χθιμιλοπέτης. Ἄλλως τε καὶ ἀφοῦ καὶ ἡ ἐξωτερικὴ περιβολὴ καὶ ὁ ἔσω ὅλος ἄνθρωπος μάχονται πρὸς τὸν ἐλεύθερον πολίτην, ὅστις εἶναι ὑπερήφανος κατὰ τοῦτο μόνον ὅτι δὲν εἶναι ξένος πρὸς τὴν μνη-

μονευθησομένην ἠβῶσαν ἐκκτόμβην, ἀλλὰ μέτοχος ἐν διπλῷ αἵματι. Μόνον δ' ὡς ἐκδήλωσιν στοργῆς πρὸς τὰ συνάδελφα τούτοις τοῦ γένους μου βλαστήματα ἐρμηνεύω καὶ ἀπεδέχθην τὴν κλήσιν. Μηδεὶς λοιπὸν προσδοκῆση μεγάλα. Ὁ λόγος μου μέλλει νὰ εἶναι ἤττων τῶν ἔργων τῆς θυσιασθείσης νεότητος, οὐδ' εἶναι δίκαιον νὰ ἐκτεθῇ εἰς κίνδυνον ἡ ἀρετὴ τοσαύτης ζωῆς προσενεχθείσης ἐκουσίως εἰς τὸν βωμὸν τῆς Πατρίδος ἐκ τοῦ λόγου τοῦ ἐμοῦ. Ἀπίδετε μᾶλλον εἰς τὴν εὐγενῆ πρόθεσιν τῆς νεότητος, λάβετε ὑπ' ὄψιν τὴν δεκατετράμηνον γιγαντομυχίαν, προσδλέψατε εἰς τὸ ρόδιον χρῶμα τῶν διὰ τοῦ αἵματος τῆς νεολαίας χαρὰ χθέντων νέων τῆς πατρίδος συνόρων καὶ κριδίετε τὴν ὠχρότητα καὶ τὸ ἄτονον τοῦ ἐμοῦ λόγου.

Τεταπεινωμένη καὶ τὸν δίσκον σχεδὸν τῆς ἐπιτελείας τείνουσα ἐλογίζετο μέχρι πρό τινος ἡ Πατρὶς ἡμῶν. Οἱ μὲν φίλοι ἐλυποῦντο ἐπὶ τούτῳ, οἱ δὲ πάμπολλοι ἐχθροὶ ἐχαιρεκάκουον καὶ ἐκήρυττον ὅτι δὲν ἀποτελεῖ ἡ Ἑλλὰς τιμητικὴν ψηφίδα ἐν τῷ μωσαϊκῷ τῶν ἐθνῶν. Ὁ δὲ ρύπος τοῦ 97 τοσοῦτον θράσους εἶχε γεννήσει· εἰς τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν, ὥστε καὶ οἱ Τούρκοι ἦσαν αὐθάδεις καὶ οἱ Οὐνοὶ τοῦ Κ'. αἰῶνος θρασύτατοι πρὸς ἡμᾶς. Δυσέκλυτοι, κηλίδες εἶχον προσκρῆθῆ εἰς τὸ πάγκαιον σῶμα τῆς Πατρίδος, ὥστ' ἐχρειάζετο ρεῦμα Ἁλφειοῦ καὶ νέος Ἡρακλῆς. Καὶ αὐτὰ τὰ τέκνα τῆς Ἑλλάδος τὰ ζῶντι ἐκτὸς τοῦ Βασιλείου ἐθεώρουσαν αὐτὴν λογοκοποῦσαν μόνον, ἐπίστευον δὲ ὅτι ἡ Ἑλλὰς εἶναι παράχορδος φθόγγος ἐν τῇ Βαλκανικῇ ἀρμονίᾳ, ἐν ᾗ δι' ἄδραξ πληρωμῆς παριστάνοντο ἄλλοι ὡς Ἰάπωνες καὶ Πρῶσοι τῆς Ἀνατολῆς.

Ἡ πτώσις τοῦ Χαμίτ, τὸ ἀντ' αὐτοῦ ἰδρυθὲν νεοτουρκικὸν σύνταγμα, οὐχὶ ὀλιγώτερον τοῦ πρώτου ἀπαίσιον, ἢ ἔντασις τῆς τυραννίας τῶν πιστευόντων τὸν Χριστὸν ἐν ταῖς Τουρκικαῖς ἐπαρχίαις ἀπετίναξαν τὸν λήθαργον τῆς Ἑλλάδος, ἀπότοκον ἀτυχοῦς παρελθόντος, καὶ προήγαγον εἰς φῶς τὸ φθινόπωρον τοῦ 1912, τὴν ἀρχὴν τῆς ἐθνικῆς ἀναστάσεως καὶ ἀποκαταστάσεως. Τόλμη καὶ σύνεσις, αἱ δύο ἀρεταὶ πάσης ζώσης καὶ δυναμένης νὰ δρᾷ ψυχῆς, εὐρεθεῖσαι ἐν συμμυχίᾳ τὸν εἰμυρμένον τοῦ 1912 Ὀκτώ-

βριον ανερρίπισαν τήν κεκαλυμμένην μόνον, τήν προσκαίρως ὀπνώσασαν ἔθνηκην φλόγα, ἥτις ἀνήφθη μετὰ μικρὸν εἰς μεγίστην πυρκαϊάν παρσύρσασα τήν προτέραν ἀποθάρρυνσιν, τὸν ἀνελεύθερον δισταγμὸν, ἀποδοῦσα τήν ζωὴν καὶ ἀποκαταστήσασα τήν Ἑλλάδα εἰς ἦν τιμὴν καὶ δόξαν καὶ πρότερον ἔπρεπε νὰ διατελῇ.

Τῆς μεγάλης ταύτης πυρκαϊᾶς τὴν ἀφορμὴν, τὴν ἔντασιν, τὴν δύνανσιν καὶ τὰ ἀποτελέσματα θὰ κρίνῃ καὶ θὰ τακτοποιήσῃ προσηκόντως ἐν δέοντι χρόνῳ ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Κλειοῦς, ζυγοστατῶν τὰ πάντα κατὰ τὸ δίκαιον καὶ ἀποδίδων τὸ προσήκον εἰς τοὺς πρωτεργάτας καὶ συντελεστάς. Ἄλλὰ πρὶν ἐπέμβῃ ἡ χειρουργικὴ σμίλη τοῦ ἱστορικοῦ ἀνατόμου ἐπιτρέπεται νὰ χαραττωσι καὶ μὴ ἱστορικοὶ γραμμαῖς τινες ἐρμηνευτικὰς τῶν τελεσθέντων.

Οὗτω μετέχοντες καὶ ἡμεῖς σήμερον τοῦ εὐγενοῦς μνημοσύνου ἃς παρμερίσωμεν μίαν πτυχὴν τῆς θθόνης ἥτις καλύπτει τὸν πίνακα, ἐν ἐχάραξεν ἡ ἀδαμαντίνη ψυχὴ, ἡ χαλυβδίνη θέλησις, ἡ ἰδανικὴ φιλοπικτρία ἐνὸς Στρατηγοῦ, ἡ τολμηρὰ δρᾶσις Συμβούλων τοῦ Στέμματος, μεγαλουργότατος στρατὸς καὶ στόλος καὶ συναγερμὸς ἔθνηκός, πανελλήνιος.

Εἶναι αἱ πρῶται ἡμέραι τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1912. Ἄοριστία ἐν τῇ πολιτικῇ καταστάσει. Ἡ διπλωματία χρεωκοπεῖ ἐν ταῖς προβλέψεσιν. Ὁ νεοτουρκικὸς σωθινισμὸς παροινεῖ, μιλίνεται, ἀπειλεῖ γῆν καὶ οὐρανόν. Δὲν παραιτεῖται οὔτε τῶν νεφελοδῶν ἐπὶ τῆς Κρήτης δικαιοματῶν. Ἀπειλεῖ τὰς Ἀθήνας, τὴν Σόφιαν, τὸ Βελιγράδιον καὶ τυραννεῖ τοὺς ὑπὸ τὸ τουρκικὸν σύνταγμα χριστιανικοὺς λαοὺς. Ἀλλὰ τὰ Βαλκανικὰ Κράτη ὡς ὑπὸ τὴν ἀρμονικὴν πνοὴν τῆς λύρας τοῦ Θεσσαλοῦ ἀοιδοῦ διατελοῦντα συμμαχοῦσιν, ἐν ᾧ ὁ νεότουρκος ἀλαζονεύεται. Πρῶτον τὸ μικρὸν ἀλλὰ μέγχα Μυυροβούνη εἰσελαύνει νικῶν εἰς τὸ τουρκικὸν ἔδαφος, τὴν 6 δ' Ὀκτωβρίου εἶχε κηρυχθῆ καὶ ὑπὸ τῶν τεσσάρων Κρατῶν ὁ πόλεμος, εἶχεν ἀναφθῆ ἡ πυρκαϊά.

Ἄρχεται ὁ ἐξ Ἑλλάδος πόλεμος. Ἐντὸς μικροῦ χρόνου γενικεύεται ἐν Μακεδονίᾳ, ἐν Ἡπείρῳ, ἐν ταῖς Νήσοις. Πανταχοῦ τρόπικια, πανταχοῦ καταισχύνη καὶ ἦττα τῶν πολεμίων. Μόνον

πρὸς τὴν ἐν Ἀσίᾳ πορείαν τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ πρὸς τὴν τοῦ Ἑρακλείου ἐπὶ τοὺς Πέρσας δύναται νὰ παραβληθῇ ὁ θριαμβευτικὸς ἐν ταχύτητι καὶ νίκαις δρόμος τοῦ μεγάλου Στρατηλάτου. Οἱ λογοκοποῦντες ὅτι θὰ κατκυλισθῶσιν ἐν τῇ πλατείᾳ τοῦ Συνατάγματος εἶναι αἰχμάλωτοι τοῦ Κωνσταντίνου. Ἡ Μακεδονία, ἡ Ἡπειρος, αἱ Νῆσοι εἶναι ἀπηλευθερωμένοι. Τὸ μόλυσμα ἐκαθαρίσθη. Ἐπληρώθησαν αἱ πόλεις τῶν συμμάχων Κρατῶν αἰχμαλώτων. Ὁ στόλος καταναυμαχεῖ τοὺς ἀπκυθδιζομένους ἐν τοῖς ὕγρασις κελεύθοις, τοὺς μόλις ἐν τῇ ξηρᾷ ἀριθμυμένους. Πρὶν πρῆλθῃ τρίμηνον πνέει ἡ αὔρα ἐλευθερίας ἀπὸ τῆς Χίου μέχρις Ἀυλῶνος καὶ ἀπὸ Νέστου μέχρι Πρεβέζης. Συσφίγγει δ' ὁ Σταυρὸς τὴν Ἡμισέληνον ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου περιδεῆ. Τὸ ἄγος ἐξέλμπεν. Οἱ δεδηλωμένοι Νεοὶ ἠγιάσθησαν καὶ ἐπεδόθησαν εἰς τὴν λατρείαν τοῦ θεοῦ, οἱ κεκαμμένοι τράχηλοι ἀνέκυψαν, τὰ χεῖλη τῶν χθεσινῶν δούλων ἐλύθησαν εἰς αἶνον τοῦ θεοῦ καὶ εἰς ἀνευφημίαν τῶν λυτρωτῶν. Δὲν εἶναι ἐνδακρυς πλέον ὁ ὀφθαλμὸς τῆς νησιώτιδος, ἐν ᾧ ναυοιρῖζει τὸ θρόνος, ὅπερ χθὲς ἤκουε δουρικὸν ἄσμα. Ἀνέπνευσαν μυριάδες ἀδελφῶν, ἐπέισθησαν ὅτι ζῶσιν, οὐδὲ παρακολουθεῖ αὐτοὺς τὸ ἀτιμωτικὸν ὄνειμα τοῦ ραγιαῦ. Ἐνὶ λόγῳ ἡ Ἑλλάς ἀπέπ' οὐνε τὸν ρύπον, ἔγινε μεγάλη, τετιμημένη, σεβαστὴ καὶ φοβερὰ, δικαιοῦται δὲ ἔκτοτε νὰ ὑφοῖ γαῦρον τὸ μέτωπον.

Καὶ ὅμως πόσον ἐστοίχισαν ταῦτα! Χεῖμαρροι αἱμάτων ἐχύθησαν· χιλιάδες σφριγώσης ζωῆς προσηνέχθησαν θυσία· πένθη ἐσκορπίσθησαν εἰς ἐλευθέραν καὶ δουλεύουσιν Ἑλλάδα ὄρφανὰ γονέων, ὄρφανοὶ παίδων γονεῖς, χῆραι γυναῖκες κατεστάθησαν. Τοιαῦτα τὰ τῶν πολέμων. Τὰ μεγάλα ἀγαθὰ μεγάλως καὶ τὰς θυσίας ἀπαιτοῦσιν. Οἱ μελανειμονοῦντες ἄς φέρωσι τὸ πένθος, ἀλλ' ἄς εἶναι ὑψαύχενες· τούτων τὰ πένθη ἐδιπλασίασαν τὴν Ἑλλάδα.

Ἐν ᾧ δὲ περιμένετο ἡ κατίσχυσις τῆς ἐλαίας, παρασπινδία συμμάχου ἤγαγεν εἰς δεύτερον πόλεμον, ἐνδοξότερον τοῦ πρώτου, ταχύτερον διεξαχθέντα, ἀλλὰ μείζονα εἰς αἶμα στοιχίσαντα. Ἐὰν ὁ πρῶτος ἀπησχόλησε τὸν Στρατηλάτην τρίμηνον διὰ τὸν χειμῶνα, τοὺς παγετοὺς καὶ τὸ ἄγριον τοῦ Μπιζανίου, ὁ δεύτερος τριακονθήμερον μόνον. Λογχοφορῶν καὶ αἰματηρὸς περίπατος ἦ-

- γαγε τὴν κυκνόλευκον πρὸ τῆς καταπεπληγμένης Σόφιας ὑπὸ τὸ βροντοφωνοῦν κέλευσμα τοῦ ἤδη βασιλέως: Ἐμπρὸς καὶ πάντοτε ἔμπρὸς. Παρωμοιάσαμεν ἀνωτέρω τὸν Κωνσταντῖνον πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον κατὰ τὴν ταχύτητα τῆς πορείας. Μετὰ αἰῶνας ὁ θρῦλος θὰ ταῦτίσῃ καθ' ὁλοκληρίαν τοὺς δύο βασιλεῖς. Κεραυνώδης ἡ πορεία ἀμφοτέρων. Ἕλληνας ἄγουσιν ἀμφοτέροι: κατὰ βαρβάρων λιτοί, ἀφωσιωμένοι εἰς τὸν στρατόν, φιλόανθρωποι καὶ μεγαλόψυχοι πρὸς τὸν ἐχθρὸν ἀμφοτέροι. Βραχύτερος ὁ δεύτερος πόλεμος, ὁ τὴν λεοντὴν ἀφαιρέσας ἀπὸ τῶν Πρώσων τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλ' εἰς αἶμα ἐστοίχισε μείζον τοῦ πρώτου, ὡς ἀνωτέρω ἐρρήθη.

Τοιαῦται εἶναι αἱ ἀδραὶ γραμμαὶ τῆς εἰκόνας, ἧς τοῦ καλύμματος μίαν πτυχὴν ἀνεσύραμεν. Ἐάν τις ἐπιχειρήσῃ νὰ ἐξετάσῃ τὴν εἰκὼν ἐν τινὶ λεπτομερείᾳ θὰ καταληφθῇ ὑπὸ θάμβους. Οὔτε τῶν τρωϊκῶν μονομαχιῶν, οὔτε τῶν περσικῶν πολέμων, οὔτε τῶν θριάμβων τοῦ Ἀλεξάνδρου, οὔτε τῶν βυζαντιτικῶν νικῶν, οὐδὲ τοῦ τηλαυγοῦς 21 εἶναι τὰ τοῦ ἀρτίως λήξαντος πολέμου γεγονότα κατώτερα. Καὶ ὁ καταρτισθησόμενος οὐχὶ σύντομος ἱστορικὸς τούτων τόμος θὰ ταχθῇ πρὸς τὴν ἱστορίαν τῶν μηδικῶν, τοῦ Ἀλεξάνδρου, τοῦ Ἡρακλείου, τῶν Κομνηνῶν, τοῦ 21.

Ταῦτα ἀφήνονται εἰς τὸ μέλλον. Ἡμεῖς σήμερον ἄς ἐξετάσωμεν καὶ ἄς ἀνεύρωμεν τὸ μέρος ἐκεῖνο τοῦ ἀπελλείου πίνακος, ἐν ᾧ σελαγίζει καὶ φωτοβολεῖ ἡ Φοιτητικὴ Νεότης τῆς Κρήτης, ἡ πρώτη σπεύσασα εἰς τὴν φωνὴν τῆς Πατρίδος καὶ τελευταία ἐκ τοῦ ἀγῶνος ἐπνεθεύσα.

Ὁ ἠδυλάος τοῦ Λευκάτια κύκνος ἐπονομάσας ἐν τῇ ὑψηλῇ πρὸς τὸν Πατριάρχην ἠδῆ του τὸ ἀνώτατον τῆς Φυλῆς ἐκπαιδευτήριον φλογερὸ καμίνι, δὲν ἐπλανάτο. Ἐν τῇ φλογώδει ὄντως καὶ ἀσθέστῃ τυχύτῃ καμίνῳ δὲν στομῶνται μόνον αἱ μεγάλα διάνοιαι, αἱ ἰσχυραὶ ψυχὰι εἰς τὸ νὰ ἀποβλίνωσιν ἡγάται τοῦ ἔθνους ὀδηγοῦντες εἰς τὸν προορισμὸν αὐτοῦ τοῦτο, οἱ ἐπίσημοι ἀντιπρόσωποι τῆς ἐπιστήμης, διὰ νὰ φωτίζωσι τὴν φυλὴν, ἀλλὰ λαξεύονται καὶ αἱ καρδίαι καὶ τὰ αἰσθήματα καὶ σφυρηλατοῦνται αἱ ἔθνικαὶ τῶν τροφίμων τούτου συνειδήσεις. Θρησκοῦνται ἐν αὐτῇ αἱ προ-

αγωγικὰ τοῦ πνεύματος ἐπιστήμαι, ἀλλὰ καὶ ἡ ὑπάτη τῶν ἐπιστημῶν, ἡ μὴ ἔχουσα κεχωρισμένην Σχολήν, ἡ θερμαίνουσα τὴν καρδίαν, ἣτις θὰ ἠδύνατο νὰ κληθῆ Φιλοπατρία.

Ἀπὸ ταύτης, ἀφ' ἧς καὶ ἄλλοτε εἰς Ἡπειρον, Κρήτην καὶ Θεσσαλίαν ἐξεπέμφθησαν τρόφιμοι, ἠνδραγάθησαν καὶ ἔπεσον, ἀφωρμήθησαν οἱ ἀποτελέσαντες τοὺς Φοιτητικοὺς λόχους τοῦ 1912, ὧν ἀναρίθμητοι τάφοι ἀπέριττοι καὶ μὲ σταυροὺς ἀχανεῖς εἶναι ἐσκορπισμένοι ἀπὸ τοῦ Παγγαίου μέχρι τῶν Ἰωαννίνων, ἀπὸ τοῦ Πετσόδου μέχρι τοῦ Σαρανταπόρου καὶ ἐν ταῖς πατρίσι τοῦ Πιττακοῦ καὶ τοῦ Θεοπόμπου. Ὁ σφυρηλατηθεὶς ἐν τῇ φλεγομένη ταύτῃ καμίνῳ σίδηρος ἀπέδη χάλυψ, θραύσας τὰς ἀλύσεις τῆς δουλοσύνης καὶ ἐκδιώξας ἀπὸ τῆς Ἡπείρου καὶ Μακεδονίας τὸν δάρβαραν. Τούτων τὰ μνημόσυνα τελοῦμεν σήμερον.

Ἐὰν ἡμεῖς οἱ γεγηρακότες πλέον ἠρωτώμεθα πρὸ τοῦ εἰμυρμένου Ὀκτωβρίου περὶ τῆς νεότητος τῆς σήμερον, ὁμολογοῦμεν ἀνυποστόλως ὅτι δὲν θὰ ἐξφραγοῦμεν αὐτὴν οἷα κατεδείχθη. Εἶχεν ἐπιδράσει καὶ ἐφ' ἡμῶν ἡ κοινὴ πρόληψις καὶ ἐφοδούμεθα ἐπλάττομεν οὐχὶ αἰσῖα, Πόσον διετελοῦμεν ἐν πλάνῃ! Ἡ ὀπουδάξουσα νεότης μὲς ἐφάνη ἀνταξία τοῦ ἱστορικοῦ τῆς Φυλῆς παρελθόντος, γνησίως ἑλληνικῆ.

Ἰκανὸν πρὸ τοῦ πολέμου χρόνον ἔνεκα τῆς κρατούσης πολιτικῆς ἀορισίας, ἔνεκα τῶν ὑπόπτων ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Χερσονήσῳ κινήματων, διὰ τὴν διακφοράν, ἀνευ ἀλαζονείας, τῶν καρδιῶν τῶν νέων μὲς ἐνταῦθα, διὰ τὰς σεμνὰς Κρητικὰς παραδόσεις, ἡ Φοιτητικὴ ἐν Χανίοις Νεότης συνεκρότησεν ἐπανειλημμένας συνεδρίας τοῦ Συλλόγου τῆς, ἀπετάθη πρὸς πάντας τοὺς ἐν Κρήτῃ συναδέλφους, ἀπεφάσισεν ἐθελοντικῶς διὰ τῶν μελῶν τῆς νὰ μετάσχη τοῦ προμηνησομένου καὶ ὅσον οὐ πικρόντος πολέμου, Ὑπεγράφη μάλιστα καὶ εἶδος συνυποσχετικοῦ ὑπὸ τῶν ἐν Χανίοις μενόντων φοιτητῶν. Τῇ δὲ 2 Ὀκτωβρίου προεπέμπετο ἐντεῦθεν ἡ πρώτη φοιτητικὴ ὁμάς ἐν συγκινήσει καὶ ἐνθουσιασμῷ, διὰ πατριωτικῶν προσφωνήσεων κατευοδουμένη, ὑπὸ τὰς εὐχὰς τῆς κοινῆς συμπάσης καὶ ὑπὸ ἀφθόγους πυροβολισμοὺς τῶν ὀμηλικῶν καὶ πρεσβυτέρων, οἵτινες μετ' ὀλίγον ἀπήρχοντο ὡσαύτως εἰς τὰς

πολεμικά πεδία. Ἐπηκολούθησεν ἡ ἀνχωρήσις καὶ τῶν λοιπῶν. Ἐν Ἀθήναις δὲ ἔνθα συνεκεντροῦντο συνεκροτήθησαν ὁ ἡπειρωτικὸς καὶ μακεδονικὸς τὸ πρῶτον λόχος, εἶτα δὲ προσεκολλήθησαν οἱ ἄλλοι εἰς τὸν στρατὸν τῆς κατοχῆς τῶν Νήσων. Τόσην δὲ ἤσκησεν ἐπίδρασιν ἡ πρωτοβουλία αὕτη τῆς μὴ ὑποχρέου εἰς στρατεύουσιν φοιτητικῆς τῆς Κρήτης νεότητος, ὥστε ἕκαστος ἀριθμὸς φοιτητῶν πανταχόθεν προσέδραμον, ἀπεδείχθη δὲ περιτράνωσ δι: εἶναι εὐθηκτος ἡ Ἑλληνικὴ νεότης ἀποτελοῦσα τὰ ζωτικώτερα στοιχεῖα δ.ἀ τὸ μέλλον τῆς φυλῆς. Τὸ παράδειγμα δὲ ταύτης ἐπίδρασαν καὶ ἐπὶ τὰς ἄλλας τάξεις συνήγαγεν ὑπὸ τὰς σημαίας καὶ εἰς τὴν φωνὴν τῆς πατρίδος πεντήκοντα χιλιάδας ἑθελοντῶν ἀπὸ πάσης κατοικουμένης τῆς γῆς γωνίας, ἐτοίμων νὰ ἀποθάνωσιν ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς Ἰδέας, ὑπὲρ τῆς κοινῆς πατρίδος. Διετρανώθη δ' οὕτω μᾶλλον δι: τὴν ψυχὴν τοῦ Ἑλληνος δὲν μιαινέει ὁ κοσμοπολιτισμὸς, ὁ ἄπατρις καὶ μουσρὸς, ἀλλὰ πληροὶ ταύτην ἡ ὑψηλὴ ἀλληλεγγύη τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος καὶ ὑποστάσεως. Τὸ πατρίς εἶναι πᾶσα χώρα, ἐν ἣ τὶς εὐτυχεῖ, δὲν ἔχει θέσιν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ψυχῇ. Τοιαύτην κρίνομεν τὴν ὀρμητικὴν ταύτην πρωτοβουλίαν τῶν σπουδαστῶν μας.

Οὕτως ἐκ προαιμίων ἔχοντες τεθωρακισμένην τὴν ψυχὴν καὶ τὸ φρόνημα ἀφήνουσι τὴν θαλπωρὴν καὶ τὴν εὐμάρειαν τοῦ οἴκου, ἐνδύονται τὸ τετιμημένον χα κ ι καὶ ρίπτονται εἰς τὸν ἀγῶνα. Ἐχουσι τὸ θάρρος τῶν 20 ἢ 19 ἔτων αὐτῶν, τὸ ἐνδομυχοῦν τῆς ψυχῆς των πῦρ, τὸν ἅγιον ἐνθουσιασμόν, προῖόν ἀπεράντου, ἄνευ ὀρίων, ἀγάπης πρὸς τὴν πατρίδα, στηριζόμενον ἐπὶ τοῦ δικαίου τοῦ ἀγῶνός μας, ὡς ἔπλα πολεμικά, ὑπέρτατον δ' ἀγαθὸν—δῶρον πανεπιστημιακῶν—τὴν πειθαρχίαν καὶ ὑποταγὴν εἰς τοὺς ἀρχηγούς.

Ἄρχονται αἱ συγκρούσεις ἐν Ἠπείρῳ καὶ Μακεδονίᾳ. Ἡ νεότης μας μάχεται καρτερικώτατα μὴ φειδομένη τῆς ζωῆς. Ἡ δειλία εἶναι ἄγνωστος ἔννοια. Τὴν ὑποχώρησιν δὲν ἐδιδάχθη, δὲν ἀνέγραψεν ἐν τῇ προγράμματι αὐτῆς. Ἡ ἐνίκων ἢ ἐπιπτον. Διὰ τοῦτο ἦσαν τὸ ἀγλάισμα τῶν Ἀζιωματικῶν. Μηχαναὶ ἐτεροκίνητοι τοῦτ' αὐτό. Ἐθαύμαζέ τις βλέπων τὸν ἀτίθασον ἐν τῷ

οὐκ ἦ τῆ ἐκπαιδευτηρίῳ ἔφηβον τῆς χθὲς ἱστάμενον ὥσει ἦτο ἐκ στερεοῦ ξύλου ἐν τῇ γραμμῇ. Κοινὸν μὲν γινώρισμα τοῦ στρατιώτου τοῦ τελευταίου ἀγῶνος ὑπῆρξεν ἡ πειθαρχία. Ἄλλ' ὁ μὲν ἀμοιρήσας παιδεύσεως ἤσκει τὴν πειθαρχίαν ἐκ τινος συστολῆς, ἂν μὴ φόβου· ὁ δὲ φοιτητής, ὁ τὴν παιδευσιν πολλάκις ἀρτιώτερος τοῦ ἀξιωματικοῦ, ἦτο πειθαρχικὸς ἐξ ὑψηλῆς συναισθήσεως τοῦ καθήκοντος, ἣτις τονώνει τὴν τε ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα.

Διὰ τοῦτο μένει ἐν τοῖς παρὰ τὰ συρματοπλέγματα τοῦ Μπιζανίου χαρακώμασιν ὑπερεβδομήκοντα ὄλας ὥρας ἄυπνος, νῆσις σχεδόν, ὑπὸ παγετὸν ἀνύποιστον, δλέπων παρ' ἑαυτὸν πίπτοντας καὶ ἐκπνέοντας συναδέλφους, συμπνίγων τὴν ὀδύνην καὶ ἀγρυπνῶν μὲ τὸ ὄπλον εἰς τὰς χεῖρας, ἐτοίμως ἐκτελῶν τὰ παραγγελόμενα καὶ βάλλων κατὰ τῶν Τουρκαλθανῶν. Ὁ κόπος δὲν προξενεῖ αὐτοῖς αἰσθησιν, ἢ κούρασις ἔχει ἐξορισθῆ.

Μάχονται ἀπαύστως, ἀγογγύστως, μὲ ἀφάνταστον μέχρι μυθῶδους ἀφικνουμένην ἐθελουσίαν. Ἀπὸ τοῦ Νοεμβρίου λήγοντος μέχρι τῆς εὐτυχοῦς 21 Φεβρουαρίου, τῆς ἀλώσεως τοῦ Μπιζανίου, ὑπέμειναν καρτερικῶς πᾶσαν κακουχίαν, πασῶν τῶν μαχῶν, πασῶν τῶν συμπλοκῶν μετασχόντες. Οἱ ἀξιωματικοὶ δέ, οἵτινες εἶχον διακρίνει τὸ ἀτρόμητον μένος καὶ τὴν ἀκάθεκτον ἀνδρείαν τῶν νέων μας, πάντοτε ἐν ταῖς πρώτοπορείαις, πάντοτε εἰς τὰ δύσκολα τῶν ἐπιθέσεων ἔτασσον αὐτούς. Ἀνεκρίνουσι μάλιστα αὐτοῖς τοῦτο πρότερον, μὲ ἰαχὰς δὲ χαρᾶς ἀπεδέχοντο τὰς ἀνακοινώσεις οἱ φοιτηταὶ φωνάζοντες : « ὄχι μόνον τώρα, ἀλλὰ πάντοτε ». Οὐχὶ ἀπαξ δὲ ἐξεφράσθη δι' ἡμερησίας διαταγῆς ἢ εὐαρέσκεια τῶν διοικούντων. Μάχαι, ὁποῖαι ὑπῆρξαν αἱ τῶν Πεστῶν καὶ τῆς Ἀστορράχης, μόνον εἰς θρύλους ἀπαντῶσι. Δεκαπλάσιοι τῶν ἡμετέρων οἱ πολέμιοι· ἐν εὐθέτῳ τόπῳ οἱ Τοῦρκοι, ἐν δυσκόλῳ οἱ ἡμέτεροι· ἀφθονοῦντες τῶν ἐπιτιθεῶν ἐκείνοι, στερούμενοι διὰ τὰς δυσχωρίας οὗτοι· ἄνωθεν ἐκείνοι, κάτωθεν οἱ νέοι μας καὶ παρὰ ταῦτα νικηταί, θριαμβευταί. Μάχη γιγάντων ἐπωνομάσθη ἡ τῆς 5 Δεκεμβρίου, οὐχὶ ἀστόχως. Ὑπὸ βροχὴν δ-βίδων οἱ φοιτηταὶ μας ἔτρεψαν εἰς φυγὴν σύνταγμα ὄλον, ἀφ' οὗ ἦλθον εἰς χεῖρας πρὸς τὸν ἐχθρόν, οὐχὶ κατὰ μεταφοράν, ἀλλὰ

κατὰ κυριολεξίαν, Εἰς τὰς Μάνδρας τῆς Ἀστορράχης παρέμειναν ἑξαήμερον ὄλον ἡρωϊκῶς συγκρατοῦντες τὰς ἐφόδους τῶν Τούρκων καὶ μαχόμενοι καὶ κατ' αὐτῶν τῶν στοιχείων, ἅτινα ἐφαίνοντο σύμμαχα τοῖς πολεμίοις. Ὅτε δὲ διετάχθησαν ν' ἀπομακρυνθῶσι διὰ ν' ἀναλάβωσι μικρὸν καὶ ἀντ' αὐτῶν ἀντεκατεστάθησαν ἄλλοι, δὲν ἐβράδυνε νὰ καταληφθῇ ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ ἡ τοποθεσία. Ὅτε δὲ τὸ Μπιζάνι, περὶ τοῦ ὁποίου ἔλεγον οἱ Εὐρωπαῖοι ὅτι ἐν αὐτῷ εἶπεν ἡ δχυρωματικὴ τὴν τελευταίαν αὐτῆς λέξιν, ἅμα τῇ ἀναλήψει τῆς στρατιωτικῆς διοικήσεως ὑπὸ τοῦ δαφνηφόρου μακεδονομάχου Στρατηλάτου, ἐστενοχωρήθη πανταχόθεν καὶ ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῇ, εἰς τὸν φοιτητικὸν μας λόχον, ἐγγύτατα παντὸς τοῦ στρατοῦ εὐρισκόμενον εἰς τὸ φρούριον, ἐπεφυλάχθη δικαιοτάτα ἡ τιμὴ τοῦ νὰ διαβιβάσθῃ δι' αὐτοῦ εἰς τοὺς ἀρχηγοὺς τὸ τῆς παραδόσεως ἔγγραφο, πρῶτοι δι' οἱ φοιτηταὶ μας εἰσεπήδησαν εἰς τὸ ἀπόρρητον νομιζόμενον Μπιζάνι. Πάντοτε δὲ καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῶν Ἰωαννίνων οἱ νέοι μας ἐστέφοντο ὑπὸ πολεμικῆς ἐπιτυχίας ἄνευ ἀντιοτάσεως προελάσαντες εἰς Δέλδινον, Ἀργυρίκαστρον, Τεπελένι πανταχοῦ ἐπευφημούμενοι ὡς νικηταὶ διαλαλουμένης ἐν τῷ προσώπῳ αὐτῶν τῆς Κρητικῆς ἀνδρείας. Οὐδαμοῦ ἤλθαν δεῦτεροι. Νίκη καὶ δάφνη ἢ πορεία αὐτῶν, τὸ θούριον τῆς Κρήτης, ὡς ἐπίνικος, καὶ ὁ πυρρῦχιος ἢ στάθμευσις.

Διὰ τοῦτο ἦσαν γοητευμένοι ἐπ' αὐτοῖς οἱ ἀρχηγοὶ καὶ πάντοτε ἐξεθεΐαζον τοὺς Κρήτας φοιτητάς. Ὁ Ρήγας δὲ μετὰ τὴν μάχην τῆς 2ης Δεκεμβρίου, καθ' ἣν τὰ πράγματα ἤλθον ἐπὶ ξυροῦ ἀκμῆς διὰ τὴν λύσσαν τοῦ ἐχθροῦ, ἀλλ' ἀπέληξαν θριαμβευτικῶς διὰ τὴν γενναϊότητα τῶν νεαρῶν ἡρώων μας, ἀναβάς ἐφ' ὄψηλοῦ λίθου ἐβράδευσε τὴν ψυχικὴν ρώμην τῶν ἐφήδων μας ἀναφωνήσας : « Ἐσώσατε τὴν τιμὴν τοῦ στρατοῦ μας, ἐσώσατε τὴν Ἠπειρον ».

Ἀλλὰ δὲν γράφω λεπτομερῆ ἱστορίαν τῆς δράσεως τῶν Φοιτητῶν μας. Ἐπάλαισαν ἐν Ἠπειρῷ ὡς λέοντες· ἐπολέμησαν ὡς γίγαντες. Ὁ Τουρκικὸς στρατὸς ἀνῆλθεν εἰς 70 χιλιάδας μετὰ τῶν φυγάδων τῆς Μακεδονίας, ὧν 35 φρουροὶ τοῦ Μπιζα-

νίου. Οί δὲ ἡμέτεροι μόλις ἀνήλθον κατὰ τὴν πρώτην περίοδον εἰς 18. Ὁ δὲ εἰς αἶμα φόρος μέγιστος. Δὲν ἐδεκατίσθη, ἀλλ' ἠφανίσθη, δύναται τις νὰ εἶπῃ, τὸ τάγμα, εἰς ὃ ἀνήκειν ὁ Κρητικὸς λόχος. Ἐμείνε τὸ τρίτον. Ἐκ 1400 ἀνδρῶν 543 μόνον ἔμειναν σῶσι, οἱ δ' ἄλλοι ἐκτὸς μάχης.

Ἄλλ' ἄρά γε ἐν Μακεδονίᾳ καὶ ἐν ταῖς Νήσοις εἶναι ἀφανῆς ἢ δρᾶσις τῶν φοιτητῶν μας; Καὶ ἐν τῷ πρώτῳ καὶ κατὰ τὸν δεύτερον πόλεμον ἡ γενναϊότης τῆς νεότητος ἡμῶν ἀπέδη μυθικὴ αὐτόχροημα. Τὰ στενὰ τοῦ Σαραντοπόρου, ἅτινα ἐκήρυττεν ὁ Σεῖφουλάχ ὅτι μὲ τρεῖς χιλιάδας ἀποφασιστικοὺς ἀνδρας θὰ ἐφύλαττε, δὲν ὑπέμειναν τὴν ἐφοδὸν τῶν ἡμετέρων, ἐν οἷς ἰκανὸς ἀριθμὸς Κρητῶν νέων, καίπερ ὑπερασπιζόμενα ὑπὸ 22 χιλιάδων τακτικοῦ στρατοῦ. Τὰ Σέρβια, ἢ Φλώρινα, τὰ Γιαννιτοᾶ, ἢ Κορυτσᾶ διαπρυσίως κηρύττουσι τὴν δύναμιν τῆς φοιτητικῆς ψυχῆς. Κατὰ τὸν δεύτερον δὲ τῆς παρασπονδίας πόλεμον, τὸν γενόμενον μετὰ τὸν καθαρμὸν τῆς Θεσσαλονίκης ἀπὸ τοῦ Βουλγαρικοῦ μολύβματος καὶ τὰς ἀτιμίας τοῦ Παγγαίου, ἰλιγγιᾶ ὁ νοῦς πρὸ τῆς ἀντοχῆς τῶν ἡρωϊκῶν νέων μας. Ἐκ τῆς Ἠπείρου μετεπέμφθησαν οἱ ἐν ταῖς Νήσοις πρότερον ἀγωνισθέντες καὶ συνεπήχθησαν ἐν τοῖς εὐζωνικοῖς τάγμασιν ἔχοντες καὶ τὸν δεύτερον φοιτητικὸν λόχον. Ὄρμησαν ἀκράτητοι ὑπὸ τὸ βροντερὸν κέλευσμα τοῦ Βασιλέως ἤδη Στρατηλάτου—Ἐμπρὸς—καὶ σχεδὸν ἐπὶ μῆνα ὄλον δὲν ἀφηρέθη ἡ λόγχη ἀπὸ τοῦ ἔπλου. Οὐχὶ ἐξ ἀποστάσεως, ἀλλὰ σῶμα πρὸς σῶμα ἐγίνοντο αἱ μάχαι, σπιθαμὴ πρὸς σπιθανὴν ἐκαθαρίζετο τὸ ἱερὸν ἔδαφος τῆς πατρίδος τοῦ Ἀλεξάνδρου, πλυνόμενον δ' ὅμως ποταμηδὸν ὑπὸ σφύζοντος Κρητικοῦ αἵματος. Ἐν Λαχανᾶ, ἐν Κιλκίς, ἐν Κρέσνα, ἐν Τζουμαγιᾶ, ἐν Πετσόβφ διεξήχθησαν ἀπιστεύτου ὀρμητικότητος μάχαι ὅμοιαι πρὸς τὰς πρὸ τοῦ Μπιζανίου, ἀλλὰ ταχύτεραι. Κατὰ ταύτας δὲ ἐφυλλορρόησεν ἀφθονώτερον ἢ ἐρατὴ ἦδη τῆς νεολαίας μας. Ἡμέραν καὶ νύκτα μάχονται καὶ ἀδιαλείπτως προχωροῦσιν οἱ μὴ πίπτοντες. Ὁ δὲ κεραινὸς Στρατηλάτης συνδέει εἰς μίαν ἀνθοδέσμην τὰς νηποτάτα· δάφνας τοῦ Λαχανᾶ καὶ τῆς Κρέσ-

νας πρὸς τὰς νωπὰς ἔτι τῶν Γιαννιτῶν καὶ τοῦ Σαραντόρου καὶ πρὸς τὰς τῶν Πεστῶν καὶ τῆς Ἀετορράχης.

Ἐάν δέ, ὡς ὁμολογεῖται, ἡ μάχη τοῦ Λαχανᾶ ἐξησφάλισε τὸν θρίαμβον ἐν τῷ δευτέρῳ πολέμῳ, δὲν μετέχει ἐν μικρᾷ μοίρᾳ τῆς δόξης ἐκείνης ἡ Κρητικὴ νεολαία. Ταύτην εἶχεν ἐν τῷ ἰδίῳ Τάγματι ὁ τετιμημένος στρατιώτης, ὁ Ταγματάρχης Κολοκοτρώνης, πίστιν ἀκλόνητον καὶ τυφλὴν σχεδὸν τρέφων πρὸς τὴν σεμνὴν τῆς Κρήτης ἀνδρείαν. Μετὰ ταύτης συνεπολέμει καὶ προήλαυε νικῶν. Οὕτω δ' εἶχεν ἀποκρητικισθῆ, ἂν μοι ἐπιτρέπηται ἢ φράσις, ὥστε ὅτε βληθεὶς θανατηφόρως παρέδιδεν εἰς τὸν πλάστην τὴν γενναίαν ψυχὴν περιεστοιχισμένος ὑπὸ τῶν Κρητῶν τοῦ ἔψαλλε τὴν Κρητικὴν ᾠδὴν «ἀπὸ φλόγες ἡ Κρήτη ζωσμένη».

Ἄν δὲ καὶ τὰ τῶν νήσων ἐπισκοπήσωμεν καὶ ἐκεῖ εὐρίσκομεν τὴν Κρητικὴν νεότητα ἀνδρειότατα ἀγωνισαμένην καὶ φόρον αἵματος γενναῖον καταβαλοῦσαν. Ἡ Μυτιλήνη ἔσχεν ὀλίγας συμπλοκάς. Ἄλλ' ἡ παράδοσις τοῦ στρατοῦ ἐστοίχισε τὴν ζωὴν πολλῶν, ἐν οἷς πέντε νέων Κρητῶν μετὰ τριήμερον παγερὰν διάσχιον τῆς Νήσου ἐξ ὀλοκλήρου καὶ ὀλονύκτιον ἀνάβασιν εἰς τὸ ὑψηλότερον τῆς Νήσου ὄρος. Ἡ δὲ Χίος, ἧτις ὡσαύτως ἐποτίσθη μὲ Κρητικὸν αἷμα, μαρτυρεῖ τὴν σθεναρὰν ψυχὴν τῶν ἐφήθων μας. Ὁ αὐθάδης Πασσᾶς ἔλεγε περιφρονητικῶς ὅτι, ἀφ' οὗ καταστρέψῃ τοὺς ἀντάρτας δὲν ἔχει νὰ κἀνῃ δουλειὰ μὲ τὰ ἀμούστακα παιδιὰ. Καὶ ὅμως καὶ ταῦτα ἐξηνάγκασαν τοὺς εἰς τὴν Μοῆν τῶν Ἁγίων Πατέρων καταφυγόντας νὰ παραδοθῶσιν ἄνευ ὄρων καὶ νὰ ἀχθῶσιν ὑπὸ συνοδείαν καὶ νεανίσκων ἀμυστάκων ἐν ἀναλογία εἰκοσιν ὀδηγῶν πρὸς 400 ὀδηγούμενους.

Ἄλλ' ὡς προεῖπομεν δὲν ἐξάντλειται εὐχερῶς ἡ δρᾶσις τῶν φοιτητῶν μας κατὰ τὸν λήξαντα πόλεμον, οὐδ' εἰκονίζεται τὸ σθένος καὶ ἡ ρώμη τῆς ψυχῆς τῶν μεγαλοουργησάντων καὶ πεσόντων. Ἀναδιφήσατε οἱ οἰκεῖοι τούτων τὴν ἀλληλογραφίαν σας διὰ νὰ συμπληρώσητε τὰ κενά. Παρακολουθήσατε τοὺς ψυχορραγοῦντας ἐκ τῶν τραυμάτων ἢ τῶν κακουχιῶν καὶ ἀντιλήφθητε τῶν σκέψεων αὐτῶν, μὴ καταληφθῆτε δ' ὑπὸ θάμβους, ἐὰν δὲ

νασθε. Ψυχορραγεί δεκαοκταέτης ἔφηβος, ἐρείπιον τριμήνων κακουχιῶν ὁ πρότερον πλήρης σφρίγγους καὶ ζωῆς, ἐν νοσοκομειακῇ κλίνῃ. Ἐν τῷ θανατιῶντι παραληρήματι αὐτοῦ ἐρωτᾷ : "Ἐπεσε τὸ Μπιζάνι ; Κατανεύοντος δὲ τοῦ ἐρωτωμένου ἐπιχέεται γαληνιαῖον μειδίαμα ἐπὶ τῶν ἀπεξηραμμένων χειλέων καὶ ἐπακολουθεῖ θαρεῖα στοναχὴ μεθ' ἑνὸς ἄχ ! "Ὅτε δ' ὁ σπαρακτικῶς ὀδυνώμενος οἰκτεῖς ἐπιπροσθέτει : "Ἐπήραμεν τὰ Γιάννενα, κατεβιδάσαμεν τὸν τενεκὲν τῆς Σούδας καὶ ὑψώσαμεν τὴν γαλανόλευκον, ἐπιάσαμε τὸ Χαμιντιέ—τελείας ψυχικῆς γαλήνης χροιάν λαμβάνει τὸ πρόσωπον τοῦ μετὰ μικρὸν οὐθεσθέντος, ἄγογγύστως βεβαίως, στηρίγματος ἑνὸς οἴκου. Τί περισσότερον ἐποίησε ὁ Ἐπαμεινώνδας ἀποθνήσκων, ἀφ' οὗ ἔμαθε τὴν νίκην τῆς Μαντινείας ;

Θὰ ἔλθῃ βραδύτερον ἢ ποιητικῇ Μοῦσα καὶ θὰ λαξέσῃ εἰς ὕμνον ἐπίνικον τοὺς φοιτητικοὺς ἀγῶνας καὶ ἐπὶ μέρους. Ἄφθόνως δὲ θὰ εὕρῃ ἐσκορπισμένην τὴν δάφνην, ἣν ἔδρεψεν ἡ πολεμοχαρῆς νεότης, εἰς τὰ βουνὰ καὶ τὰς διασφάγας τῆς Μακεδονίας, εἰς τὰ ὄρη καὶ τὰς χαράδρας τῆς Ἠπείρου, εἰς τὰς κοιλάδας τῶν Νήσων. Πρέπει νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι ἔχομεν μὲν ἀρχαίῳθεν ὑπέροχον τὴν δρᾶσιν τῆς Ἑλληνικῆς νεότητος πάντοτε καὶ πανταχοῦ. Ἄλλ' ἐπιτρέπεται ἡ ἔξαρσις τῆς σημερινῆς. Ἐπολέμησεν ἐν Χαίρωνειᾷ ὁ ἐκ νέων Ἱερὸς Λόχος καὶ ἔμεινεν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Ἄλλ' ἐμάχετο καθ' Ἑλλήνων, καθ' ὁμοφύλων. Κακῶς ἐξετίμα τὴν ἔννοιαν τῆς πατρίδος καὶ ἔκρινεν ὡς μὴ "Ἑλληνα τὸν ἐκπροσωπήσαντα ἀκριβῶς ἐν τῷ παλαιῷ κόσμῳ τὴν ἔννοιαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Προσηνέχθη θῦμα πρῶτον εἰς ἀνάστασιν τοῦ Γένους ὁ ἱερὸς τοῦ Δραγατσανίου λόχος· ἀλλὰ σχεδὸν παθητικῶς, ὡς ὁ Χριστιανὸς μάρτυς ὁ χάριν ἁγιασμοῦ προσφέρων τὸν αὐχένα εἰς τὸν δῆμιον. Ἄλλ' ἡ σημερινὴ νεότης, καὶ δὴ τῆς Κρήτης ἄνευ πιεζούσης δουλικῆς ἀνάγκης ἀφορήτου βίου καὶ ζυγοῦ, μὴ ὑπόχρεως στρατεύσεως, γινώσκουσα δὲ ὅτι εἰς οὐχὶ μικροῦ χρόνου ἀγῶνα, ἀλλὰ διαρκείας πάλιν γιγάντειον μὲ τὰ σημερινὰ πολεμικὰ ἐξοντωτικὰ μηχανήματα ἀποδύεται, δὲν ἀποδειλιᾷ, ἀλλ' ὀρμᾷ ἀκράτητος. Λὲν λαμβάνει ὑπ' ἴψιν ὅτι ὀρ-

μᾶται ἀπὸ ἀλλοίας γεννήσεως, ἀπὸ συνθηκῶν ἄλλης ἀνατροφῆς, ὅτι τὰ σημερινὰ ἰδανικὰ εἶναι διάφορα τῶν χρόνων ἐκείνων, ἄλλα τὰ ὄνειρα, ἄλλαι αἱ ἐλπίδες, ὅσα δηλαδή ὁ σημερινὸς πολιτισμὸς καὶ δόξ' ἀπαιτεῖ, ἐπιβάλλει. Κατισχύει ἐν αὐτῇ ὁ ἰδεώδης πρὸς τὴν ἱερὰν Πατρίδα ἔρωσ, πρὸς τὴν Ἑλλάδα μας, ἣν θέλει μεγάλην, ἣν ἐπιθυμεῖ δυναμένην νὰ περιπτυχθῇ συναγαγοῦσα τὰ διεσπαρμένα τέκνα τῆς, ἣν ὀρέγεται νὰ ἀποκαταστήσῃ εἰς τὰ ὅρια τῆς Χάρτας τοῦ Ρήγα, ὡς ἐδιδάχθη ἐν τοῖς σχολείοις.

Ἄδιαφορεῖ δὲ ἂν θὰ χύσῃ ἢ μὴ τὸ αἷμα τῆς, ἂν παρασκευάζῃ πανδασίαν, ἧς δὲν θὰ μετᾶσχῃ. Γινώσκει δὲ ὅτι τὸ δένδρον τῆς Ἐλευθερίας εἰς αἷμα μόνον ριζοβολεῖ καὶ δι' αἰμάτων μόνον ἀναδραστάνει καὶ γιγαντοῦται. Ἴδου διατὶ κρίνομεν ταύτην ὑπερτέραν, χωρὶς νὰ ὑποτιμῶμεν ἐκείνας.

Ἄφ' οὗ δὲ ἡ νεότης ἡμῶν ἐδείχθη τοιαύτη, ἀφ' οὗ ἔχρανε διὰ τοῦ αἵματος αὐτῆς πᾶσαν τὴν νέαν Ἑλλάδα, ἀφου προσήνεγκε τὸν κάλλιστον καὶ μέγιστον ἔρανον, τὴν ζωὴν, εἰς τὸ πανελλήνιον συμπόσιον, οὗ θὰ εὐωχῶνται οἱ ἐπιζῶντες, τί ἐπιβάλλεται ἡμῖν ; Νὰ τιμῶμεν καὶ νὰ γεραίρωμεν τὴν μνήμην αὐτῶν. Νὰ ὑψώσωμεν στήλην, ἐν ἣ νὰ χαράξωμεν σελασφόρα τὰ δνόματα τῶν 42 Κρητικῶν βλαστημάτων μας καὶ ν' ἀναγράψωμεν ἐκ μέρους αὐτῶν τὸ σιμωνίδειον ἐκεῖνο :

« Εἰ τὸ καλῶς θνήσκειν ἀρετῆς μέρος ἐστὶ μέγιστον ἡμῖν ἐκ πάντων τοῦτ' ἀπένειμε τύχη.

Ἑλλάδι γὰρ σπεύδοντες ἐλευθερίην περιθεῖναι κείμεθ' ἀγεράντη χρώμενοι εὐλογίῃ.

Νὰ τελῶμεν δὲ ἐτήσια μνημόσυνα καὶ ἀγῶνας κατὰ τὰ γεραρὰ τῶν προγόνων θέσμια πρὸς τιμὴν τούτων, ἵνα ἀκοίμητον τῆς μιμήσεως τὴν φλόγα τηρῶμεν καὶ εἰς ἔργα μείζονα τὴν νεότητα παροξύνωμεν.

Οὕτω βραβεύοντες τὴν ἀρετὴν προσδοκῶμεν καὶ ἀρίστους πολίτας, ὡς ἐκήρυξε καὶ ὁ μέγιστος ἐν ἀνθρώποις τῆς Κλειοῦς ἀντιπρόσωπος « Ἄθλα γὰρ οἷς κείται ἀρετῆς μέγιστα, τοῖς δὲ καὶ ἄνδρες ἀριστοὶ πολιτεύουσι. »

Και νῦν ἀποτείνομαι πρὸς ὑμᾶς, ὦ τῆς μοίρας ἀπόκληροί, τοὺς τὰ φίλτατα ἀποβαλόντας, τοὺς ἀπολέσαντας τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ γηροτροφηθῶμεν ὑπὸ τέκνων, ὅτι θὰ χαρῶμεν ἐπὶ ἀναστάσει δνόματος καὶ γένους, ὅτι ἡμῶν ἀποθανόντων θὰ ὑπάρχη στέλεχος τι, ἀφ' οὗ νὰ ἀναβλαστήσωσι νέαι ἐλπίδες. Πρὸς τὴν ἀπορφανισθεῖσαν ἀδελφὴν, ἦτις, δὲν θὰ ἔχῃ πλέον κατὰ τὸν δῖον ἀδελφικὸν παρήγορον προστάτην, οὐδὲ κατὰ τὸν ποθητὸν ὑμέναιον θωπεῖαν ἀνακουφιζούσης χειρός. Πρὸς τὴν χήραν, ἦτις ἀπέβλεπε πρὸς τὸ χάρισμα καὶ ἐντρύφημα αὐτῆς, τὸν φοιτητὴν τῆς, ὃν ὠνειρεύετο ἀναπληρωτὴν τοῦ πρὸ πολλοῦ ἐκλιπόντος, ἴσως καὶ τοῦτου ὑπὲρ τῆς αὐτῆς πατρίδος, πατρός, ὃν ἔβλεπε στῦλον τοῦ οἴκου ἐν τῇ διανοίᾳ αὐτῆς, προστάτην ἀδελφῶν, μέγαν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, σημαίνοντα ἐν τῇ πολιτείᾳ. Δικαιούμεθα νὰ θρηνηθῶμεν καὶ νὰ κωκῶμεν μετὰ τοῦ Βασιχύδου.

Αἰαὶ τέκος ἀμέτερον

μείζον ἢ πενθεῖν ἐφάνη κακόν, ἀφθέγκτοισιν ἴσον.

Ὁ σάρκινος κῶνος, ὃν ἐνέθηκεν ἡμῖν ἐν τοῖς στέρνοις ὁ πλάστης, βοᾷ, σκιρτᾷ νὰ ἐξέλθῃ τοῦ κλωθοῦ του, ἀπαιτεῖ δάκρυα καὶ στοναχάς.

Δυσκόλως βεβαίως θὰ πεισθῶμεν νὰ μὴ κλαίωμεν ἔχοντας τόσας ὑπομνήσεις ἐν τῷ οἴκῳ καὶ βλέποντες εὐτυχοῦντας ἐπὶ τέκνοις γείτονας. Ναί! ἀλλὰ τὸ μὲν ὁ Θεὸς ὤρισε δι' ὀλίγους τὴν κατ' ἀνθρώπον εὐτυχίαν. Τὸ δὲ ἄνωθεν ἡμῶν παρίσταται ἀοράτως ἡ Πατρίς ἐναθρουομένη ἐπὶ τοῖς τέκνοις ἡμῶν, ἅτινα ὀλοσχερῶς εἶναι ἰδικά της καὶ διαδηλοῖ ἡμῖν τὴν ἑαυτῆς εὐγνωμοσύνην, ὑποδεικνύει δὲ τὴν ἀλήθειαν ἐκείνου, ὅπερ εἶπεν ὁ στρατηγὸς Καλλάρης δεχόμενος νεκρὸν τὸν ἀνθυπολοχαγόν του, τὸν μόνον υἱὸν τοῦ ἀνδραγαθήσαντα καὶ πεσόντα. «Οὐδεμία, ἀνεφώνησε, θυσία εἶναι μεγάλη γινομένη ὑπὲρ τῆς Πατρίδος, ὅσῳ μεγάλη καὶ ἂν εἶναι. Ἡ ἡμέρα αὕτη εἶναι ἡμέρα εὐτυχίας διὰ τὸν στρατηγὸν καὶ δυστυχίας διὰ τὸν πατέρα. Ἀνθυπολοχαγὲ Καλλάρη, ἐξετέλεσες λαμπρὰ τὸ καθήκόν σου. Αἰωνία σου ἡ μνήμη!». Ἐπειτα λησμονοῦμεν ὅτι διὰ τοῦτο γεννῶμεν τέκνα, διὰ νὰ σφύζωμεν τὴν πατρίδα κινδυνεύουσαν;

Ἐπειτα τέκνα τούδ' ἔκατι τίκτομεν

Ὡς θεῶν τε δωμούς, πατρίδα τ' ἐκρωμέθα.

Λησμονοῦμεν τί ἐγράφομεν καὶ παρηγέλλομεν πρὸς τὰ πολεμοῦντα τέκνα μας:

Ἐρωτήσατε συστρατιώτας τῶν φονευθέντων.

— « Ἡ ὑποχρέωσις πρὸς τὴν πατρίδα εἶναι μεγαλυτέρα τῆς ὑποχρέωσεως πρὸς τὸν πατέρα. Κοίταξε νὰ κάμῃς τὸ καθήκόν σου. Δέν σοί λέγω τυφλῶς νὰ σκοτωθῆς. Πρόσεχε. Ἄλλ' ἂν σκοτωθῆς πιθανόν νὰ μὴ ἀποθάνω. Ἄν ὅμως μάθω ὅτι ἐδειλίασες, ἢ ἐλιποτάκτησες, θάἀποθάνω ἀπὸ ἐντροπῆν » — Τοιαῦτα ἐγράφομεν. Ἡ νομίζομεν ὅτι αἱ ἱεραὶ ψυχαὶ τῶν μαρτύρων μας ἐπιδοκιμάζουσι τοὺς θρήνους μας:

Συμβουλευθήτε τὰς πρὸ ἔτους ἀκριβῶς ἐπιστολάς των τὰς γραφείσας ἐπὶ τῶν ψυχρῶν κιλλιθάντων τῶν πυροβόλων, ἐπὶ τῶν γυλιῶν, ὑπὸ ἀντίσκηνα πλέοντα εἰς τὸν πηλὸν καὶ τὰ ὕδατα, ἐνῷ συνεκρούοντο ὑπὸ τοῦ παγετοῦ οἱ ὀδόντες αὐτῶν, οἷτινες ἠγνόουν τὴν κακοπάθειαν, τὴν στέρησιν, τὴν θλιψιν. Φαίνεται κανεὶς μετανοῶν διότι μετέχει τοῦ πολέμου: Εἶναι τις μὴ φωνάζων « Στὰ Γιάννενα, στὰ Γιάννενα καὶ ἄς ἀποθάνωμεν! » Παραπονεῖται τις ὅτι τὸ αἶμά του προορίζεται νὰ ποτίσῃ τὸ δένδρον τῆς ἀπελευθερώσεως δούλων ἀδελφῶν πέντε αἰῶνων:

Ἵποδηλοὶ κανεὶς ὅτι θὰ λυπηθῆ, ἐὰν ἀντὶ τῆς διακόσμου ἐκ σφραγίδων μεμβράνης τοῦ πτυχίου κληρωθῆ εἰς αὐτὸν πενιχρὸς τάφος ἢ καὶ χαράδρα ὡς δίπλωμα: Οὐχί, βοῶ ἐγώ, ὁ ὁμοιοπαθῆς ὑμῖν, ὁ κεκυφῶς ὑπὸ τὸ θάρος τῆς ὀδύνης.

Ἄς παρηγορώμεθα λοιπὸν οἱ ἔχοντες καὶ ἄλλα τέκνα ἐπελπίζοντα καὶ κουφίζοντα τὴν λύπην. Ἀναπαύεσθε ὑπὸ τὴν μυροβόλον σκιάν τῆς δάφνης τῶν τέκνων σας οἱ μὴ ἔχοντες ἄλλα ἐκτὸς τῶν πολυτίμων νεκρῶν καὶ παραμυθεῖσθε μεριζόμενοι τὴν εὐκλειαν τούτων.

Ἄς ἐνθουώμεθα ὅτι ἡ μεγάλη ἤδη γενομένη καὶ διὰ τοῦ αἵματος τῶν τέκνων μας Πατρὶς εὐγνωμόνως θὰ προσβλέπη ἡμᾶς. Ὡμεν ὑπερήφανοι ὅτι καὶ διὰ τῶν νεαρῶν ἀφ' ἡμῶν βλαστημάτων κατέστη ἡ πατρίς σεβαστὴ καὶ φοδερά.

Ἦν δὲ στρέφω τὸν λόγον πρὸς Ὑμᾶς, χρυσῇ νεότητι, ὁμοί-
α πρὸς ἐκείνην, ἣν ἡμεῖς ἀπωλέσαμεν, ἱερόν, εὐελπι καὶ εὐανθὲς
τῆς Πατρίδος ἔαρ. Κατεύθυνε τὴν διάνοιαν πρὸς τοὺς ἀμήλικας
ἥρωας, λάμβανε ὑποθήκας, δέχου παραδείγματα πρὸς μίμησιν.
Ἄρχῃ τοῦ νικᾶν εἶναι τὸ θαρρεῖν. Μνήμονες ἐκείνοι τοῦ ἐφηδι-
κοῦ ὄρκου οὔτε τὸν παραστάτην, ὅτε ἐστοίχησαν, ἐγκατέλιπον,
οὔτε τὰ ἱερὰ ὄπλα κατήσχυναν, τὴν Πατρίδα πλείω καὶ ἀρείω ἢ
ἔσσην ἐδέξαντο παρέδωκαν. Διότι δὲν ὀρίζει πλέον αὐτὴν ὁ Πηνε-
ὸς καὶ ὁ Ὀλυμπος, οὐδὲ τὸ Κρητικὸν Πέλαγος καὶ τῆς Ἄρτης
τὸ γιοφύρι. Ὅρια ἐγένοντο ὁ Νέστος καὶ ἡ Δοιράνη, ἡ Πρέσπα
καὶ τὰ Ἄκροκεραυνία.

Ἡ Αἰγιῆς Νύμφη δὲν εἶναι πλέον αὐτόνομος, οὐδ' αἰ γε-
νέται τοῦ Θεοπόμπου, τοῦ Πυθαγόρου καὶ τοῦ Τερπάνδρου
δουλεύουσιν, οὐδὲ τῆς Δωδώνης ἢ φηγὸς ἀπηχεῖ πλέον δουλικούς
στόνους. Εὐηκοεῖτε καὶ ὑμεῖς τῶν ἐθνικῶν ταγῶν, παίθεσθε τοῖς
νόμοις συνασκειτε τὸ σῶμα τῷ πνεύματι καὶ ἐτοιμάζεσθε πρὸς
τὴν τελικὴν διεκδίκησιν, ἐργάζεσθε καὶ παρασκευάζετε τὸ μέλ-
λον. Μετεκάλεσαν ἤδη οὗτοι τὴν Ἐργάνην Ἀθηναίαν, τὸν κλυτο-
εργὸν Ἡφαιστον, τὸν λόγιον Ἑρμῆν, τὴν τροφὸν Λήμητρα, τὸν
μουσηγέτην Ἀπόλλωνα. Παραστάτης δ' εἶναι ὁ θούρος καὶ ὄβρι-
μος Ἄρης. Ἠκούσατε τὸ διάγγελμα τοῦ μεγαλοουργοῦ Βασιλέ-
ως μας; «Τὸ ἔργον μας δὲν ἐτελείωσεν, ἔχομεν ἀκόμη τὴν ἀνάγκη-
ν σας». Δὲν ἠδύνατο τὸ βασιλικὸν στόμα οὔτε πλείονα οὔτε
μᾶλλον σαφεῖ νὰ εἴπῃ. Ἄλλ' ἡμᾶς οὐδὲν κωλύει νὰ τα ἐρμηνεύ-
σωμεν. Ἡ πατρις, δηλοῦσι τὰ βασιλικά ῥήματα, θὰ καλέσῃ καὶ
αὐθις καὶ συντόμως τὰ τέκνα τῆς. Αἱ Πιερίδες καὶ ὁ Ὀρφεὺς πα-
ραπονοῦνται ὅτι ἡ χώρα των στενάζει ὑπὸ διπλοῦν ἄγριον καὶ
τυραννικὸν πέλμα. Τὸ ὄνειρον τῆς ἐπταλόφου πρέπει νὰ γίνῃ πράγ-
μα. Ἡ ἀνθοφόρος Ἰωνία ζητεῖ τὰ Πανιώνια. Ὁ Μελησιγενὴς
ποιητῆς, ὁ Ἀπελλῆς καὶ ὁ πατὴρ τῆς ἱστορίας ὑποτονθορύζουσι
μομφὴν ἐπὶ ἐγκαταλείψει. Ἀνδρίζεσθε πρὸς διεκδίκησιν τῶν
ἰδικῶν μας μιμούμενοι οὓς μνημονεύομεν. Καὶ ὅταν ἡ πατρις ἐ-
γειρήν τὴν φοιτητικὴν στήλην, προσέρχεσθε εὐλαβῶς καὶ προσφέ-
ρετε στέφανον συγκροτοῦντες τοῦτον ἐκ πρασινάδος, ἣν ἡ μάχαι-

ρα τούτων παρεσκευάσε. Λαμβάνετε, ἵνα τὸν σύγχρονον ἱστορικὸν μιμηθῶμεν, πρίνον τῆς Ἰδῆς καὶ πίτυν τῶν Λευκῶν Ὀρέων μας, πλάτανον τοῦ Εὐρώτα, μυρσίνην τῶν Τεμπῶν, ἐλάτην τοῦ Ὀλύμπου, ροδοδάφνην τοῦ Νέστου, καστανέαν τῆς Χαλκιδικῆς, ἐλαίαν τῆς Λέσβου, σχοῖνον μυροβόλον τῆς Χίου, κληματιδα τῆς Σάμου, στάχυς τῆς Κύπρου, ἀκρόδρυον τῆς Ἱερᾶς Λωδῶνης καὶ γλοερὰ δλαστήματα τῶν Πεσῶν καὶ τῆς Κρέσνας, τοῦ Σαρανταπόρου καὶ τῶν Ἰωαννίνων, τῆς Πέλλας καὶ τοῦ Ἀργυροκάστρου καὶ πλέκετε ταῦτα εἰς στέφανον. Ἐμβαπτίζετε ἔπειτα εἰς τὸ γλαυκὸν κῶμα τοῦ Αἰγαίου, ὅπερ καθηγίασεν ὁ Ἀβέρωφ μας, καὶ εἰς τὸν φλοίσβον τοῦ Ἀδρία, ὅστις ἀπαρνεῖται ἡμᾶς διὰ τὸν φόβον τῶν ἐψίμως ἰσχυρῶν, καὶ εἰς τὰ ἠρεμήσαντα καὶ γλυκανθέντα νερὰ τῆς λίμνης τῆς Κυρὰ Φροσύνης. Μὲ τὸν στέφανον τοῦτον νὰ προσέρχησθε κατ' ἔτος ἐν συγκινήσει καὶ νὰ στεφανώγητε τὴν στήλην ἐκείνην ἀναβοῶντες μετὰ τοῦ Κρητὸς βάρδου:

Ζυμὸ δεχθῆτε κι' ἀπὸ μᾶς λιβάνι καὶ στεφάνι,
Ποῦ κάθε νέα γενεὰ γιὰ σᾶς χρωστεῖ νὰ κάνη!

Ἐν Χανίοις τῇ 7 Δεκεμβρίου 1913

ΝΕΚΡΟΛΟΓΙΑΙ

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ Δ. ΦΡΑΝΤΖΕΣΚΑΚΙΣ

Ἐξ ὑπογυίου τις καὶ ἀσύντακτος, κατὰ τὴν φράσιν Περικλέους τοῦ πάνου, νὰ βιογραφήσῃ τὸν Ἐμμανουήλ Δ. Φραντζεσκάκιν ἀποτολμῶν ἢ θὰ ἐρριψοκινδύνει νὰ κάμῃ χρήσιν κοινῶν τόπων κατὰ τὸ λόγιον τὸν οὐκ ὄντα ἄπικς εἴωθεν ἐπικνεῖν, ἢ θὰ ἡδίκει τὸν βιογραφούμενον. Ἄλλως τε καὶ ἐὰν ὁ τολμητίας δὲν ἴτω ἐκ τῶν συναγωνισαμένων αὐτῷ κατὰ τὰς δυσχερεῖς τῆς Κρήτης περιστάσεις, ἢ τις τῶν δοκιμασάντων τὴν δριμύτητα τῶν δημοσιογραφικῶν αὐτοῦ βελῶν ἀνὴρ δηλ. συζήσας αὐτῷ ἐπὶ χρόνον τινὰ ἢ λαθῶν ἀφορμὴν νὰ μελετήσῃ τὸν τρόπον τῆς δημοσιογραφικῆς αὐτοῦ πολεμικῆς καὶ νὰ μορφώσῃ ἀσφαλῆ κριτικὴν γνώμην.

Καὶ ἐγὼ λοιπὸν ἀποφασίζων νὰ σκιεγραφήσω ἄνδρα, ὃν ἐγνώρισα μὲν ὡς διδάσκαλον τὸ πρῶτον, εἶτα δ' ὡς ἓνα τῶν μυστῶν τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Μεταπολιτεύσεως, καὶ ὕστερον ὡς δημοσιογράφον, κατὰ πάσας δὲ τὰς περιστάσεις ταύτας μακρόθεν κάπως, δὲν θὰ εὐστοχῆσω πιθανώτατα. Ἄλλ' ἐκὼν δὲν θὰ ἀδικήσω τὴν μνήμην ἀνδρός, οὐ ἡ ἀξία βεβαίως δὲν θὰ κριθῆ ἀπὸ μικροῦ δημοσιεύματος καὶ ἐκ τοῦ προχείρου καταρτιζομένου. Ἴσως δὲ ὅμως τὸ μικρὸν τοῦτο σημεῖωμα θὰ παρορμήσῃ τινὰ τῶν συναυξηθέντων αὐτῷ, τῶν συντονώτερον παρακολουθήσαντων τὴν ποικίλην αὐτοῦ δρᾶσιν νὰ φιλοτεχνήσῃ βιωσιμώτερον τοῦτου μνημείου, ζωγραφῶν αὐτὸ προσηκόντως καὶ κατὰ μίμησιν τοῦ σφοῦ τῆς Χαιρωνείας, μήτε φωτεινὸν τοῦ βίου αὐτοῦ παραλείπων σημεῖον, μήτε σκιεροῦ ὀλιγοῶν. Τοιαύτη δὲ εἰκὼν μηδενὸς ἀμελήσασα μέλλει νὰ εἶναι πραγματικὴ καὶ ἐπαξία τοῦ προτεθέντος σκοποῦ.

Ἄνευ οὐδεμιᾶς λοιπὸν ἀξιώσεως ὅτι θὰ τύχῃ τοῦ προσήκοντος ἢ θὰ ἱκανοποιήσω προβαίνο εἰς πλήρωσιν καθήκοντες πρὸς τε τὸν φίλον νεκρὸν καὶ πρὸς τοὺς φιλότατους οἰκειοὺς αὐτῷ, χαράσσω ἄνευ σχεδίου γραμμᾶς τινας, σύρων δὲ ἀτέχνως τὸν

χρωστήρα ἐπὶ ἀσχεδιάστου εἰκόνας βαπτόμενον ἐν πυξίδι, ἣν αὐτὸς ἐπλήρωσε χρωμάτων διὰ τοῦ τριπλοῦ βίου, ὃν ἀνωτέρω εἶπον, διδασκάλου, μεταπολιτευτικοῦ, δημοσιογράφου.

Καὶ τὰ μὲν τῆς παιδικῆς καὶ προσήβου αὐτοῦ ἡλικίας ἄγνωστά μοι ἔλως. Εἰκάζω δ' ὅμως ἐκ τῆς φωταυγοῦς τοῦ βίου αὐτοῦ ἡμέρας, ὅτι θ' ἀπετέλουν χρυσάκινα καὶ εὐέλπιδα αὐγὴν. Καὶ τοῦτο διότι γεννηθεὶς ἐν καλλιτέχνῃ ἐπαρχίᾳ, ἐν τῇ εὐάνδρῳ τῷ Βάμου κωμοπόλει καὶ ἐν πρὸς οἴκῳ εὐκλεοῦς ἐν πατρικαῖς παραδόσεσι καὶ καλλιδιδάστου ἐν ἀπογόνοισι, ἀναμφιβόλως μετὰ τοῦ μητρικοῦ γάλακτος θὰ ἐθήλασεν ὅ,τι ὑψηλόν, ὅ,τι γενναῖον, ὅ,τι ὑπέροχον εἰς λόγον φιλοπατρίας, προπονήσεως εἰς ἀγῶνας καὶ ἐτοιμότητος εἰς θυσίας ὑπὲρ τοῦ Κρητικοῦ ἰδανικοῦ.

Ὅτε δὲ μεταβὰς εἰς Ἀθήνας πρὸς συμπλήρωσιν τῶν ἐγκυκλίων σπουδῶν, μὴ παρεχομένων ἀκόμη τότε πλήρων ἐν Κρήτῃ, ἐμαθήτευσε παρὰ τῇ ποιητῇ τῆς **Κρητῆδος** καὶ τῆς **Μάνγης τοῦ Γεννητάρου**, ἐστόμωσε μᾶλλον τὰ δόξα καὶ ἀπὸ τῶν οἰκογενειακῶν παραδόσεων ὅπλα ἐν τῇ πνευματικῇ καμίνῳ τοῦ φλογεροῦ ἐκείνου καὶ ἐνθέου διδασκάλου, ὅστις διδάσκων μετηρσίου εἰς ἀπροσπλάστους καὶ οὐρανίους αὐτόχρημα σφαίρας, τὰς τοῦ καλοῦ, ὑπὸ πᾶσαν αὐτοῦ ἔκφασιν. Γονιμωτάτην δὲ εὖρον τὴν πνευματικὴν ἄρουραν τοῦ νεαροῦ Ἀποκορωνιώτου, ὅστις νεανίσκος μῆπω τὸν πρῶτον βουλον καταβαλὼν, μὴδὲ κοσμήσας τὴν εὐεῖδῃ ὄψιν διὰ τοῦ πρέποντος τῆς ἀνδρασί κόσμου ἐξέεδιδο συναγωγὴν ποικίλης λαογραφικῆς κρητικῆς ὕλης ὑπὸ τίτλον—Κρητικὴ Ἀριάδην—ἀφιερῶν εἰς ἀραιφνὴ Κρήτα, τὸν διδάσχημον Δεικτάκιν, ἀναγράφων δὲ ἐπὶ τῆς προμετωπίδος τὸ ἀθάνατον ἐκείνο δημηρικόν :

Οὐδὲν γλύκειον ἢς Πικριῆδος οὐδὲ τοκῆων.

Ἐπέρανε τὸ Γυμνάσιον ἀριστεύων καὶ ἐνεγράφη καθ' ἣν εἶχε κλίσις εἰς τὴν φιλολογίαν. Ἀλλὰ πρὶν λάβῃ τὴν δάφνην τοῦ διδάκτορος, ὡς ὑπὸ πάντων σχεδὸν τῶν Κρητῶν σπουδαστῶν ἐγίνετο, διότι σχεδὸν πάντες **ἀείκότε**, καθ' Ἡρόδοτον, **σύντροφον τὴν πενίην** εἶχον, κατῆλθε καὶ οὗτος εἰς τὴν γενέτειραν καὶ ἐπεζήτησεν ἐργασίαν, ἣς τοὺς ἐντίμους καρποὺς νὰ χρησιμοποιήσῃ βραδύτερον, πρὸς ἀποπεράτωσιν τῶν ἀκαδημεικῶν σπουδῶν αὐτοῦ.

Κατ' εὐτυχίαν τῶν ἐκπαιδευτηρίων τοῦ Νομοῦ Ρεθύμνης ἦσαν ἐν Ἀποκορῶνῃ πεπληρωμέναί αἱ θέσεις, ὧν τινα θὰ ἦδύνατο ὁ νεαρὸς καὶ μεστός σφρίγγους, ψυχικῆς δ' εὐρωστίας καὶ σωματικοῦ σθένους ἐμπλεως Φραντζεσκάκις νὰ λάβῃ. Ὁ χαράσ-

σων τὰς ὠχρὰς ταύτας γραμμάς, τελειόφοιτος τοῦ Πανεπιστημίου τότε, καθηγητῆς ἐν τῷ ἡμιτελεῖ Γυμνασίῳ Ρεθύμνης καὶ Τμηματικὸς τῶν Σχολείων Ἐφορος, προέβαινε τὸν γνώριμον αὐτῷ καὶ φίλον ἔκτοτε Φραντζεσκάκιν διὰ τὴν χηρέουσαν θέσιν τοῦ Σχολάρχου Μυλοποτάμου. Ἡ μέχρι τοῦ 1889 παραμονὴ αὐτοῦ ἐν τῇ ὑπὸ τοὺς βορείους πρόποδας τῆς τρικουφου Ἰδης καὶ τῶν ὄξυκορῶν Ταλαίων ὀρέων ἐκτεινομένη πεδινῇ ἄμια καὶ ὄρεινῇ ἐπαρχίᾳ τῆς Ὀαζοῦ καὶ τῆς Ἐλευθέρης, τῆς Τριπόδου καὶ τοῦ Παντοματρίου ἠφῆκεν ἀείμνηστον ἐποχὴν. Εὐγνωμον δὲ γενεὰ δλη ἐπιστημόνων τῆς σήμερον καὶ δοκίμως καὶ ἐπιτυχῶς ἀσκοῦντων τὸ ἐμπόριον ἢ τὴν ὑπαλληλίαν καυχῶνται ὅτι ἐμαθήτευσαν παρ' αὐτῷ. Ζωὴ ἐν ὄλῃ τῇ μεγάλῃ τῆς λέξεως δυνάμει, πῦρ αἰζῶον, κίνησις ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον κατὰ πᾶσαν διείθυσιν τῆς ἐπαρχίας ἐν ἐκδρομαῖς, ἀγῶνας γυμναστικοί, ἑορταὶ καὶ πανηγύρεις πατριωτικαὶ μὲ προγράμματα, κανονισμοὺς, τάξιν καὶ προκλησεις ὡς ἐν πόλεσι καὶ μεγάλοις κέντροις ἦσαν συνήθη κατὰ τὴν σχολαρχίαν αὐτοῦ. Ἀνέκυψε δι' αὐτοῦ τὸ εἰς λήθην πρότερον διατελοῦν Σπήλαιον τοῦ Μελιδονίου, καθ' οὗ τὴν ἐπέτειον συνεκάλει καὶ τὰς περὶ ἐπαρχίας καὶ τὸ Ρέθυμον καὶ τὸ Ἡράκλειον. Κοσμοδορθεὺς δὲ ἐγένετο τὸ Μελιδόνι κατὰ τὸν χρόνον τοῦ τελομένου μνημοσύνου, ὅπερ ἔκτοτε καθιερώθη. Καὶ ὁ πρῶτος δὲ τῆς Κρήτης Ἀρμοστής Γεώργιος οὐχὶ ἄπαξ ἐπεσκέφθη τὸ ἱστορικὸν Σπήλαιον καὶ μαρμαρίνον μεγαλοπρεπῆ Σταυρὸν εἰς τὴν μνήμην τῶν θυμάτων τοῦ καπνοῦ καὶ τῆς Τουρκικῆς βρδάρδετης ἐδωρήσατο.

Τακτικῶς καὶ τὸ νεώτερον Κούγγι καὶ Μεσολόγγι τῆς Κρήτης, τὸ Ἀρκάδι λέγω, μετὰ τῶν μαθητῶν του ἐπεσκέπτετο, ἐνεθουσίαζεν αὐτοὺς διὰ μελισταγοῦς γλώσσης καὶ ἐμίει εἰς τὴν Κρητικὴν αὐτοθυσίαν.

Ἄλλ' ἴσως τὸ πρότιστον αὐτοῦ ἐν Μυλοποτάμῳ κατόρθωμα ἦτο ἡ εἰσαγωγή τῆς γυμναστικῆς, ὡς μαθήματος τακτικοῦ, σημαίνοντος, ἐν τῇ πρώτῃ γραμμῇ. Τοσοῦτῳ δὲ μᾶλλον εἶναι τοῦτο σημασίας ἔξιον, καθ' ὅσον κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον οὐδαμῶς, πιστεύω, τῆς Κρήτης ἐδιδάσκετο ἡ γυμναστικὴ, ἥτις οὐδ' ἐν τῷ ἐλευθέρῳ Βασιλείῳ ἦτο τότε διαδεδομένη, ἔκτος τῆς πρωτευούσης καὶ ὀλίγων ἄλλων μεγάλων κέντρων. Ἡτύχησεν ὁ ὑποφαινόμενος νὰ παραστῇ ὡς ἐξεταστικῆς Ἐπιτροπείας μέλος εἰς ἐξιτάσεις τοῦ Σχολαρχείου τούτου ἐπὶ τῇ λήξει σχολικοῦ ἔτους. Ὁμολογῶ ὅτι παρέστην πρὸ ἐκπλήξεων. Ὅτι καὶ σήμερον ἔτι πολλαχοῦ εἶναι εὐσεβὴς πόθος τῶν σχολείων ἦτο κατωρ-

θωμένον ὑπ' αὐτοῦ. Προέτρεχε τῶν χρόνων, οὔτινες βραδύτερον διεμέρφωσαν τὴν παιδαγωγουσαν διδασκαλίαν.

Ἡ τελεία γνῶσις τῶν διδασκομένων, ἡ βαθύτης, ὁ φρονηματισμός με ἐπειθον, ὡς διδάσκαλον ἄλλως οὐχὶ ἕλωε ἄμοιρον ποιᾶς τίνος τέχνης τοῦ διδάσκειν, ἔτι δὲν εἶναι ἄδικος ὁ ἰσχυρισμός, καθ' ὃν καὶ ὁ διδάσκαλος **γεννᾶται**, δὲν γίνεται. Ὅτε δὲ βραδύτερον ὁ Φραντζεσκάκις ἀπετρίβετο τὸ διδασκαλικὸν τριδῶνιον καὶ ἐλάμβανε στιδαρᾶ τῇ χειρὶ τὴν γραφίδα τοῦ δημοσιογράφου, ἀποβλέπων εἰς τὴν ἐν Μυλοποτάμῳ παιδαγωγικὴν ἐργασίαν τούτου, ἀπωλοφυρόμην τὴν ἐκπαίδευσιν ἀποβάλλουσαν ὀτρηρὸν θεράποντα καὶ θεσπέσιον μύστην, ἀναμνησκόμενος δὲ τὸν σοφιστὴν Λιδάνιον πικρὰ κατὰ τῆς δημοσιογραφίας ἀπέτεινον τὰ παράπονά μου, **ὅτι ἀπεσύλυσεν ἡμᾶς τὸν Φραντζεσκάκιν**, πεπνυμένον τῶν γραμμάτων ἐργάτην.

Ἄλλὰ θά με ἐπιλίπη ὁ χρόνος ζῶν γραφοῦντα τὸν Σχολάρχην. Ὡστε ἄς γράψῃ τὴν συνέχειαν Ἐλευθερναϊὸς τις μαθητῆς τούτου, ἐγὼ δὲ μεταβαίνω πρὸς τὸν Μεταπολιτευτικὸν καὶ Ἐπαναστάτην, ἀνεξέταστον ἀφήνων αὐτὸν καθ' ὃν χρόνον ἐσχολάρχησεν ἐν Ἀποκορώνῳ, τρανώς δηλωθείσης τῆς διδακτικῆς αὐτοῦ δυνάμεως ἐν Μυλοποτάμῳ.

Ἡ Τουρκικὴ πονηρία εἶχε σπαίρει ἐν τῷ πολιτικῷ τῆς Κρήτης ἐδάφει διὰ τοῦ ἀντιπροσώπου αὐτῆς Φωτιάδου τὴν διχόνοϊαν καὶ τὴν ἔριν ἀφθόνως, ἄς ἄλλως τοσοῦτον γήνους ὁ συνταγματικὸς χάρτης τῆς Χαλέπας τοῦ 1878. Βλάστημα δαίμων καὶ φθοροποιὸν τῆς ἐντέχνου ἐκείνης σποράς ἀνεπήδησε τὸ 1889 μετὰ τοῦ ἀπαισίας μνήμης Μαχμουτ καὶ τοῦ σφαγιασμοῦ τῶν συνταγματικῶν μας ἐλευθεριῶν, ἂν ἀληθῶς αἱ ὑποῦλοι τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς Χαλέπας ρῆτραι ἠδύναντο νὰ περιδληθῶσι τὸ σεμνὸν τοῦτο ἐπώνυμον. Δίκην ὀρνίθων **ἐπιτάσμεν φύλλα καὶ φτερά**, κατὰ τὴν λαϊκὴν φράσιν, τότε.

Κοινὸν δὲ καταφύγιον ἐχρησίμευσεν ἡ πόλις τῆς Παλλάδος πάντων τῶν πολιτευομένων, ὅσοι ἐξέφυγον τὸ Ἰκόνιον καὶ τὰς ἄλλας ἀνηλίους καὶ ἀπανθρώπους εἰρηκτὰς τῶν Σουλτάνων. Εἰς Ἀθήνας κατέφυγε καὶ ὁ ἡμέτερος Φραντζεσκάκις, καταδιωχθεὶς διὰ τὴν φρονηματιστικὴν ἐν Μυλοποτάμῳ δρᾶσιν του, ὑπὸ τὴν πρόφασιν τῆς ἐκδόσεως **Τοκγουδιῶν πολιτικῶν**, ἅτινα ἢ τότε λογοκρισία εὔρισκεν ἐγκληματικῶς ἐπιλήψιμα.

Ὁ φυσικὸς ἐπαναστάτης ἐκαλλιεργήθη ἐν Ἀθήναις, ὅπου ἀνετώτερον ἀνεπτύσσοντο αἱ εὐγενεῖς ἰδέαι καὶ ἐλαμβάνοντο τὰ μεγαλεπήβολα σχέδια τῶν ἐκάστοτε ἀπελευθερωτικῶν ἀγώνων.

Ἡ ἀπώλεια τῶν ἐλευθεριῶν, ἡ ἐπάνοδος τῆς Κρήτης εἰς σκοτεινὴν δουλείαν, οἱ στενάζοντες εἰς τὴν ἐξορίαν Κρήτες, ἡ στρατιωτικὴ ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον τῆς Νήσου κατοχὴ, διὰ τῶν ἀνανεωθέντων ἐπὶ πάσης λοφώδους κορυφῆς ἐπὶ πάσης **δέγλας Κουλέδων**, ἡ καταπτώσεις του φρονήματος μεγάλου μέρους Κρητῶν, ἀπροσδοκῆτως μεταπεσόντων ἀπὸ πενιχρᾶς μὲν πολιτικῆς συνταγματικότητος, ἀλλ' ἐλευθέρας κάπως καταστάσεως, εἰς τὴν Μαχμούτειον τυραννίαν, ταῦτα πάντα ἦτο φυσικὸν διὰ τὴν Κρήτην, ἐν ἣ ἡ ἐλευθερία εἶναι τι αὐτοφυὲς καὶ οὐχὶ ἐπέισακτον, νὰ κιοφορῆσῃσι δυσφορίαν, ἧς γενναῖον καὶ γιγαντώδες γέννημα ὑπῆρξεν ἡ Μεταπολίτευσις, τὸ σημαντικώτατον μετὰ τὸ 1866 εἰς ἀποτελέσματα Κρητικὸν κίνημα.

Δὲν ἱστοριογραφῶ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Οὐδ' ἔχω ἄλλως τὰ προσήκοντα στοιχεῖα πλήρη, διότι ἡ μακρὰ μου μετὰ ἐπιφανῶν τῆς Μεταπολιτεύσεως μελῶν ἀλληλογραφία συλληφθεῖσα ἐν τῇ τελωνείῳ Ρεθύμνης τῇ 1896 ἐγένετο παρανάλωμα τοῦ ἀδηφάγου πυρὸς τοῦ κατδροχθίσαντος τὸ Σεράϊον τῶν Χανίων. Ὅταν ὁμοῦς ὁ τὸ πολῦτιμον ἀρχεῖον ταύτης κατέχων καὶ γραμματεύσας ἐπιχειρήσῃ νὰ γράψῃ τὴν ἱστορίαν αὐτῆς ἐπιφανεοτάτην θέσιν θὰ ἀφιερῶσῃ εἰς τὸν σκιαγραφούμενον Φραντζεσκάκιν. Τῆς εὐγενοῦς πλειάδος, ἧτις λήγοντος τοῦ 1894 συνήρχετο τὸ πρῶτον ἐν Κράτῃ καὶ ἧς ἐπίλεκτα μέλη, πρωτοურγὰ ὡς εἶπειν, ἦσαν οἱ Κούνδουρος, Μυλωνογιάννης, Λεκαννίδης, Γενεράλις, (Γιῶάννης) Δημητρακάκις καὶ ἄλλοι δὲν ἦτο τὸ ἔσχατον μέλος ὁ Φραντζεσκάκις. Τὸ δὲ ἕξαπολυθὲν εἰς τὴν Κρήτην μακρὸν τῆς συνόδου ἐκείνης Ἑπόμνημα πρὸς τὸν Σουλτάνον καὶ πρὸς τὰς Δυνάμεις ἦτο κατὰ τὸ πλεῖστον ἔργον τῆς κρίσεως καὶ τῆς διανοητικῆς διαουγείας τοῦ Φραντζεσκάκι.

Παρενοήθη ἡ μεταπολίτευσις ἐκείνη. Παρηρημηθεύθη ὑπὸ μεγίστης πολιτικῆς τοῦ τόπου μερίδος. Ἐπολεμήθη μάλιστα καὶ διὰ τρόπου μουσαροῦ ὑπὸ πολιτευσόμενων, συμμαχησάντων ταῖς Διοικηταῖς.

Ἐκινδύνευσαν δὲ τὰ μέλη ταύτης καὶ πάντες οἱ ἀσπασσθέντες τὰς ἀρχὰς ταύτης, ἅς καὶ παρὰ τῇ Ἑλληνικῇ Κυβερνήσει εἶχον διαβάλει. Ὁ δ' ἀείμνηστος Γεννάδης εἶχε κηρυχθῆ, ἀνεπιφύλακτος πολέμιος ταύτης, οὐ ἕνεκα καὶ παρὰ τὰς νίκας ἅς κατήγαγεν ὅπου συνεκρούσθη πρὸς τὸν Τουρκικὸν στρατόν' ἐν Ἐπισκοπῇ Ρεθύμνης, ἐν Σελλοῖς, ἐν Ῥοδακίῳ καὶ ἀλλαχοῦ, διέτρεξε μέγαν κίνδυνον νὰ διαλυθῇ ἀκερῶς πολιτικῶς καὶ ἀκλεῶς. Ἀλλ' ἡ ψύχραιμος τοῦ ἀρχηγοῦ δύναμις ἐνισχυομένη ὑ-

πὸ τῆς σταθερότητος τῶν πρωτεργατῶν καὶ τῆς νηφαλιότητος τοῦ Φραντζεσκάκι, τὸν μοχλὸν σχεδὸν τῆς κινήσεως ἀποτελοῦντα ὠδήγησε τὸ κίνημα ἐκεῖνο εἰς τὴν γενίκευσιν τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1896 καὶ εἰς τοὺς ἐν Ἀποκορώνῳ, Κιοάμῳ καὶ ἀλλοχοῦ θριάμβους κατὰ τοῦ Ἀβδουλλὰχ Πασσᾶ τῆς συνηνωμένης πλέον Κρήτης, ἀνανηψάσης ἐκ τῆς πολιτικῆς νάρκης, ἣτις ἐπιτηδεύως εἶχε κατ' αὐτῆς παρασκευασθῆ.

Ἐθριάμβευσε λοιπὸν ἡ Μεταπολίτευσις. Τοῦ θριάμβου δὲ ταύτης ἐκ τῶν μεγίστων συντελεστῶν εἶναι ὁ νεκρὸς τῆς χθές. Οὐ μόνον δὲ ἐν Κρήτῃ ἐν τῇ πρώτῃ τοῦ πυρὸς γραμμῆ ἔδρασεν, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀπόστολος πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν, ἦν εἶχον ἐντέχνως δηλητηριάσει, διὰ τῆς βαθυνοίας καὶ εὐθυκρίας αὐτοῦ μετέπεισε νὰ προσθλέπη εὐμεινῶς τὴν μεταπολιτευτικὴν Ἐπιτροπὴν.

Ἀπὸ δὲ τὴν Κεντρικὴν τῶν Κρητῶν Ἐπιτροπὴν, ἥς ἐπὶ ἑξάμηνον περίπου ἐγραμμιάτευε τότε ὁ ὑπογραφόμενος, ὡς πληρεξούσιος ἀντιπρόσωπος, κατῶρθωσε τὸν ἀνεφοδιασμόν τῆς γενικευομένης ἐπαναστάσεως καὶ δὴ ἐν ᾧ χρόνῳ λάθρα μόνον ἦτο δυνατὴ ἡ εἰς Κρήτην μετακίμισις ἐξ Ἑλλάδος πολεμφοδίων ἢ οἰωνδῆποτε ἄλλων πολεμικῶν ἐνισχύσεων. Πολλάκις ἤκουσα τὸν ἀοίδιμον πρόεδρον τῆς Ἐπιτροπῆς Μάρκον Ρενιέρην εὐφημώτατα νὰ μνημονεύη τοῦ Φραντζεσκάκι διὰ τὸ ἀκαταμάχητον τῶν ἐπιχειρημάτων καὶ διὰ τὴν πειθῶ, ἣν ἤσκει συνηγορῶν ὑπὲρ τῆς Μεταπολιτεύσεως, ἣν σατανικώτατα εἶχον πρὸς αὐτὸν συκοφαντήσει ὡς Ἀγγλικὸν καὶ δὴ καὶ Τουρκικὸν αὐτόχρημα ὄργανον, ἐμὲ δὲ τὸν γραμματεῦντα τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς ὡς πρόξενον αὐτῆς καὶ ἄξιον πολλῆς προφυλάξεως, διότι δῆθεν εἶχον ἀδελφὸν μεταπολιτευτικόν. Ταῦτα πάντα ὡς ἱστὸν ἀράχης διέλευσεν ἡ πειστικὴ καὶ συνετὴ τοῦ Φραντζεσκάκι εὐγλωττία.

Ἄλλ' εἶπον ὅτι δὲν γράφω ἱστορίαν. Αὕτη θὰ ἀποδώσῃ ποτὲ ἐκάστω τὸ προσήκον.

Ὁ ἡμέτερος Φραντζεσκάκις δὲν εἶναι μόνον μεταπολιτευτικὸς. Καὶ πρὸς τὴν ἀράστον ἐν Ἀθήναις Ἐπιτροπὴν συνηγορήεις εἰργάζετο ἀνευδῶτως πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ Κρητικοῦ ἀγῶνος, δι' οἰωνδῆποτε ἠδύνατο μέσων. Συγκλητῆθε μετὰ τῶν φιλικῶν, οὔτως εἶπειν, Μάνου, Ρωμάνου, Βλαστοῦ καὶ Θεοφιλάτου, οὔτινες εἶχον συλλάβει τολμηρὸν καὶ μεγαλεπήβολον σχέδιον νὰ δράσουν ἐντὸς τῶν Κρητικῶν πόλεων καὶ δὴ ἐν Χανίοις. Μεταφέροντες δηλ. πολεμφοδία καὶ εἰσάγοντες εἰς Χανία μετημφιεσμένους ἐπαναστάτας θὰ προεκάλλουν κίνημα, εἰς ὃ θὰ προσήρ-

χοντο επίκουροι ἐκ τῶν ἔξωθεν, καὶ θὰ κατωρθοῦτο ἡ κατάληψις τῆς πόλεως. Ἀλλὰ φυλετικοὶ φόνοι προεκάλεσαν τὰς σφαγὰς τῶν Χανίων πρὸ τῆς πλήρους προπαρασκευῆς τοῦ κινήματος καὶ οὕτως ἐματαιώθη τὸ εἰρημένον σχέδιον.

Κατὰ τὰς σφαγὰς δὲ ἐκείνας διετράνωσε τὸ ἀτρόμητον καὶ τὸ θάρρος, ἅπερ διέκρινον αὐτόν. Ἡ συνοικία τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων ἦτο στενότερα πολιορκημένη. Οἱ Χριστιανοὶ διέτρεχον τὸν ἔσχατον κίνδυνον. Τότε οὗτος παρεκάλεσε τὸν κυβερνήτην Ἰταλικοῦ θωρηκτοῦ νὰ βοηθήσῃ δι' ἀγῆματος ἀποβιβαζομένου εἰς τὴν σωτηρίαν τῶν ἐν κινδύνῳ χριστιανικῶν οἰκογενειῶν. Τὸ ἄγλημα ἀπεβιδάσθη καὶ ὑπὸ τὴν ὄδηγίαν τοῦ ἡμετέρου φιλικοῦ, ἔσωσε τοὺς Χριστιανούς εὐλογοῦντας καὶ τοὺς Ἰταλοὺς καὶ τὸν Φραντζεσκάκιν. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰς ἀπαισίας ἡμέρας τοῦ Ἰανουαρίου, καθ' ἃς ἡ μὲν πόλις ἐκαίετο, ὁ δὲ ἀπὸ τῶν ἐπάλλεξων τῶν τειχῶν στρατὸς συμμαχῶν καὶ δορυφορῶν τῇ ἀγρίῳ τῶν Βεγγαζίων καὶ ἐγχωρίων Τούρκων ὄχλῳ, ἐφόρευε πάντα προκύπτοντα ἀπὸ παραθύρου ἢ θύρας οἴκου Χριστιανόν, διετροπῶντο δὲ οἱ μεσότοιχοι τῶν οἰκιῶν, ἵνα ἐπικοινωνήσωσιν ἀλλήλοις οἱ Χριστιανοὶ ἐν τῇ Λυτικῇ Ἐκκλησίᾳ ἢ νὰ φθάσωσι παρὰ τὸν αἰγιαλὸν καὶ τεθῶσιν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν ξένων πλοίων, ὁ ἡμέτερος ἐπαναστάτης ἐν σχετικῇ ἀταραξίᾳ καὶ γαλήνῃ μὲ τὸ ὄπλον εἰς τὰς χεῖρας καὶ σωρὸν πρὸ αὐτοῦ φυσιγγίων ἐμάχετο κατὰ τῶν πυροβολούντων ἐν ᾧ ἔμεινε ἐν τῇ Ἑβραϊκῇ οἴκῳ, πλείονας δὲ τοῦ ἐνός ἐκ τῶν ἀπὸ τοῦ τείχους μαχομένων προσέψεν εἰς τὸν Τουρκικὸν παράδεισον.

Κατὰ τὴν πολεμικὴν ταύτην δρᾶσιν, πολλὰς μέλλουσαν νὰ καταλάβῃ σελίδας, ἔταν τακτικῶς βιογραφηθῆ ὁ ἀνὴρ, διεκρίθη ὡς θαρραλὸς καὶ τόλμης ἐμπλεῆς, τὴν ψυχικὴν ρώμην μετὰ τῆς σωματικῆς συγκεραννύς, ἀλλὰ τὴν σύνεσιν πάντοτε καὶ ἐν πάσῃ αὐτοῦ ἐνεργείᾳ ὄδηγόν καὶ καθηγεμόνα προβαλλόμενος. Παρέρχομαι συντομίας ἕνεκα τὴν μετὰ τῶν Γαριβαλδινῶν συνεργασίαν, τὴν μετὰ τοῦ Μανουσογιαννάκι εἰς Κολυμβάρι κάθοδον καὶ τὸν ἐπικίνδυνον δι' ἰστιοφόρου ἐκ Κρήτης εἰς Ἀθήνας πλοῦν μετὰ τοῦ Ρικάκι πρὸς ἐκτέλεσιν ἐντολῆς τοῦ Βάσσου κατὰ τὰς παραμονὰς τοῦ ἀτυχοῦς πολέμου τοῦ 97. Εἶναι ἄλλως τε γνωστά.

Καὶ ἤδη μεταβαίνω εἰς τὸ τρίτον καὶ τελευταῖον μέρος τῶν βιογραφικῶν σημειώσεών μου, ἧτοι τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ Φραντζεσκάκι ὡς δημοσιογράφου.

Ἐάν ποτε ὀρισθῆ νὰ ἑορτασθῆ ἐν τινι ἀμφιπηγηρῖδι ἡ ποικίλη τῆς ἐλευθέρας Κρήτης ἐμφάνισις ἀπὸ τῆς πρώτης Ἀρμο-

στείας και ἐξῆς, διακριθῆ δὲ ἡ ἐργασία, ὡς ἐν ἐκθέσει, κατ' εἶδος και ἄτομον, δὲν θὰ κείται ἐν ἀφανεί ἢ Κρητικῇ δημοσιογραφίᾳ. Φρονῶ τὸναντίον ὅτι περίοπτον και καταφανεστάτην θὰ καταλάβῃ θέσιν, διότι οἱ ἀντιπροσωπεύσαντες αὐτήν, οἷτε ἀποιχόμενοι εἰς τὴν αἰωνίαν ἀνάπαυσιν και οἱ ἔτι ἐν ἀκμῇ ζῶντες μὲ πλήρη τοῦ ὕψιστου προορισμοῦ, ὃν ὁ τύπος ἔχει, ἐπίγνωσιν ἐχειρίσαντο τὸν κάλαμον, ἐπίκουροι δὲ δεξιότατοι τῶν ἀρχῶν ἀπεδείχθησαν και Κέρβεροι ἀκοίμητοι τῶν δικαιωμάτων τοῦ Λαοῦ ἐτάχθησαν.

Δὲν εἶναι ὁ ἔσχατος τῶν Κρητῶν δημοσιογράφων ὁ Ἐμμανουὴλ Φραντζεσκᾶκις. Ἀπαλλάσσει δ' ἡμᾶς τοῦ κόπου μακρολογίας ὁ σεβαστὸς ὄγκος δέκα συναπτῶν ἐτῶν δημοσιογραφικῆς ἐργασίας, ἧτις θὰ ἀντίσχη και εἰς τὴν ἐφοδον αὐτὴν τοῦ πανδαμιάτορος χρόνου, οὐδὲ θὰ ἐξαφανισθῇ δίκην μετεώρου, οὐδὲ θὰ ἐκλίπη δίκην διάττοντος ἀστερός. Περισσότερον δεδαίως ἀντέχουσιν εἰς τὸν ὀρητικὸν χειμάρρουν τοῦ χρόνου τὰ πνευματικὰ ἔργα. ὅταν ἔχωσι τὸν τύπον συγγραμματος, διότι οὕτω πρόκεινται εὐφυλακτότερα. Τοιαῦτα δὲ ὄντα διατηροῦσι τὸ ἐμψυχον τρόπον τινὰ τῶν ἐργατῶν τούτων. Ἀλλὰ και ἡ διὰ τῆς ἐφημερίδος περιτράνωσ ἐκδεδηλωμένη ἀφοσίωσις εἰς τὴν ἰδέαν τῆς Πατρίδος, ὑπὸ τὰς ποικίλας τῆς ἐννοίας ταύτης ἐμφανίσεις, ὡς ἀγῶνος ὑπὲρ τῆς πλήρουσ ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως, ὡς προόδου, εὐημερίας, χειραγωγίας τῶν ἀρχῶν, ἐλέγχου, παραθαρρύνσεως ἢ ἐπιτιμῆσεως, δυσχερῶσ θὰ ἐξαλειφθῇ ἀπὸ τῆς μνήμης τῶν ἐπερχομένων, οἷτινες θὰ ἀντλῶσιν ἀπὸ τῆς ἀφοσίωσεως ταύτης τὰ εὐγενῆ παραδείγματα, ἅτινα προβάλλονται πρὸς μίμησιν οἱ ἀγαθοὶ πάσης χώρας πολῖται, ὅταν θέλωσι νὰ μὴ ὀνομάζωνται μόνον και νὰ νομίζωνται ἀλλὰ και νὰ εἶναι ὄντως τοιοῦτοι. Και θὰ εἶναι ἀκένωτος εὐγενῶν και ὕψηλῶν διδασκαλιῶν πηγὴ τὰ 519 φύλλα τοῦ Ἐλευθέρου Βήματος.

Ὁ Θεουκυδίδης μεταξὺ τῶν ἀρετῶν τοῦ πράττοντος τὰ πολιτικὰ ἀνδρὸς ἐλογίζετο τὴν ὀρθὴν σύλληψιν τῶν ἰδεῶν και τὴν ἀσφαλῆ ἐρμηνείαν τούτων. Και εἰς τὸν δημοσιογράφον εἶναι ἀναγκασιόταται αἱ δύο αὐται ἀρεταὶ καρποφορώταται ἀποβαίνουσαι εἰς ἀποτελέσματα. Θαυμασίως ἡρμήνευσε ταῦτα ἐν γλαφυρωτάτῃ ἀγορεύσει ὁ εἰσαγγελεὺς τῶν παρ' ἡμῖν Πρωτοδικῶν, ἦν εἶχον τὴν εὐτυχίαν νὰ ἀκροασθῶ. Ἀναπολῶν ὅτι ἤκουσα πείθομαι ὅτι ὁ Φραντζεσκᾶκις ὀπῆρξεν ἀξιότατος τοῦ ὀκοποῦ τῆς δημοσιογραφίας ἐρμηνεύς. Ἦτο ἰκανώτατος γινῶναι τὰ ὀέοντα και ἐρμηνεύσαι ταῦτα, κατὰ τὴν ἀθάνατον τοῦ Ἀθηναίου ἱστορικοῦ ρῆσιν. Ζῶν, φωταυγές, σελα-

γίζον ἐνεφανίζετο κατὰ πᾶν Σάββατον τὸ «Ἐλεύθερον Βῆμα». Ἐδίδασκεν, ἐφώτιζε, συνεκίνει χειραγωγῶν ἢ ἐλέγχον, ἐπαινοῦν ἢ κατακρίνον, θωπεῖον ἢ μαστιγοῦν πάντοτε κατὰ τὰς πεποιθήσεις τοῦ διευθυντοῦ αὐτοῦ, ἐν αἷς διαύγεια καὶ φῶς, ζωὴ καὶ ἀλήθεια ἐκυριάρχουν, διαλύοντα τὰ σκότῃ, καθαρίζοντα τὰς λήμιας, θεραπεύοντα τὴν πολιτικὴν κόρυζαν, ὀσησθήποτε ἐντάσεως καὶ δυνάμεως καὶ ἂν ἐνεφανίζετο. Θαυμάσιος πλοῦτος πολιτικῶν γνώσεων, ἄς καθ' ἑκάστην ἡῴζανε καὶ ἀριστοτεχνικῶς ἐταξιόμει, θαυμασιᾶ ὀρθότης συλλογισμῶν καὶ κρίσεων ἔλαμπον ἐν τῷ «Ἐλευθέρῳ Βήματι».

Ἐμφανισθὲν ἐν ταραχώδει χρόνῳ τῷ «Ἐλεύθερον Βῆμα», τῷ 1905, καίτοι ἀπεδοκίμαζε τὸ κίνημα οὐδὲ συνεφώνει πρὸς τοὺς ἐργάτας κατὰ τὸν χαρακτηρισμὸν, ἐν τούτοις ἀπέφευγεν ἐπιμελέστατα νὰ χέη ἔλαιον εἰς τὴν πυράν, ἀλλ' ἐκήρυττε τὴν ὀμόνοιαν, νηφαλιότητα, τὴν διαλλαγὴν Βουλῆς καὶ Θερίσου. Καὶ ὁ θέλων νὰ χαράξῃ εἰκόνα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀρίστην καὶ ἀσφαλῆ πηγὴν θὰ ἔχη τὸ «Ἐλεύθερον Βῆμα». Ἐλεγχον ἤσκει βεβαίως καὶ τότε καὶ θραδύτερον μέχρι τοῦ χθεσίου καὶ τελευταίου φύλλου. Ἄλλ' ἐλεγχον ἄνευ ταπεινοῦ καὶ χυδαίου πάθους, μετὰ δικαιοσύνης καὶ ἀμεροληψίας ἐπὶ θυσίᾳ πολλᾶκις φιλίας καὶ γνωριμίας ἢ καὶ συγγενείας δεσμῶν. Καὶ ὅτε δὲ ἐλάμβανε τὸ μαστίγιον καὶ ἐκτόπει ἀμειλίκτως, ἀνηλεῶς, μέχρις αἱματώσεως, ἔπειθε τὸν ἀμερόληπτον ὅτι αἱ πληγαὶ ἐκείναι ἦσαν δίκαιαι. Ἐκαυτηρίαζεν, εἶναι ἀληθές, ἐνίοτε, ἀλλ' ἀπὸ πεποιθήσεως ὅτι ἐξυπηρετεῖ τὸ συμφέρον τῆς Πατρίδος, ἣν ἀνεκήρυττε μίαν καὶ τὸ συμφέρον τῆς ἑν; Διὰ τοῦτο μόνον πολιτικῆν σύνεσιν καὶ ὀξυδέρκειαν, φιλοπάτριδα δὲ μέριμναν διακρίνει τις εἰς τὰ ἄρθρα τοῦ «Ἐλευθέρου Βήματος» εἶτε τραχὺ καὶ αὐστηρὸν ἔνδυμα εἶναι περιβεβλημένα, εἶτε γοητεῖον, ἐπίχαρι καὶ ἐπαγωγὸν κατὰ τὴν λέξιν εἶναι τὸ ὕφος αὐτῶν. Ἐν πᾶσιν ἀδέκαστος λογικὴ καὶ βάθος ἐπιχειρημάτων ἐπικρατεῖ.

Ὅτε ἔγραψε μακρὰν σειρὰν ἄρθρων ὑπὸ τὸν τίτλον. «**Οἱ προάγοντες τῆς Κιχκατίας**» ἔθαυμάσθη τὸ ἄδρὸν τῶν ἐπιχειρημάτων, ἢ ἀκαμπτος παρρησία καὶ ἡ ἀκλόνητος εὐθυρρημοσύνη. Ὅτε εἶδεδετο ἡ διαταγὴ τῶν Προξένων νὰ καταδικασθῇ ἡ κυανόλευκος καὶ νὰ ἀνυψωθῇ ὁ ἀστὴρ τῆς Βηθλεέμ, μέχρι τρίτου βαθμοῦ ἐξῆρε τὴν ἀνδρικὴν τοῦ Συμβούλου τῶν Ἑσωτερικῶν κ. Κριαρῆ στάσιν, ἀρνηθέντος νὰ συμμορφωθῇ. Ὅτε δὲ ἐκοινοποιεῖτο ἡ μέχρις ἀπανθρωπίας αὐστηρὰ νότα τῆς Εὐρώπης ἡ ὑποδεικνύουσα τὴν ἀνάγκην διοικητικῆς καὶ οἰκονομικῆς δι' Εὐρωπαϊῶν ἀντιλήψεως, εἶχε δὲ προταθῆ ὑπὸ τῆς Εὐρωπαϊ-

κῆς Ἐπιτροπῆς ὁ συνύπατος, ἔρρηξε τὰ ἱμάτια. «**Βιζζόμενοι, ἔγραψε, θὰ δεχθῶμεν ὀργάνωσιν οἰκονομικὴν καὶ διοικητικὴν, ἀλλ' ἐθνικὴν, ὄχι εὐρωπαϊκὴν, ὄχι συνύπαιτον**».

Ὅτε δὲ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Θερίσου φονευθέντα χωροφύλακα ἐσαθάνωσαν οἱ συνάδελφοι μὲ τὴν Ἑλληνικὴν Σημαίαν, ἀπήτησε δὲ ὁ πολὺς τότε Negri ἢ ἀφαιρεθῆ ἢ Ἑλληνικὴ σημαία διότι δέηθεν ἡ χωροφυλακὴ εἶναι διεθνῆς, ὕψωσε τὴν σθεναρὰν τοῦ φωνῆν τὸ «Ἐλεύθερον Βῆμα» καὶ ἔγραψε — **Καλὰ θὰ κάμῃ ὁ Negri νὰ σέβηται τοὺς ὑποδοῦλους ἐνθυμούμενος ὅτι καὶ ἡ πιτρίς του πρὸ μικροῦ ἦτο ὑπόδουλος καὶ νὰ μὴ λικτέζῃ πρὸς κέντρον σκληρῶς δοκιμαζόμενῃ**. — Καὶ καθ' ἓν δὲ χρόνον ἡ ἀκαρδὸς, ὦμή, ψυχρὰ καὶ ἀτεγκτος διπλωματία διὰ τῶν ἐν Χαλέπα ἀντιπροσώπων συνεχῶς ἐξέχεε δριμυεῖαν καὶ καυστικὴν τὴν γολὴν τῶν ἀνακωνοθέντων μὲ τὰς μέχρι σκληρότητας χωρούσας Νότας, παρήγορος καὶ ἐπελπιστικὴ ἠκούετο ἡ φωνὴ τοῦ «Ἐλευθέρου Βήματος» ἐνθαρρύνουσα καὶ παραμυθουμένη τοὺς ἀποκαρδιουμένους.

Ἄλλ' ὅμως δὲν ἐξαντλεῖται ἐν ἐνὶ ἄρθρῳ 8, τι θὰ ἰδῶναι ὅτις νὰ γράψῃ περὶ τοῦ ἐπιφανοῦς δημοσιογράφου ἄλλος ἀρμοδιώτερος ἐμοῦ καὶ μᾶλλον συντεταγμένος ὢν. Ἄς λάδωσιν ἀφορμὴν συνάδελφοι τούτου ἀρμοδιώτεροι πάντως ἐμοῦ νὰ συμπληρώσωσι τὰ κενά. Ἄς λάδωσιν ὑπ' ὄψιν ὅτι καὶ κατατρυχόμενος ὑπὸ φθοροποιῦ νοσήματος καὶ κατάκοιτος ἔγραψεν ἡ ὑπηγόρευε τὰ ἄρθρα του περιφρονῶν τὸ τηκόμενον σαρκίον, καίτοι ἐπαγίνωσκεν ὅτι εἶχεν ὑποχρέωσιν νὰ το διατηρήσῃ ὑπὲρ τοῦ μονογενοῦς τέκνου του, μείζονα ὑποχρέωσιν ὑπολαμβάνων νὰ μὴ γίνῃ ρίψασπις λιποτακτῶν τὴν τελευταίαν στιγμὴν ἐκ τοῦ δημοσιογραφικοῦ ἀγῶνος, ὃν ἔμπλεως πολεμικοῦ μένους καὶ πυρὸς ἠγωνίσαστο.

Καὶ ἐὰν ἦδη ἀνακεφαλαίων ρίψω ἐταστικὸν δῆλημα καὶ ἐπὶ τοῦ δημοσιογράφου πείθομαι, νομίζω δὲ ὅτι καὶ τοὺς ἀναγνώστας τῶν ἀτελῶν μου γραμμῶν πείθω, ὅτι ὁ δημοσιογράφος Φραντζεσκάκις, ἐκπλήρου τελείως τὸν χαρακτηρισμὸν, ὃν ὁ Κρέμος ἐποίησε ἐν τῇ εἰσαγωγῇ εἰς τὴν Ἱστορίαν Πολυζωΐδου. **«Νουθετεῖ καὶ πιτάσσει, κρίνει καὶ κατακρίνει, δικάζει καὶ κητιδικάζει, ὕψοῦ καὶ τραπενοῦ, ἀνάγει καὶ κητάγει, κρητεῖ ξίφος καὶ στέφανον, ἔνα τοῦτον μὲν κρητομῆ, ἐκεῖνον δὲ στεφανοῦ**». Τοῦτο τὸ ἔργον τοῦ δημοσιογράφου, τοῦτο δ' ἐποίησε καὶ ὁ σκιαγραφούμενος.

Ὡς ἐὰν δ' εἶχεν ἐναυλα τὰ ρήματα τοῦ χαριεστάτου Λουκιανου δσάκις ἐλάμβανε διὰ τῆς χειρὸς τὴν γραφίδα : **Ἐλεύ-**

θερος τὴν γνώμην πρὸ τῶν πάντων ἔστω, μήτε φοβείσθω μηδέν, μήτε ἐλπίζειτω μηδέν . . . οὐ γὰρ ὁ ποιητής, ἀλλ' ὁ μνηυτής (τῶν πραγμάτων) ἐστίν : μόνῃ τῇ ἀληθείᾳ ἔθυσ, τῶν δὲ ἄλλων πάντων ἡμέλει, πῆχυν δὲ ἓνα καὶ μέτρον ἔν ἐτήρει, παρρησίας μεστός, οὔτε κολακευτικός, οὔτε δουλοπρεπής, ἀλλ' ἀληθῶς ἐλεύθερος ἀνὴρ.

Τοιοῦτον ἄς ἐκλάβῃ τὸν πατέρα ἢ μονογενῆς προσφιλῆς κόρη, τοιοῦτον ἄς τιμᾷ ὁ ἐπὶ τῇ θυγατρὶ γενόμενος υἱός. Καὶ όταν θὰ θλήσῃσι νὰ ἀνεγείρωσιν ἐπιτάφιον κῆσμον εἰς τὴν μνήμην τοῦ προσφιλοῦ νεκροῦ, δὲν θὰ δυσκολευθῶσι νὰ ἀπανθίσωσι περικαλλῆ στέφανον ἐκ τοῦ πνευματικοῦ θησαυροῦ τοῦ « Ἐλευθέρου Βήματος » καὶ ἀπὸ τοῦ συνόλου αἰγλήεντος καὶ ἀπαστράπτοντος ἐν ἀρεταῖς θίου, δι' οὐ νὰ στέψωσι τὸ μνημεῖον. Ἐπὶ δὲ τῆς πλακῆς τοῦ μνημείου ἄς ἐγκολάψωσι τάδε τὰ γράμματα παραλαμβάνοντες ἐκ τοῦ Σαμοσατέως ἡδυεποῦς συγγραφέως.

« Ἄφοδος, ἀδέκιστος, ἐλεύθερος, πικροσίσκος καὶ ἀληθεὶς φίλος, οὐ μίσει οὐδὲ φιλέῃ τι νέμων, οὐδὲ φειδόμενος ἢ ἔλεῶν, ἔσος δικιστής εὐνοῦς ἄπειτος ἄχιος τοῦ μὴ θιπέρω ἀπονεῦμαι πλεῖον τοῦ θέοντος, οὐ τί τῶδε ἢ τῶδε δόξει λογιζόμενος, ἀλλὰ τί πέπρακτι λέγων ».

*Ἐν Χανίοις 6 Μαΐου 1913

ΑΡΣΙΝΟΗ Μ. ΚΟΥΝΔΟΥΡΟΥ

Μόνον δεκαεξ̄ Μαΐων εὔσομα ἄνθη ἐπρόφθασε νὰ δρέψῃ. Καί ἦτο αὐτὴ καλλιπέταλον καὶ μυρόεν ἄνθος ἐν εὐανθεῖ κήπῳ. Ἐν οἴκῳ εὐδαίμονι καὶ ἀρχοντικῷ διακεκριμένῳ ἐπὶ εὐσεβείᾳ καὶ εὐλαβείᾳ προσηλώσει εἰς τὰς ἐθνικὰς παραδόσεις. Ἐν οἴκῳ θάλλουσι ἐπὶ εὐτεχνίᾳ ἐκπλάγου καλλονῆς καὶ ζωῆς σφριγηλῆς, μὲ ροδόεντα τῆς ὄψεως χρώματα, ἀποστάζοντα τὴν χάριν καὶ τὴν καλωσύνην ἔθαλλεν ἡ Ἀρσινόη. Καὶ ἦτο τὸ χάριμα γονέων ἀπεριορίστου στοργῆς καὶ τὸ ἐγκαλλώπισμα ἀδελφῶν ἀνεξαντλή του ἀγάπης.

Καὶ ὅμως ἐφθονήθη ἡ ἁρμονία αὕτη. Πλήρη τὴν ἐφαρμογὴν ἔσχεν ἐπὶ τῆς ἐρατεινῆς παρθένου ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ ποιητοῦ τῶν Μνημοσύνων.

«Τὴν αὐγὴν μὲ τῇ δροσούλλα ἐξεφύτρωσ' ἕνα ῥόδο.

Τὴν αὐγὴν μὲ τῇ δροσούλλα ἐμαράθηκε τὸ ῥόδο:»

Δὲν ἴσχυσαν αἱ μητρικαὶ καὶ πατρικαὶ, αἱ τῆς ἀδελφικῆς πλειάδος περιποιήσεις νὰ μαλάξωσι τὸν ἄγριον βορρᾶν. Ἐμαράνθη ἀνηλεῶς, ἐνεκρώθη, μετεδλήθη ἀπὸ ροδαλοῦ εἰς κήρινον, ἀπεκόπη καὶ ἐρρίφθη χαμαὶ ὁ εὐθαλῆς βλαστὸς.

Ἐφθόνησαν τοιοῦτον ἀστέρα ἐπὶ τῆς γῆς οἱ ἐν τῷ οὐρανῷ ἀδελφοὶ ἀστέρες καὶ τὸν ἀνῆρπασαν. Συγχορεύει ἤδη μετὰ τῶν Χερουβείμ καὶ Σεραφεείμ πρὸς δόξαν Ἐκείνου, κατὰ τὸ θέλημα τοῦ ὀποίου ἀφήκεν ἀγκάλας γονέων καὶ προσέφυγεν εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὅμως ἔχει τὸ θεῖον μυριάδας ἀγγέλων ὑμνητῶν τῆς δόξης Αὐτοῦ καὶ ἠδύνατο ν' ἀφήσῃ τὸν Ἄγγελον τοῦτον ἐν τῇ πατρικῇ οἴκῳ. Φωτίζονται δ' οἱ οὐρανοὶ μὲ τὸν πλοῦτον τῶν ἀστρων αὐτῶν, ὥστε νὰ μὴ ἐχρειάζετο ἡ θλιβερά αὕτη προσθήκη. Τοιαῦτα θὰ βλαστημήσωμεν ἴσως ἡμεῖς. Ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ αἱ βουλαὶ εἶναι ἄλλαι καὶ ἀναλλοίωτοι. Εἶη τὸ ὄνομα τῷ

του εὐλογημένον. « Ἀλγεινὰ ταῦτα, εἶπε καὶ ὁ Σοφοκλῆς, ἀλλ' ὁμως χρεῶν τὰ θεῖα θνητοὺς ὄντας εὐπετώς φέρειν. »

Εὐγενεῖς γονεῖς τῆς ἀγνῆς Ἀρσινόης! Ὑπομείνατε τὸ τραῦμα τῆς ἀδυσωπότητος μοίρας. Θὰ ἐπουλωθῇ κατὰ μικρόν, ἀλλ' οὐδέποτε ἐπὶ τῆς γῆς θὰ θεραπευθῇ. Ἀνατολικοὶ μῦθοι λέγουσιν ὅτι ὁ θάνατος τέκνου ἢ ἄλλου προσφιλοῦς ὁμοστέγου διατρυπαῖ διαμπερὲς τὸ ἦπαρ καὶ ἡ δὴ οὐδέποτε κλείει. Εὐχέσθε ἄλλο τραῦμα νὰ μὴ διατρυπήσῃ τὰ σπλάγχχνα ὑμῶν. Ἀποβλέπετε εἰς τὰ περιτριγυρίζοντα τὴν τράπεζαν ὑμῶν καλλιθλαστα νεόφυτα καὶ ἐν τῇ εὐτυχίᾳ τούτων παρηγορήθητε. Ἡ ἐν ἀρετῇ προκοπὴ τούτων καθιστᾷ ἥττον ἀλγεινὸν τὸν φοβερὸν πόνον, ὃν δοκιμάζε- τε σήμερον, καὶ ὃν μόνον ὁ χρόνος θὰ καταστήσῃ ἐλαφρότερον. Ὁ νωπὰς καὶ ἀνεπουλώτους πληγὰς φέρων καὶ τρεῖς ἀνοικτὰς τῶν σπλάγχχων ὁπὰς ἀριθμῶν γίνεται μάρτυς τῆς ἀληθείας τῶν ἀνωτέρω.

Δικαιοῦσθε βεβαίως νὰ θρηνητῆ τὴν Ἀρσινόην. Καὶ ἡ φύσις αὐτῇ ἔδωκεν ἡμῖν ἐν ταῖς συμφοραῖς τὴν χάριν τῶν θρη- νῶν ὡς παραμυθίαν. Ἐπλάττετε ἀσφαλῶς ὄνειρα πολλὰ καὶ με- γάλα ἐπὶ τῇ θυγατρὶ. Οὐδ' ἐφαντάζεσθε τόσῃ πρόωρον νεκρικὴν ἀντὶ νυμφικῆς παστάδα, οὐδ' ἐπικηδεῖους ἀντὶ τῶν τοῦ Ὑμεναίου στεφάνους. Καὶ ὁμως ἀντίθετα ἐγένοντο τῶν ἀπατηλῶν ὀνειρῶν. Ἀνακουφίσθητε καὶ ἐκ τῆς ἀνυποκρίτου καὶ γενικῆς συμπαθεί- ας καὶ συμμετοχῆς εἰς τὸ πένθος ὑμῶν τῆς εὐγενοῦς κοινωνίας τῶν Χανίων, ἀνεξαρτήτως φυλῆς καὶ θρησκευματος. Δότε δὲ δό- ξαν τῷ Θεῷ, ὅστις οὕτως ἀπεφάσισε καὶ ἐνθυμείσθε τὸν Μέναν- δρον συμβουλευόντα νὰ ὑπομένωμιεν ἀνθρωπίνως τὰς τύχας.

Ἐν Χανίοις 8 Ἀπριλίου 1924

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ Θ. ΓΕΝΕΡΑΛΙΣ

Σημαίνοντα ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἀμαρίου καὶ ἐν τῇ ρωμαντικῇ καὶ γραφικωτάτῳ χωρίῳ τῶν Βουργούθων ἄνδρα, προέπεμψεν εἰς τὴν αἰωνίαν ἀνάπαυσιν πληθὺς ἐκλεκτῆ συγγενῶν, φίλων καὶ συνεπαρχιωτῶν, τὸν Ἐμμανουὴλ Θεοδ. Γενεράλιον, τὴν παρελθούσαν Κυριακὴν 31 Ἰανουαρίου.

Ἐξ ἀπαλῶν δυνάμεων ποτισθεὶς εἰς τὰ νάματα τῆς πρὸς τὴν Πατρίδα ἀγάπης, ταύτην ἔθετο πρόγραμμα τοῦ βίου του, μὲ ταύτην ἐπέτισε καὶ τὸ μόνον τέκνον του, τὸν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Πατρίδος ἀφωσιωμένον ὡς Διδάσκαλον υἱόν του Μιχαήλ, οὐδέποτε δὲ κατὰ τὸ μακρὸν τοῦ βίου του στάδιον παρῆξέκλινε ταύτης.

Τὴν παιδικὴν ἡλικίαν, ἀφ' οὗ ἔμαθε τὰ κοινὰ γράμματα, διανύσας ἐν τῇ πόλει Ρεθύμνης εἰς χρόνους, καθ' οὓς ἡ τυραννικὴ ἰσχὺς τῶν κατακτητῶν τῆς Νήσου ἦτο ἐν ἀκμῇ, ἐνωρὶς ἐγιγάντωσεν ἐν τῇ ψυχῇ του τὸ μῖσος πρὸς τοὺς τυράννους, τὸ ὅποιον ἐν πάσῃ εὐκαιρίᾳ τοῦ βίου ἐξεδήλωσε.

Τεχνίτην ὑποδηματοποιὸν ἐν Γερακάρι τῆς ἐπαρχίας Ἀμαρίου καὶ ἐν τῇ γενετείρᾳ κώμῃ εὗρεν αὐτόν, νεανίσκον ὄχι ἀκόμη 20έτη, ἡ μεγάλη τοῦ 1866 ἐπανάστασις. Κατὰ ταύτην ἐβαπτίσθη εἰς τὸ πῦρ τῆς πυρίτιδος καὶ εἰς τοὺς Κρητικοὺς ἀγῶνας, οὓς ὑπηρετήσῃ μέχρι τὴν γεροντικῆς σχεδὸν ἡλικίας του. Διακριθεὶς δὲ κατὰ τὴν περιώνυμον τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 1867 ἐν Βρύσινα μάχῃ, καθ' ἣν ἐφονεύθη καὶ ὁ Ἀρχηγὸς Ἀμαρίου Διογένης Μοσχολίτης, ὠνομάσθη ὅπλαρχηγός, διετήρησε δὲ τὸ ἀξίωμα καὶ κατὰ τὰς ὕστερον ἐπαναστάσεις καὶ μετὰ τὴν κάθοδον τοῦ Πρίγκιπος Γεωργίου συνηρηθῆθη τιμῆς ἕνεκα εἰς τὰς τάξεις τῶν ἀγωνιστῶν.

Ὅτε δὲ μετὰ τὸ 1908 ἀπελθόντος τοῦ Ἀρμοστοῦ Ζαΐμη ἐγένοντο ἐκλογαὶ πληρεξουσίων ἦτο καὶ οὗτος εἰς τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ Ἀμαρίου ἐν τῇ τότε Συντακτικῇ Συνελεύσει.

Ὡς πρόκριτος δὲ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ἐτιμᾶτο καθ' ὅλον τὸν βίον διὰ τῶν ἀξιωμάτων, ἀφ' ὧν ἐπὶ τουρκοκρατίας ἀπέρρεον δικαστικά, διοικητικὰ καὶ ἀντιπροσωπευτικὰ γενικώτερον ἄλλα ἀξιώματα, τὰ τῶν βουλευτῶν, πρωτοδικῶν καὶ διοικητικῶν κατὰ

νόμους συμβούλιων. Οὕτω δὲ δημογέων, ἐκλέκτωρ καὶ πάρεδρος τοῦ δήμου καὶ κατὰ τὸν τελευταῖον νόμον τῶν Κοινοτήτων Δήμαρχος πλειστάκις διετέλεσεν.

Ἄλλ' ἡ ἀτελής σκιαγραφία θὰ ἦτο ἔτι ἀτελεστέρα, ἐὰν παρελείπετο ὅτι ὁ οἶκός του ἦτο πλουσιοπάροχος ξενῶν διὰ πάντα ἐκ τοῦ χωρίου του διερχόμενον γινώριμον ἢ ξένον. Ἄν προσεθῆ ὅτι οὐδεμία ἡμέρα παρήρχετο νὰ μὴ φιλοξενηθῆ ἐν τῇ οἴκῳ του ξένος διαδάτης καὶ νὰ τύχῃ ἄκρας περιποιήσεως λέγεται ἀπλῶς μία ἀλήθεια.

Οἱ συνεργάται ἐν τῇ ἀγωνίᾳ τούτῳ τοῦ ἀγαθοῦ, σύζυγος πολῦτιμος καὶ διακεκριμένη ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν ἐκ Γερακάρη, τοῦ αὐτοῦ ὡσαύτως ἐπωνύμου, ἀλλὰ μεμακρυσμένης συγγενείας, Γενεράλιδων, μεμορφωμένη δὲ εἰς γράμματα καὶ χριστιανικὴν ἀρετὴν, καὶ υἱὸς γινώριμος ὡς διδάσκαλος καὶ τοῦ κόσμου ἄνθρωπος εἰς πολλὰ τῆς Κρήτης μέρη, θὰ συνεχίσωσι τὴν εὐποροῦσαν τιμώντες τὴν μνήμην τοῦ ἐκλιπόντος πατριάρχου τῆς οἰκογενείας καὶ παρηγορούμενοι οὕτω, διότι θὰ συνεχίσῃ τὸ ἔργον τοῦ ἀειμνήστου Ἑμμανουὴλ Γενεράλη.

